

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA POBIJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subrača«

Godina VI., broj 2 (11), Široki Brijeg, srpanj – prosinac 2013., cijena 3 KM (12 kn)

PRONAŠLI SMO I FRA MARTINA SOPTU

str. 44.

POBIJENI HERCEGOVAČKI FRANJEVCI 1942. – 1945.

Široki Brijeg – mlinica

Široki Brijeg – samostan

Mostarski Gradac

Mostar

Križni put

Ljubuški

Zagvozd

Čitluk

Izbično

Macelj

Kočerin

Zanagline

Međugorje

Vrgorac

Čapljina

Zagreb

Velika Gorica

Pobili ih komunisti:

1942.: 1

1944.: 1

1945.: 64

Znani grobovi: 31

Široki Brijeg: 22

Kočerin: 2

Čitluk: 3

Međugorje: 1

Macelj: 3

Tražimo svjedočenja glede njihova pogubljenja.
Ako išta o tome znate, dojavite što prije Vicepostulaturi.
Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

VICEPOSTULATURA POSTUPKA MUČENIŠTVA »FRA LEO PETROVIĆ I 65 SUBRAĆE«

Kard. Štepinca 14, 88220 Široki Brijeg; tel.: (039) 700-325; faks: (039) 700-326

e-adresa: mostar@pobijeni.info; web: www.pobijeni.info

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, VI., 2 (11),
Široki Brijeg, 2013.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki
Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD;
Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...
(s naznakom za Vicepostulaturu i za što):
a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški:
žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Živimo u vremenu kada hrvatsko društvo s obiju strana granice još uvijek nema snage uhvatiti se u koštac s naloženim nerazjašnjenim događajima iz prošlosti. Poglavitito su to oni iz komunističkoga vremena. Neki bi nadodali da su to i oni iz Domovinskoga rata, no ove druge zacijelo ćemo laganije raščistiti ako nam oni prvi budu jasni. Oni su, naime, uvjetovali da se dogodi mnogo toga što se inače ne bi dogodilo. Samo treba imati dovoljno hrabrosti i dovoljno strpljenja te krenuti u tom pravcu. Žao mi je kada ljudi umjesto traženja istine zaglibe u obranu ove ili one ideologije, posredno time i zločina koje je činila. A bilo ih je! I ne ponovili se više.

Područje našega razmatranja, našega glasila, svakako jest hudo komunističko razdoblje u hrvatskoj povijesti. Sve ostalo prepuštamo drugima. Ubijeni hercegovački franjevci, kao i čitav taj povijesni kontekst, zahtijevaju od nas da budemo do kraja pošten i stručni. To ponekada znači poniranje i u istraživanje koje se ne kome može učiniti stajanje na ovu ili onu stranu. Ne, to je samo istraživanje i ništa više. Jedina strana na koju imamo pravo stati jest strana mučeništva. Postupak mučeništva to traži od nas i na nama je da krenemo tim putem ili se svega okanim. Bit će, dapače, i onih za koje ne ćemo moći dokumentirati mučeništvo pa ćemo ih morati isključiti iz ovoga postupka, ali i dalje ćemo nastaviti raditi na njihovu slučaju. Nešto slično čini i Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martiro-

logij čiji je Vicepostulatura član u liku vicepostulatora fra Miljenka Stojića. Među mnoštvom ubijenih traži one koji su mučenički završili svoj ovozemaljski život. To znači da su ubijeni iz mržnje prema vjeri i da su to primili kršćanski postojano. Sve ostalo iz njihova života zapravo je nebitno. Bit će popisani i učinit će se sve što je potrebno da ih Crkva jednoga dana prizna mučenicima. Uz njih će naravno biti popisani i svi drugi ubijeni. Povijesni je to kontekst koji je ostavio dubok trag u našem narodu i u Crkvi u Hrvata.

Primijetiti ćete da smo ovoga puta štedjeli na opremi teksta. Dogodilo se to zbog obilja građe koju bi trebalo objaviti. Iako je već bila pripremljena, dosta smo je izbacili iz broja koji je pred vama, a ovo što vam nudimo jednostavno nismo mogli dirati. Uostalom, sadržaj je uvijek najbitniji, a ne omot. On je samo prevažan za one koji nam nastoje nešto podvaliti. Čitajte, razmišljajte i zaključujte što nam je svima činiti.

Dokle god sve stvari u svome životu ne stavimo na njihovo mjesto, ne ćemo uspjeti razumjeti što nam se zapravo događa. Bog nas je, pak, stvorio kao svoje suradnike. I to ne samo na vjerskom polju, nego na svim poljima ljudske djelatnosti. Kao kršćani trebamo imati život u punini. Mnogi to očekuju od nas. Bojimo li se ili smo radosni zbog rada na Gospodnjoj njivi? Nisu ovo neke nove, pre-pametne misli. Šapću nam ih naši mučenicima. Pa poslušajmo ih!

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Istraživanja	40
Podsjetnik	23	Pobijeni	44
Povijesne okolnosti	27	Nagradni natječaj	60
Povjerenstva	34	Razgovor	63
Stratišta	39		

»STOPE MIRA« FRA MILJENKA STOJIĆA U SPLITU

Split, 14. prosinca 2012. (Željko Primorac / hrsvijet.net) – Splitsko slušateljstvo imalo je priliku 13. prosinca 2012. slušati o književnom, novinarskom i javnom radu fra Miljenka Stojića. U dvorani Nadbiskupskog sjemeništa, u organizaciji Hrvatske udruge Benedikt, upoznali su se s njegovim 25-godišnjim svećeničkim djelom, djelom franjevca i čovjeka kroz čiji se rad zrcale brojni problemi s kojima se susreću Hrvati u Bosni i Hercegovini, ali i problemi s kojima se Hrvati u državi Hrvatskoj tek trebaju susresti. Program je vodila Danira Matijaca, a fra Miljenkove pjesme čitala Branka Mlinar.

Na tribini o bogatom književnom radu fra Miljenka Stojića govorio je književnik Krešimir Šego. U svom književnom opusu fra Miljenko kroz priče malih, običnih ljudi oslikava položaj Hrvata u BiH nakon Drugoga svjetskog rata te, slikajući ljudske sudbine, zatvara krug stradanja, patnje i progona u Domovinskom ratu i turbulencijama današnjici hrvatskoga naroda u BiH. Stojić, kao franjevac koji i u dobru i zlu živi s narodom i uz narod, nikada ne prepričava velike i epohalne povijesne događaje. Predmet njegova zanimanja sudbine su običnih ljudi koje, jasnije od bilo koje analize velikih društvenih kretanja, ocrtavaju sudbine jednoga naroda.

Upravo je život među ljudima potaknuo fra Miljenka da se, po želji svoje franjevačke provincije, prihvati ustrojavanja rada Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, koja je na sebe preuzela zadatak da istraži sudbine ubijenih hercegovačkih franjevaca, ali i tisuća civila i vojnika nakon Drugoga svjetskog rata. O radu fra Miljenka Stojića u Vicepostulaturi govorio je mladi splitski doktorand Tomislav Donlić. Fra Miljenko je u BiH probio led te je prvi javno i konkretno počeo istraživati stravične zločine represivnog aparata komunističke Jugoslavije iz vremena i nakon Drugog svjetskog rata. Njegov rad doveo je do otkrivanja i otvaranja brojnih masovnih grobnica čiji nalazi bacaju potpuno novo svjetlo na godinama nametanu povijest Drugoga svjetskog rata i poraća. Fra Miljenkov pionirski rad na ovom polju prepoznala je i Komisija HBK i BK BiH za hr-

vatski martirologij pa ga je pozvala da svojim iskustvom pomogne u ovom tijelu za istraživanje zločina iz Drugoga svjetskog rata u državi Hrvatskoj i BiH.

Kako je istraživanje komunističkih zločina iz vremena Drugoga svjetskog rata i poraća u RH i BiH još uvijek tabu tema, mediji nisu blagonaklono gledali na otkrivanje mračne i krvave povijesti Jugoslavije. Fra Miljenko je to vrlo brzo uočio te je odlučio uložiti sve napore kako bi glas istine stigao do naroda. Stoga ne žali ogroman trud u pokretanju Radiopostaje »Mir« Međugorje, internetskog portala Stopama pobijenih, a godinama je djelatatan i kao vrstan kolumnist i komentator na portalu HRsvijet te na raznim drugim područjima.

O fra Miljenkovu novinarskom radu govorio je član uredničkog vijeća portala HRsvijet Ivan Zlopaša. Najveći problem medijske scene u Hrvatskoj je, prema Zlopaši, činjenica što su mediji u vlasništvu inozemnih i domaćih središta moći čiji su interesi dijametralno suprotni interesima hrvatskoga naroda. Osim nekoliko tiskanih i internetskih izdanja, nacionalno novinarstvo snažno je potisnuto pred masovnim medijima središta moći. Upravo se u fra Miljenkovu nepokolebljivoj borbi za istinitim informiranjem naroda ogleda vrijednost njegova novinskoga rada. Moglo bi se kazati da fra Miljenko pred nasljednike KPJ u Hrvatskoj postavlja sasvim logičan zahtjev: »Ako Hrvatska, kako vi tvrdite, vuče državnost iz odredaba AVNOJ-a, onda nemojte inzistirati na pravnom sankcioniranju zločina tek od 1991. Državnost, kako vi kažete, ima i zakonsku obvezu ne dopustiti amnestiju za zločine od 1945. do 1991. Tek tada možemo govoriti o pravnoj državi.« U ovoj prigodi Zlopaša je predstavio i fra Miljenkovu knjigu *Halo, ovdje Herceg Bosna*. Knjiga je to kolumni objavljenih na portalu HRsvijet.

U svom završnom obraćanju splitskom slušateljstvu, urednik lista i internetskog portala Stopama pobijenih fra Miljenko Stojić pozvao je Splitskane da slijede stope mira i ljubavi, ali da pritom ne zaborave obvezu prenošenja i promicanja istine jer je ona temeljni preduvjet miru i pomirenju. ✍

DAN FRA LEA PETROVIĆA I 65 SUBRAČE

Križevci, 26. siječnja 2013. (IKA) – Prigodnom prezentacijom posvećenom fra Leu Petroviću i 65 subrača, euharistijskim slavljem, koje je predvodio postulator postupka mučeništva

fra Miljenko Stojić, te okruglim stolom »Budući hrvatski blaženici« u Križevcima su u petak 25. siječnja nastavljeni »5. dani hrvatskih svetaca i blaženika«.

Svečanost je počela prezentacijom koju je s naglaskom na ubojstvo trojice hercegovačkih franjevaca u Maclju prikazao i obrazložio, dajući i društveno-politički kontekst strada-

nja, publicist Damir Borovčak.

U misnom su slavlju, uz predvoditelja fra Miljenka Stojića, koncelebrirali: glavni urednik *Glasa Koncila* mons. Ivan Miklenić, glavni urednik *Veritasa* fra Ivan Bradarić, župnik župe Donja Lastva iz Boke kotorske Dejan Turza te križevački župnici Stjepan Soviček i Dražen Hladuvka.

U propovijedi je postulator ispričovijedao da su hercegovački franjevci ubijeni na više mjesta u vremenu od 1942. do 1945. iz mržnje prema vjeri te da je kauza otvorena zato da bi se franjevci proglasili mučenicima, da bi bili proglašeni blaženima pa svetima. Naglasio je da se o ubojstvima franjevaca jako malo zna te da se za većinu i ne zna gdje im je grob. »Zasljepljeni ideologijom pristalice komunizma opravdavaju očite zločine i ne daju da istina ispliva na vidjelo jer bi tada mogli progledati. Da to nije tako, ne bi se danas u hrvatskom društvu vukli ovako katastrofalni potezi. Računaju na zaborav pa se ponašaju tako kao da nitko ne razmišlja. A ne samo da

su poubijali na stotine tisuća Hrvata tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću nego su to nastavili činiti i kasnije«, rekao je fra Miljenko dodavši da su oni koji su drukčije razmišljali bili progonjeni i uhićivani te je mnoge »progutala noć«. Istaknuo je, također, da je i danas slično stanje, a da su za to djelomično krivi i sami kršćani. »Dopustili smo pristalicama ne samo komunizma, nego i liberalnog fašizma, da nam preotmu mjesto odakle ćemo govoriti, mediji su u njihovim rukama, a mi se kršćani čudimo. Tako imamo stanje da tjedno desetak minuta u propovijedi govorimo i slušamo o Bogu i svijetu oko nas, a ostalo vrijeme prepušteno je njima. I oni ga koriste«, upozorio je Stojić zaključivši da bi kršćanima danas bilo mnogo bolje da se ne boje svoje pripadnosti.

Glazbeni obol misnome slavlju dao je vokalni ansambl »Dobri Pastor« iz istoimene župe u Brestju kraj Sesveta.

Taj je ansambl zapjevao i nakon mise na okruglome stolu »Budući

hrvatski blaženici« u križevačkom Hrvatskom domu. O četvero kandidata za oltar govorili su vicepostulatori i promicatelji. O časnoj sestri milosrdnici, mučenici Žarki Ivasić, koju su 1946. strijeljale komunističke vlasti u Gospiću, govorila je s. Veronika Popić. O služi Božjem Placidu Corteseu, talijanskom franjevcu konventualcu koji je veći dio svojega života proveo pomažući Hrvatima na Cresu zbog čega je bio mučen, ključne je životne naglaske dao fra Ivan Bradarić. Bokokotorsku službenicu Božju Anu Mariju Marović, koja je živjela u bogatoj obitelji u Italiji te je djelovala kao umjetnica – književnica, glazbenica i slikarica, a poslije i kao utemeljiteljica družbe Sestre zadovoljštine Srca Isusova i Srca Marijina koja se bavila spašavanjem ćudoredno posrnulih žena, predstavio je vlč. Dejan Turza. Hercegovačke mučenike sabrane u kauzi »Fra Leo Petrović i 65 subrača« detaljnije nego što je to bilo u propovijedi predstavio je fra Miljenko Stojić. Moderator okrugloga stola bio je mons. Miklenić. ✍

ZAPOČELI »III. DANI POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA«

Široki Brijeg, 5. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – Dana 4. veljače u samostanskoj crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu započeli su »III. dani pobijenih hercegovačkih franjevaca« u povodu 68. obljetnice komunističkog ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca.

Program je započeo molitvom krunice u 17 sati koju je predmolio fra Vitomir Musa. Razmatrajući žalosna otajstva, on je naglasio da po primjeru pobijenih franjevaca molitva bude naš odgovor na svaki životni križ.

Sv. misu u 18 sati predslavio je poznati hrvatski franjevac fra Zvezdan Linić, voditelj kuće susreta Tabor u Samoboru. S njim je sumisilo još šest svećenika.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su širokobriješki ministranti, a liturgijsko pjevanje u sv. misi i na klanjanju Presvetom Oltarskom Sakramentu animirala je, u prepunoj crkvi, glazbena sekcija Frame.

U uvodnoj riječi fra Zvezdan je pozvao da produbimo svoju vjeru i da Bogu zahvalimo za one koji su nam dali primjer hrabre vjere i pobožnosti.

Riječi iz Evanđelja po sv. Marku o Isusovu ozdravljenju opsjednutoga navijestio je fra Dane Karačić.

Govoreći o ovom svetopisamskom ulomku, fra Zvezdan je u propovijedi naglasio prisutnost zla u svijetu i pozvao da ime Isusovo bude obrana od svih napasti. Podsjetio je i na riječi blaženoga Ivana Pavla II. koji je rekao da onaj tko nije svjestan opstojnosti Zloga nije vjeran riječi

Božjoj. Završio je riječima da za Isusa nema izgubljenih slučajeva i da je Isus uvijek pobjednik.

U klanjanju pred Presvetim Oltarskim Sakramentom fra Zvezdan je molio za oslobođenje od svih naših grijeha, a posebice psovke, raznih vrsta ovisnosti i sve pozvao da se jasno i odgovorno pred Isusom odreknu svojih grijeha i zlih sklonosti.

Na kraju misnoga slavlja nazočnima se obratio vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić zahvalivši predvoditelju misnoga slavlja te svima koji su pridonijeli svečanom i pobožnom slavlju svete mise. Zatim je proglasio ishod II. nagradnog natječaja na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima. Pristigle radove vrjednovalo je prosudbeno povjerenstvo u sastavu fra Vendelin Karačić, Krešimir Šego i fra Miljenko Stojić. Autori najboljih radova u ka-

tegoriji dječjeg uzrasta nagrađeni su prigodnim darom i plaketom. Prva nagrada pripala je Lidiji Knezović, učeničici Prve osnovne škole Široki Brijeg, i literarnom uratku *Bili su dostojni trenutka u koji ih je život stavio*. Drugo mjesto osvojio je Ivan Knezović, učenik Prve osnovne škole Široki Brijeg, za literarni uradak *Širokobriški mučenici*. Trećenagrađeni je crtež *Ranjena crkva* Leona Bašića, učenika škole Vranić u Bročancu. Radove nagrađenih autora moći će se ovih dana vidjeti na portalu pobijeni.info.

Program je uživo prenosila Radiopostaja Široki Brijeg te web kamerama portal *Hercegovina live*, a tako će biti tijekom cijelog programa ovih »III. dana pobijenih hercegovačkih franjevaca«. Na portalu *Hercegovina live* bit će dostupne i snimke svih ovih događaja. Inače, o svemu je najlakše obavijestiti se putem portala Vicepostulature pobijeni.info. ✍

DRUGI DAN »III. DANA POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA«

Široki Brijeg, 6. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – U samostanskoj crkvi Uznesenja BDM na Širokom Brijegu 5. veljače 2013. nastavljen je program »III. dana pobijenih hercegovačkih franjevaca«. Dan je protekao u zahvalnom sjećanju na ubijene franjevce koji su u srce hercegovačkog naroda usadili vjeru i radost života.

Krunicu je predmolio fra Zvezdan Linić razmatrajući radosna otajstva. Meditirajući o Isusovu životu, on je naglasio da ljudski život počinje u trenutku začeca kada Bog dariva besmrtnu dušu i svatko je od prvoga dana u Božjem naumu i Njegovo je ljubljeno dijete. Fra Zvezdan je pozvao da treba moliti da se svako začeto dijete rodi i da se promijeni naš odnos prema trudnicama, jer je njih Bog blagoslovio. Potrebno je moliti i za brojne obitelji, kako je to nekada bilo u našem narodu. Nitko ne može oduzeti djetetu oca i majku niti ih nadoknaditi. Zatim je ukazao na to da se treba moliti i za roditeljsku mudrost kako bi svojoj djeci znali prenijeti pravu ljubav.

Na početku sv. mise, koju je predslavio fra Zvezdan Linić u sumisništvu s petoricom svećenika,

predslavitelj je istaknuo da sve svoje zahvale i molitve prenesemo na oltar prije početka sv. mise. To su mnogi simbolično učinili ispisivanjem svojih molitava i pohranjujući ih u košaru ispred oltara koja je ubrzo postala premalena. Puk je inače ispunio ne samo samostansku crkvu nego i prostor ispred nje te kapelicu i hodnike oko crkve. Trebalo se probijati do oltara, a na njemu je misnicima bilo »tjesno«.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su širokobriški framaši, a liturgijsko pjevanje u sv. misi i na klanjanju animirala je, kao i prethodnoga dana, glazbena sekcija Frame.

Riječi iz Evanđelja po Sv. Marku o Isusovu čudu ozdravljenja i oživljavanja navijestio je fra Tomislav Jelić.

Fra Zvezdan je u propovijedi istaknuo sljedeće: »Isus je apsolutno prisutan svugdje i na svakom mjestu svakome tko god ga bude trebao i s vjerom i ljubavlju zvao. Isusa treba pozvati i onda kada se bojimo za život i zdravlje dragih osoba, Isusa treba zazivati kada smo i u materijalnim poteškoćama. Neka nam uvijek u srcu bude Isusov poziv: "Ne boj se, samo vjeruj!" Zajedništvo s Bogom lišava nas svakoga straha, a mi često

zaboravimo da je Isus rekao: "Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta."«

U klanjanju pred Presvetim Oltarskim Sakramentom fra Zvezdan je molio za zdravlje duše i tijela, za sve bolesne, kao i za one koji služe i liječe bolesnike.

Na kraju misnoga slavlja nazočnima se obratio vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić te pored riječi zahvale kazao da je prosudbeno povjerenstvo odlučilo da ne dodijeli nagrade za uzrast mladež. No, pozvao je nazočne da stvaraju djela na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima i prijave ih za sljedeći nagradni natječaj, a uradci mogu biti objavljeni u razdoblju od posljednjeg natječaja.

I ovaj drugi dan uživo je prenosila Radiopostaja Široki Brijeg, a portal *Hercegovina live* činio je to preko interneta web kamerama što su prihvaćali i drugi kao pobijeni.info, franjevci-siroki-brijeg.info, brsvijet.net.. Na portalu *Hercegovina live* moguće je pronaći odloženu snimku. Sve potrebne podatke najlakše je pronaći na portalu Vicepostulature pobijeni.info. ✍

DAN SJEĆANJA NA UBIJENE FRANJEVCE I PUK: POLOŽEN VIJENAC I ZAPALJENA SVIJEĆA

Široki Brijeg, 6. veljače 2013. (D. Martinović / hrsvijet.net). – Ove godine 7. veljače, dan kada su komunističke postrojbe mučki ubile i zapalile dvanaest širokobrijeških franjevaca, po prvi se put obilježava i kao Dan sjećanja na pobijene franjevce i puk, što ga je na 45. sjednici održanoj 23. veljače 2012. proglasilo Općinsko vijeće Širokog Brijega.

U povodu toga općinski načelnik Miro Kraljević, predsjednik Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području Općine Široki Brijeg Pero Kožul, predsjednik Općinskog vijeća Vinko Topić, Vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić i općinski vijećnici položili su vijenac i zapalili svijeću za sve ubijene franjevce i hrvatski puk pred spomen-križem u središtu Širokog Brijega.

Prema odluci Općinskog vijeća o proglašenju 7. veljače Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk u Drugom svjetskom ratu i poraću institucije na području Općine

Široki Brijeg dužne su svoje radno vrijeme prilagoditi programu obilježavanja ovog dana, priopćeno je iz ureda općinskog načelnika.

Očekuje se da će od sljedeće godine Dan sjećanja na ubijene franjevce i puk biti obilježen u cijeloj Zapadno-hercegovačkoj županiji. ✍

TREĆI DAN »III. DANA POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA«

Široki Brijeg, 7. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – Treći dan ovogodišnjih »III. dana pobijenih hercegovačkih franjevaca« započeo je, po prvi put u povodu Dana sjećanja na pobijene franjevce i puk, u 10 sati pred križem u središtu Širokog Brijega gdje su načelnik širokobriješke općine Miro Kraljević, predsjednik Općinskog vijeća Vinko Topić, pročelnik Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg Pero Kožul te fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« položili vijenac i upalili svijeću pomolivši se za duše svih ubijenih.

Molitveni program započeo je, kao i proteklih dana, molitvom krunice u 17 sati. Razmatranje je predvodio fra Zvezdan Linić razmišljajući o otajstvima svjetla posvjećujući veličinu i značenje svetih sakramenata krštenja, ženidbe i euharistije.

Na početku svete mise, koju je predslavio s još šestoricom širokobrijeških franjevaca, fra Zvezdan je istaknuo sljedeće: »U predvečerje spomen-dana na ubojstvo hercegovačkih franjevaca te puka Božjega, upitajmo se što smo mi spremni podnijeti za Isusa?«

Riječi iz evanđelja navijestio je fra Nikola Rosančić, a misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su širokobriješki svjetovni franjevci.

U poticajnoj propovijedi, potaknut ulomkom iz evanđelja koji govori o ozdravljenju uzetoga kod kupališta, fra Zvezdan je zapitao: »Želiš li ozdraviti na način kako Isus ozdravlja? Želiš li svoje zdravlje koristiti na dobro, na blagoslov?« U nastavku je, razmatrajući tešku sudbinu ovog bolesnika, pozvao da ne zaboravimo svoje bližnje, da pronademo vremena za svoju djecu, za stare i nemoćne, po Isusovu primjeru, jer Isus ima vremena za svakoga te zaključio da duhovna obnova nije

moljkanje, nego spremnost da hrabro brijemo za Isusom.

Na kraju sv. mise vicepostulator fra Miljenko Stojić posebno je zahvalio predvoditelju misnoga slavlja i molitvenog programa fra Zvezdanu čija je molitva i riječ okupila više tisuća vjernika, ne samo iz širokobriješkog kraja nego iz cijele Hercegovine.

Zatim su podijeljene nagrade nagrađenima na »II. nagradnom natječaju« na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima u kategoriji odraslih. Prvu nagradu dobila je Renata Dobrić iz Splita. Njezina priča nosi naslov *Napokon: Iz tame u svjetlo ili Povorka smrti*. Priča govori o griznjoj savjesti čovjeka koji umire, a sudjelovao je u bitkama za Široki Brijeg i Mostar. Druga nagrada dodijeljena je Fabijanu Lovriću iz Knina. Njegov književni rad nosi naslov *Neka blagoslov Tvoj padne na ljude*. Treću nagradu za književni rad dobio je Darko Juka iz Mostara za pjesmu *U jazbinu tijelo, duša u raj*. Fra Miljenko je za-

hvalio svim sudionicima nagradnoga natječaja, a sve pozvao da se jave na sljedeći Nagradni natječaj.

Uobičajeno je nakon sv. mise slijedilo klanjanje Presvetom Oltarskom Sakramentu i ovaj put u pre-

punoj širokobriježskoj crkvi. Ni povremene padaline nisu omele dolazak puka Božjega.

Molitvenom ugođaju svih ovih dana pridonijelo je lijepo pjevanje glazbene sekcije Frame, a cijeli

program prenosila je Radiopostaja Široki Brijeg dok je videoprijenos ostvario portal *Hercegovina live*. Internetski prijenos preuzimali su i portali *pobijeni.info*, *franjevci-siroki-brijeg.info* i *brsvijet.net*. ✍

OBIJEŽENA 68. OBLJETNICA UBOJSTVA HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 8. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – Onoga krvavog 7. veljače 1945. komunisti su dvanaesticu fratara, jednog po jednog, vodili od samostana do ratnog skloništa, zatim ubili i zapalili. Tom istom stazom, 68 godina poslije, krenula je procesija ministranata, postulanata, novaka, redovnika i svećenika uz molitvu žalosnih otajstava Gospine krunice. U dostojanstvenu ozračju framaši su zapjevali *Gospodine, ti si pastir moj*, a vicepostulator fra Miljenko Stojić pročitao je ulomak iz knjige o Jobu. Nakon kratkog nagovora i molitve gvardijana fra Sretana Ćurčića procesija je, uz molitvu krunice, ušla u crkvu te zastala na grobu 22 ubijena fratra. Svjetovni franjevci pročitali su tada kratko razmatranje i imena svih ubijenih hercegovačkih franjevac.

Slijedila je sv. misa zadušnica u prepunoj samostanskoj crkvi i pukom ispred nje. Predslavio ju je provincijal hercegovačkih franjevac dr. fra Ivan Sesar u suslavlju s generalnim pohoditeljem fra Rozom Brkićem, vicepostulatorom fra Miljenkom Stojićem, domaćim gvardijanom fra Sretanom Ćurčićem, svim hercegovačkim gvardijanima i većim brojem svećenika iz cijele Hercegovine.

Provincijal je u uvodnoj riječi kazao: »I ove godine oko stola Gospodnjeg okupio nas je ovaj sveti i bolni dan 7. veljače. To je dan u kojem su svojom krvlju naša braća na ovom Brijegu Bogu, Crkvi, franjevačkom redu i svom hrvatskom narodu prinijeli svetu žrtvu, ono najvrjednije što čovjek ima – svoj život. Ovdje smo kako bismo Bogu iskazali zahvalnost za njihovo hrabro i neustrašivo svjedočanstvo vjere 7. veljače i ovaj Brijeg Široki za nas fratre i naš narod simbol je stradanja i ponosa. Zbog toga se u ovoj sv. misi sjećamo i svih onih koji su bilo gdje i bilo kada ubijeni za *krst časni i slobodu zlatnu*.«

Liturgijsko pjevanje predvodio je veliki župni zbor sv. Cecilije pod ravnanjem s. Mire Majić, prvo čitanje pročitao je novak fra Antonio Musa, a riječi evanđelja navijestio je fra Sretan Ćurčić.

U svojoj propovijedi dr. fra Ivan Sesar je između ostalog poručio: »Davanje života iz ljubavi zapravo je kršćansko mučeništvo. Ili obratno, kršćansko mučeništvo jest samo onda kad se život daje iz ljubavi. A svjedoci vjere su oni kršćani koji u svom životu nastoje što dosljednije živjeti svoju vjeru kroz promicanje kršćanske ljubavi,

solidarnosti, pravde i mira. U svjetlu ovoga nauka, 66 hercegovačkih franjevac svjedoci su vjere ne poglavito zato što ih je netko ubio iz mržnje prema čudorednim vrjednotama, kao što se to stvarno dogodilo, nego zato što su oni iz ljubavi prema tim istim vrjednotama radije prihvatili smrt negoli da pristanu na gaženje tih vrjednota. U tome, kao i svi drugi svjedoci vjere, velika su pouka osobito našem vremenu kad vrjednute, za koje su oni dali život, tako često bivaju gažene, obezvrjeđivane i ismijavane.

Naši ubijeni fratri kao i sve druge nevine žrtve, u teškim okolnostima Drugoga svjetskog rata kad je progovorila ljudska zloća i pokvarenost, pokazali su se duhovno jakima te su do kraja ostali vjerni svojoj savjesti i radije su išli u smrt nego da je pogaze. U njima se očitovala Isusova pobjeda nad zlom i smrću kao zalog konačne sudbine svijeta.

Katolička crkva na ovim prostorima jačala se kroz stoljeća poglavito mučeničkom krvlju svojih sinova. Neraskidiva povezanost fratara i naroda i duboka navezanost na Boga jednih i drugih u nasljedovanju Krista uspjela je održati i osnažiti Crkvu i naš narod u BiH kroz vrijeme koje je iza nas.

Swjedok vjere, kad trpi, ne trpi samo za sebe nego i za svoj narod. Za svoj narod trpi radi primjera, radi ohrabrenja, radi spasenja. Naši fratri vođeni franjevačkim načelom "Ne samo sebi živjeti nego i drugima koristiti" niti su za sebe živjeli, niti su za sebe umrli. Nama su, naime,

dobrim životom ostavili primjer vladanja, a hrabrim podnošenjem muka primjer trpljenja.

Naših 66 ubijenih fratara ostavili su svijetli trag koji je i nama danas izazov i poziv da ostanemo vjerni Bogu i onome što dolazi od Boga. Zato vas s ovog svetog mjesta pozivam da od sada još vjernije molimo sve mučenike svete Crkve za zagovor da nam svojom molitvom isprose vjernost, odanost i ustrajnost u okolnostima našega života, da svatko u svojem naraštaju posvjedoči ono na što smo pozvani: da budemo djeca Božja ne samo riječju nego i djelima. Baš onako kako su to posvjedočili naši ubijeni fratri.

Papa Benedikt XVI. ovu je godinu proglasio Godinom vjere. Prigoda je to, ali i zadaća svih nas današnjih katolika, da ojačamo svoju vjeru, da je produbimo, da u ovom društvu koje preferira život bez Boga i čak štoviše, tako često ustaje protiv Boga, još žarče i odanije vjerujemo Kristu, Radosnoj vijesti, da ostanemo odani i vjerni vjeri svojih otaca i svetoj Katoličkoj crkvi. I ova 68. obljetnica tragičnog stradanja naših pokojnih fratara ovdje na Širokom Brijegu u ovoj Godini vjere neka nam bude poticaj da svi iskreno molimo za hrabrost koja je sposobna učiniti i nas svjedocima vjere u ovoj burnoj današnjici. Ne zaboravimo, braćo i sestre, da ne griješimo samo onda kad činimo zlo, već i onda kada ne činimo dobro koje bismo mogli i trebali činiti.

Molimo da sjeme ovih nevino ubijenih franjevaca urodi novim duhovnim zvanjima, molimo da nam Gospodin podari dobrih i svetih svećenika, redovnika i redovnica. Molimo također da se njihova žrtva i nevino prolivena krv pretoči u novi život našega naroda.«

Molitvu vjernika pročitati su svi hercegovački gvardijani sa zajedničkom molitvom da ih Bog na kraju života primi u svoju vječnost i združi s ubijenom subraćom.

Na kraju sv. mise nazočnima se obratio vicepostulator fra Miljenko Stojić: »I kroz proteklu godinu nastojali smo ići tragovima naše ubijene braće. Prikupljali smo svjedočanstva ispitujući još žive svjedoke, prikupljali dokumentaciju, nastupali u različitim prigodama i u medijima, kao i u različitim mjestima i okolnostima.«

Spomenuo je kratko što je sve Vicepostulatura radila kroz proteklu godinu. Između toga istaknimo: »Mišljenja smo da smo pronašli i još jednu jamu s tijelima dvo-

jice ubijenih hercegovačkih franjevaca, onih iz Izbična. Pokušat ćemo to istražiti, kao i jamu s tijelima 60-ak ubijenih u Biokovu, među kojima je navodno i skupina hercegovačkih franjevaca.«

Na kraju je uputio riječi zahvale: »Hvala svima koji su kroz proteklu godinu pomogli Vicepostulaturi u njezinu radu. Nemoguće je sve spomenuti pa ću samo izdvojiti osoblje u širokobriješkom samostanu na čelu s gvardijanom fra Sretanom Ćurčićem te naše framaše i trećare. Naravno, hvala i čitavoj Provinciji, na čelu s provincijalom dr. fra Ivanom Sesarom, koja se trudi odvojiti čovjeka i odvojiti znatna novčana sredstva za ovaj rad. Hvala i našem generalnom pohoditelju fra Rozi Brkiću koji o svemu ovome izvješćuje našu Vrhovnu upravu u Rimu. Na poseban način hvala fra Zvezdanu Liniću koji je kroz prethodna tri dana u ovoj našoj samostanskoj crkvi predvodio molitveni program, odnosno sv. misu zadušnicu za našu pobijenu subraću i puk Božji. Mnogi su ga čuli i posredstvom medija te se nadamo da će posijana riječ uroditi plodom.«

Fra Miljenko je zahvalio i Radiopostaji Široki Brijeg i portalu *Hercegovina live* koji su uživo prenosili ovogodišnje dane pobijenih franjevaca, kao i samostanskom portalu *franjevci-siroki-brijeg.info* i portalu za domovinsku i iseljenu Hrvatsku *brsvijet.net*.

Na kraju je zaključio: »Nemojmo se bojati ni vremena u kojemu živimo ni onih koji bi htjeli oblikovati to vrijeme. Bit će nam onako kako sami htjednemo. Živimo i nosimo istinu pa će nas Bog prepoznati kao svoje i obdariti nas neuništivom srećom.«

Gvardijan fra Sretan Ćurčić zahvalio je svima koji su pridonijeli i doprinose čuvanju spomena na pobijene fratre te istaknuo: »Pobijeni fratri na Brijegu su rekli da ne će nikamo bježati, jer nisu ništa krivi. Rekli su istinu. Živjeli su istinu. Znali su zašto žive, znali su kome žive. U ovom vremenu izvrnutih vrijednota oni nam zacijelo mogu i trebaju biti svjetionici u našem životu. Ne smijemo se bojati istine, ne smijemo se stidjeti da smo kršćani. Trebamo gledati na svoju dušu koja pripada Bogu. Poruka Brijega nadilazi zemaljska rješenja, stoga nemojmo biti slijepi i žedni na izvoru života, a to je uistinu Široki Brijeg. Čuvajmo ga, dakle, živimo iz njega i budimo ponosni na njega.« ✍

ZAGREB: MISA O 68. OBLJETNICI MUČENIČKE SMRTI ŠIROKOBRIJEŠKIH FRATARAR

Zagreb, 8. veljače 2013. (IKA) – Suslavljenom svečanom sv. misom zadušnicom koju je u prepunoj samostanskoj crkvi Navještenja

Blažene Djevice Marije u zagrebačkoj Dubravi 7. veljače predvodio fra Jozo Zovko, zagrebački franjevci Hercegovačke provincije i Zavičajna

zajednica Široki Brijeg iz Zagreba uz rodbinu kao i brojne ostale vjernike, sjetili su se 66 ubijenih hercegovačkih franjevaca u Drugom svjetskom

ratu i poraću, a posebno 68. obljetnice mučeničke smrti širokobriježkih franjevaca, koje su iz mržnje na vjeru i hrvatstvo komunisti pobili 7. veljače 1945.

U propovijedi je fra Jozo podsjetio na vrijeme krvavoga terora u danima poraća te pozvao na molitvu za nedužne žrtve, kao i za njihove ubojice da se takve strahote nikada više ne bi ponovile. Okupljenu mnoštvu, više od tisuću vjernika, poručio je da i naše vrijeme, ovdje i danas, treba hrabre svjedoke vjere koji poput širokobriježkih i svih kršćanskih muče-

nika ne će pogaziti svoju vjeru, svoje uvjerenje, nego će odvažno braniti kršćanske životne vrijednosti koje su danas osobito ugrožene, posebno obitelj, jezgra i naravno rasadište novih života i jedino mjesto ispravnog odgoja na temeljima vjere i domoljublja. To je naša obveza prema tim mučenicima. Mučeništvo je najizvrsnije svjedočenje ljubavi prema Bogu, bližnjemu, domovini, zaključio je.

Svima nazočnima na sv. misi pozdravnu riječ uputio je gvardijan samostana fra Draženko Tomić. Na

svršetku sv. mise, na kojoj je pjevanje animirao zbor bogoslova, pročitana su imena ubijenih hercegovačkih franjevaca.

Prije sv. mise u samostanskoj dvorani prikazan je dokumentarni film »Kosti smiraj traže« koji govori o radu Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg te o Vicepostulaturi postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« koja je idejni začetnik povjerenstava po tamošnjim općinama. ✍

ODRŽANO MISNO SLAVLJE ZA UBIJENE FRATRE IZ ŽUPE ČERIN I PRIGODNO PREDAVANJE

Čerin, 11. veljače 2013. (Pero Petrušić / brotnjo.info) – Jučer je u župnoj crkvi sv. Stjepana na Čerinu služena sv. misa za fratre koje su 1945. ubili Titovi komunisti. Svečano misno slavlje pred prepunom je župnom crkvom u 11 sati predvodio fra Miljenko Mića Stojić uz suslavlje župnika fra Darija Dodiga i ravnatelja Caritasa HBK BiH fra Miljenka Mike Stojića.

Fra Dario je najprije pozdravio vjerni puk, predvoditelja sv. misnog slavlja fra Miću i pročitao imena četvorice fratara iz župe koji su ubijeni u veljači 1945. (fra Bono Andačić, fra Paško Martinac, fra Rafo Prusina i fra Dobroslav Šimović) te ime jednoga dominikanca (fra Branimir Korać). Nakon toga fra Mića je započeo sv. misno slavlje.

U propovijedi je fra Mića istaknuo komunističke zločine prema crkvenim osobama, učinjenima iz jednog razloga, a to je iz mržnje prema vjeri te pozvao puk da nasljeduje Gospodina sjećajući se svojih ubijenih duhovnih pastira. Izrazio je nadu da će Crkva jednoga dana barem neke od njih proglasiti mučenicima za svetu vjeru.

Nakon sv. mise, koja je bila i obilježavanje Stepinčeva, uslijedilo je izlaganje dr. fra Roberta Jolića koji nas je upoznao sa životom i djelom ubijenih fratara rodnom iz naše župe i petorice drugih koji su ubijeni, a djelovali su u ovoj župi. Valja istaknuti da je ovih dana DNK me-

todom utvrđeno da je među ubijenima bio i fra Martin Sopta. On je iz župne kuće na Čerinu otišao pohoditi bolesnika u Služnju, odatle je produžio za Čitluk i otad se o njemu malo što zna. Fra Vid Čuljak navodno ga je vidio na prozoru tamnice u Ljubuškom.

Na kraju je fra Mića izvijestio o radu Vicepostulature i prikupljanju izjava još živih svjedoka i dokumentacije kao i radu povjerenstava (Širokog Brijega i Ljubuškog) koja iskapaju stratišta gdje su ubijani ne samo fratri nego i mnogi drugi.

Na žalost, dosad se nije nikomu sudilo zbog učinjenih zločina nad svećenicima, civilima i nedužnim vojnicima. Žalosno je kada mnogi portali, dnevne novine, radio i TV postaje bruje o Titovoj imovini, što će kome pripasti, a o ovom zločinu nastoje ne pisati. Samo se neki mediji osvrnu na tu neistraženu temu koja je od velike važnosti za hrvatski narod.

Zahvaljujući pojedinim svećenicima, povjesničarima i arheolozima, među kojima se ističe fra Miljenko Mića Stojić, koji se trude da se ti zločini istraže i pronađu tijela pobijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću, saznajemo djeliće istine. Tako se malo-pomalo na pravi način zaključuje o temi Drugoga svjetskog rata i poraća u našem društvu. ✍

MEĐUGORJE: USKORO MONOGRAFIJA

Međugorje, 11. veljače 2013. (citluk.ba) – Na spomendan blaženoga Alojzija Stepinca, zagrebačkog nad-

biskupa i kardinala kojega je Papa Ivan Pavao II. proglasio blaženim, u međugorskoj crkvi sv. Jakova služena

je sv. misa za ubijene franjevce i žrtve Prvoga i Drugoga svjetskog rata iz župe Međugorje. Sv. misu predvodio je i na njoj propovijedao fra Marinko Šakota, a nakon nje u dvorani bl. Ivana Pavla II. predavanje su održali dr. fra Robert Jolić i mr. fra Miljenko Stojić.

Dr. fra Robert Jolić započeo je svoje predavanje govoreći o blaženom Alojziju Stepincu i 66 ubijenih franjevaca s posebnim naglaskom na franjevce koji su na neki način vezani za župu Međugorje. Pa je tako fra Robert ukratko predstavio fra Jozu Bencuna, fra Marka Dragičevića, fra Križana Galića, fra Bonu Jelavića, fra Pašku Martinca, fra Anđelka Nuića, fra Mariofila Sivrića, fra Bernardina Smoljana, fra Grgu Vasilja i fra Jenka Vasilja, deset žrtava partizanske mržnje od kojih su petorica rodnom iz Međugorja, četvorica su dušobrižnički djelovali u Međugorju, a fra Križan Galić ubijen je u međugorskom župnom stanu.

Drugi dio svog predavanja fra Robert je posvetio monografiji župe Međugorje. Dobar njezin dio već je spreman, no postoje dijelovi koje još treba upotpuniti. Jedan od takvih je i žrtvoslov. Prema podacima kojima se do sada raspolaže, župa Međugorje broji 376 stradalih, no u matici umrlih postoje podatci za samo 115, a želja je objaviti potpune podatke o stradalima u Drugom svjetskom ratu i poraću te, dakako, i o žrtvama iz Prvog svjetskog rata, što je gotovo nemoguće jer iz tog razdoblja ne postoji matica umrlih, a i vrlo je malo svjedoka vremena. »Objava podataka i eventualno fotografija naš je

dug prema ratnim i poratnim žrtvama bez obzira gdje su, kada i kako poginuli. Bez obzira kojoj su vojsci pripadali, ili su, pak, bili civili. Bez obzira je li riječ o odraslima ili djeci, namjernim ili slučajnim žrtvama. Bitni i isključivi kriterij za žrtvoslov smije biti samo je li netko žrtva rata ili poraća«, zaključio je dr. fra Robert Jolić pozivajući župljane župe Međugorje na suradnju u prikupljanju podataka za žrtvoslov.

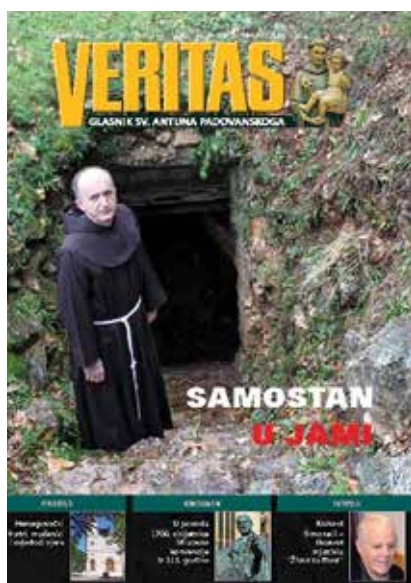
Drugi predavač mr. fra Miljenko Stojić govorio je o mučeništvu i o potrebi popisivanja žrtava te o djelatnostima Hercegovačke franjevačke provincije u prikupljanju podataka o ubojstvu 66 članova Provincije, ali i o utemeljenju općinskih povjerenstava za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća, kao i o pokretanju Vicepostulature. Fra Miljenko je nešto više kazao i o djelatnostima na pronalaženju masovnih grobnica i identifikaciji žrtava koje se u njima nalaze.

Sinoćnja predavanja završena su razgovorom o inicijativi za postavljanje spomenika žrtvama iz župe Međugorje. Fra Marinko Šakota okupljenima je predstavio namisao da se na prostoru stare crkve, koji je sada na jedan način zapušten, podigne spomenik na kojemu će biti upisana imena svih žrtava. Velikom broju žrtava iz župe Međugorje ne zna se za grob niti su njihove kosti pronađene pa je i stoga uređenje mjesta na kojemu bi im se mogla odati počast naišlo na dobar prijam kod posjetitelja sinoćnjih predavanja, koji su samu namisao i lokaciju ocijenili pohvalnima. ✍

U NOVOM VERITASU OSAM STRANICA O ŠIROKOM BRIJEGU

Široki Brijeg, 13. veljače 2013. (Gojko Jelić / Vicepostulatura) – *Veritas*, glasnik sv. Antuna Padovanskoga, u broju za veljaču na osam stranica donosi opširnu reportažu o Širokom Brijegu kroz priču o ubijenim hercegovačkim franjevcima. Temu najavljuje već naslovnica ovog katoličkog mjesečnika slikom ratnog skloništa i znakovitim naslovom »Samostan u jami«. A uistinu je bilo tako! Dvanaest fratara iz širokobrijskog samostana ubijeno je, zapaljeno i zatrpano u ratnom skloništu u samostanskom vrtu. Učinili su to komunisti 7. veljače 1945.

U tekstu pod naslovom »Hercegovački fratri – mučenici i svjedoci vjere« novinarka Tanja Popec piše o povijesti Širokog Brijega, od dolaska fratara, gradnje crkve do onih najkrvavijih dana posljednjih godina

Drugoga svjetskog rata kada su komunisti iz mržnje prema vjeri ubili 66 franjevaca. No, život na Širokom Brijegu nije stao, krv ubijenih urodila je novim duhovnim zvanjima.

Istinu o tome *Veritas* donosi kroz razgovor s vicepostulaturom postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« fra Miljenkom Stojićem.

Priča o ubijenim franjevcima opremljena je s desetak fotografija iz arhiva Vicepostulature, a prilog tekstu je i *Pastirsko pismo* katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. koje je izazvalo bijes komunisti i kojim su biskupi doslovce stavili svoju glavu na panj. U *Pismu* se jasno govori da su fratri poubijani bez sudskog postupka.

Glas o ubijenima odavno je prešao granice Hercegovine, a *Veritasov* tekst još je jedan kamenčić u mozaiku priče o sudbini fratara i vjernoga puka za vrijeme komunističke diktature. Zaista vrijedi pročitati ovaj, ali i druge priloge u časopisu. ✍

SVETA MISA ZA UBIJENE FRATRE I PUK U MOSTARU – 68. OBLJETNICA NJIHOVA UBOJSTVA

Mostar, 15. veljače 2013. (MI-RIAM) – U četvrtak 14. veljače sv. misom u crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru obilježena je 68. obljetnica ubojstva sedmorice fratara iz mostarskog samostana. Komunisti su ih 14. veljače 1945. u popodnevnim satima svezane žicom odveli iz samostana i ubili najvjerojatnije na mjestu Čerkrk, oko 1,5 km južno od samostana, i bacili u Neretvu. Ubijeni fratri su: provincijal dr. fra Leo Petrović, gvardijan fra Grgo Vasilj, fra Jozo Bencun, fra Rafo Prusina, fra Bernardin Smoljan, fra Kažimir Bebek i fra Nenad Pehar. Posmrtni ostatci sedmorice ubijenih franjevac do danas nisu pronađeni, a nije obilježeno ni mjesto na kojem su mučenički skončali svoj život.

Sv. misno slavlje u prepunoj crkvi započelo je procesijskim ophodom. Prije samog početka mostarski fra-maši izveli su igrokaz o ubojstvu fra-

tara koji je napisao fra Ante Marić.

Predvoditelj sv. mise bio je fra Iko Skoko, gvardijan, u sumisništvu s fra Ivanom Sesarom, provincijalom, don Željkom Majićem, gen. vikarom Mostarsko-duvanjske biskupije, fra Marijanom Karaulom, vikarom franjevačke provincije Bosne Srebrne, fra Miljenkom Stojićem, vicepostulatorom postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« te još 27 svećenika. U propovijedi je fra Iko istaknuo: »Mučenici naše Katoličke crkve u Hercegovini svojom brojnošću ne zaostaju za mučenicima ostalih krajeva naše hrvatske domovine. Po dostupnim podacima u Katoličkoj crkvi u Hercegovini u ratnom vohoru i poraću život je izgubilo 66 hercegovačkih franjevac, jedna časna sestra, 13 biskupijskih svećenika i bogoslova, te oko 16.000 vjernika laika. Brojni su kršćani na našim prostorima i u našem narodu stolje-

ćima svjedočili kako su Kristovi do smrti...

Ubojstvo naših fratara 14. veljače 1945. neizbrisivo je upisano u mapu Mostara i naše Katoličke crkve i Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru. Ubijeni su jer su neprijatelji smatrali da njihova ukorijenjenost, njihova vjera, crkvenost, franjevaštvo stoje na putu komunizmu, na putu neslobode misli, izražavanja... Htjeli su, a mnogi i danas hoće, Boga nadomjestiti samo ovozemaljskim ciljevima. Znali su oni kako su fratri i svećenici koje su ubijali bili vjerska, čudoredna i kulturna snaga i okomica u svom narodu...«

Sv. misno slavlje svojim lijepim pjevanjem uvećao je župni zbor pod ravnanjem s. Slavice Filipović. Svečanosti liturgije pridonijeli su fra Stipan Klarić i fra Dalibor Milas skupa s postulantima. ✍

SVETA MISA ZA UBIJENE HERCEGOVAČKE FRATRE I OSTALE NEVINE ŽRTVE LJUBUŠKOGA PUKA

Ljubuški, 18. veljače 2013. (L. M / ljportal.com) – I ove godine, prema već ustaljenu običaju, u mjesecu veljači na poseban se način prisjećamo ubijenih hercegovačkih fratara od kojih je većina u tom mjesecu *in odium fidei* (iz mržnje prema vjeri) nemilosrdno pogubljena. Tako je i 17. veljače u crkvi sv. Ante na Humcu slavljen sv. misa za sve ubijene fratre i ostale nevine žrtve, hrabre muševce i žene ljubušškoga kraja, njih 2.249 žrtava Drugoga svjetskog rata te 78 branitelja žrtava Domovinskoga rata.

Jučer, na prvu nedjelju korizme, sjećanje nas je vodilo na tragične i krvave događaje koji su se zbili na ovim našim prostorima prije 68 godina. Prisjetili smo se mučeničke smrti naših ubijenih fratara, kao i svih drugih nevinih žrtava koje su većinom stradale upravo u korizmu vremenu.

Sv. misno slavlje u prepunoj crkvi započelo je procesijskim ophodom. Predvoditelj sv. mise bio je fra Ivan Boras, župnik, u sumisništvu s fra Velimirom Mandićem, humačkim gvardijanom, fra Miljenkom Stojićem, vicepostulatorom postupka mučeništva »Fra Leo Petrović

i 65 subrača«, don Ivom Šutalom, dekanom ljubušškog dekanata, te još dvadesetak svećenika. Sv. misno slavlje svojim lijepim pjevanjem uvećao je veliki župni zbor pod ravnanjem s. Robertine Barbarić, a svečanosti liturgije doprinijeli su i fra Branimir Novokmet te postulanti i franjevački novaci.

U svojoj propovijedi fra Ivan je istaknuo da je mučeništvo pobijenih fratara postalo sjeme novih duhovnih zvanja u Hercegovini, a mučeništvo naših djedova i očeva sjeme novih obitelji u kojima se rađaju naraštaji koji žive njihovu kršćansku vjeru. Fra Ivan je u propovijedi spomenuo natpis na spomeniku jednog hrvatskog stratišta: »Ako vam je težak stijeg čestitosti, utaknite ga u zemlju gdje počinjavaju naše kosti i mi ćemo ga držati – u potpisu: Vaši pradjedovi«.

»Narod koji ima svoje mučenike, narod je jaki, narod je odabrani. Jer snaga mučeništva jamstvo je njegova trajanja i zalog njegova opstanka u svim kušnjama. A mi ih imamo i previše, jer zemlja je puna kostiju mučenika naših i nebo puno duša njihovih«, zaključio je fra Ivan. ✍

BUDIMIR LONČAR – OD DJELATNIKA JUGOSLAVENSKE OZNE DO SAVJETNIKA HRVATSKOG PREDsjedNIKA (dio)

Široki Brijeg, 26. veljače 2013. (T. Rogić / hrsvijet.net) – Dojmljiv je životopis Budimira Lončara, nekadašnjeg splitskog skojevca i suradnika Ozne, jednog od suradnika Dušana Koraća i Veljka Kadijevića koji su bili nadglednici pokolja koji se 7. veljače 1945. dogodio na Širokom Brijegu.

Nekadašnji šef zadarske Ozne, za koga tvrde da je sudjelovao u otmici Drage Jileka, međunarodnu je reputaciju stekao u špijunaži i borbi protiv hrvatskog iseljništva. Međutim, to mu nije smetnja da u hrvatskoj državi igra jednu od najznačajnijih uloga.

Podrobnosti o masovnim komunističkim zločinima na Širokom Brijegu, koji su se dogodili 7. veljače 1945., zacijelo iznimno dobro poznaje i posljednji jugoslavenski ministar vanjskih poslova i nekadašnji Mesićev savjetnik Budimir Lončar, ističu analitičari koji su do tih podataka došli na temelju proučavanja arhivske građe i navoda objavljenih u različitim komunističkim publikacijama. Spomenuta dokumentacija, naime, pokazuje da su ukupne aktivnosti 26. divizije tijekom napada na Široki Brijeg, na temelju uputa političkog komesara VIII. dal-

matinskog korpusa Boška Šiljegovića, Srbina iz Prijedora i bliskog Rankovićeve suradnika, nadgledali politički komesar 26. divizije Dušan Korać, Srbin iz Kraljeva, i tada mladáhni Veljko Kadijević, Srbin iz Imotskog, tadašnji oficir u štabu 26. dalmatinske divizije, kojom je u to vrijeme zapovijedao Božo Božović, Crnogorac iz Podgorice. Prema izjavama nekolicine svjedoka, mladi skojevac Budimir Lončar u to je vrijeme, po partijsko-komesarskoj liniji, bio jedan od bliskih suradnika Dušana Dule Koraća, političkog komesara 26. dalmatinske divizije, i osobe koja je, nadgledajući pokolj na Širokom Brijegu, bila lakše ranjena.

O suradnji trojca Korać-Kadijević-Lončar govori također i podatak da su koncem 1944. sva trojica sudjelovala na jednom savjetovanju koje je organizirao štab VIII. dalmatinskog korpusa. Isti izvori također kazuju da je upravo Budimir Lončar 15. siječnja 1945. u splitskom kazalištu održao govor na omladinskoj konferenciji 11. dalmatinske brigade, postrojbe u čijoj su se zoni odgovornosti dogodili zločini na Širokom Brijegu i Kočevskom rogu. ✍

TRIBINA U ZAGREBU O DJELU FRA MILJENKA STOJICA

Zagreb, 15. ožujka 2013. (Jadranka Pavić / hrsvijet.net) – Tribina »Stopama mira« s temom »Fra Miljenko Stojić – jedno djelo u zrcalu sadašnjosti« održana je 14. ožujka u dvorani HKZ *Hrvatskog slova* u Zagrebu. Pod vodstvom novinarke i urednice HRT-a Lejdi Oreb tribina je potaknula niz aktualnih tema iz hrvatske zbilje, a koje se protežu kroz književni i novinarski rad fra Miljenka Stojića te Vicepostulaturu postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«. Uz čitanje ulomaka iz Stojićeva opusa koje je interpretirao glumac Vinko Kraljević, o autoru i njegovim djelima govorili su hrvatski književnik Hrvoje Hitrec, povjesničar Jure Krišto te novinar i publicist Mate Kovačević.

Hitrec se posebno osvrnuo na ulogu Katoličke crkve u umjetnič-

kom, književnom i drugom kulturnom stvarateljskom djelovanju. »Moderni europski teatar nastao je na oltaru Katoličke Crkve«, kazao je Hitrec. Osvrćući se na aktualnu izjavu jednog hrvatskog intelektualca koji je izjavio da Crkva i kazalište nikada nisu bili bliski, Hrvoje Hitrec podsjetio je nazočne da su upravo iz krugova svećenstva iznikli najveći dramski pisci starije hrvatske književnosti kao što su Držić i Brezovečki. »Osim toga, franjevci, u čijem je redu i fra Miljenko Stojić, u hrvatskoj su književnosti zauzimali najviša mjesta počevši od Pavla Šibenčanina koji je napisao »Šibensku molitvu« preko Kačića i Grge Martića do naših dana.« Nadalje, komentirajući Stojićev rad, Hitrec je kazao: »Inače ponizni fratar Miljenko Stojić pretvara se s perom u ruci, odnosno

tipkama pod rukom, u hercegbosansku verziju Aretina koji ne šteti nikoga, ironičan, ponekad i blago sarkastičan, točan i odvažan kao Luka Ibrišimović. Njegov je kut prirodan hrvatski kut, njegovi su »junaci« svi koji rade o glavi Hrvatima, hrvatskom jeziku i hrvatskoj uljudbi, ali se isto tako zgranuto pita zašto je ruka samostalne hrvatske države tako tanka, suha i ravnodušna.« »Osim toga«, istaknuo je Hitrec, »kako su uz produktivni prozni i literarni rad vezana iskustva hrvatske sudbine, fra Miljenko Stojić dotaknuo je i teme za najmlađe kroz romane »Računalko« i »Mirkove priče« u kojima je pokazao kako suvremeni franjevački novinar, kako evanđelje i internet mogu zajedno.«

Povjesničar dr. Jure Krišto osvrnuo se na doprinos fra Miljenka Sto-

jića u skrbi za žrtve nasilnih ideologija. »Fra Miljenko zna, kao što znaju svi koji su spoznali nehumanost ideologija koje mrze čovjeka zbog njegovih vjerskih uvjerenja, da je komunizam po svojoj internoj strukturi, po ideološkim premisama i po političkim ciljevima projekt okrenut zločinu. Zato su i njegove žrtve, osobito one iz mržnje prema vjeri, mučenici koji zavređuju postati nam uzorima i poštovati ih, a koje i Bog voli. U kršćanskoj tradiciji to su blaženici i sveci,« istaknuo je dr. Krišto. Osvrćući se na rad fra Miljenka kao vicepostulatora, dr. Krišto je istaknuo da je fra Miljenko prikupljao iskaze očevidaca i dokumentaciju te pokrenuo općine u Hercegovini na pronalaženje skrivenih i poznatih masovnih grobišta, kao i časopis znakovita naslova *Stopama pobijenih*. »Zbog svega toga«, istaknuo je Krišto, fra Miljenko je postavio model za vođenje postupaka drugim redovničkim zajednicama i biskupijama.

O novinarskom radu fra Miljenka Stojića izvijestio je hrvatski novinar, publicist i politički analitičar Mate Kovačević. Govoreći o kolumnama fra Miljenka Stojića koje su objav-

ljivane na portalu *brsvijet.net*, Kovačević navodi da su njegovi tekstovi ponajprije prilagođeni širokom čitateljstvu, što fra Miljenka otkriva kao autora političkih, veoma popularnih tekstova. »Međutim«, naveo je Kovačević, »upravo zato oni i ne mogu doći u masovne medije, koji su kao i u jugoslavenskom komunističkom razdoblju strogo nadzirani.« Kovačević navodi posebno bolno područje na kojem fra Miljenko ne može sakriti čak ni vlastito ogorčenje, a to je odnos vlasti Republike Hrvatske prema Hrvatima u BiH, posebice prema Herceg Bosni. Osvrćući se na knjigu »Halo, ovdje Herceg Bosna« u koju su ukoričeni sadržaji Stojićevih kolumni, Kovačević je istaknuo da autor Stojić, unatoč međunarodnim silama i silnicama, političkim vlastima u Republici Hrvatskoj, ali i režimu političke uprave u BiH te muslimanskoj velikobošnjačkoj politici, javlja cijelom svijetu da je Herceg Bosna, koju su nasilnim dekretima pokušali politički eutanazirati, ipak živa u srcima svojih ljudi, koji su još uvijek, bar formalno, konstitutivni narod BiH.

U završnoj riječi nazočnima se obratio fra Miljenko Stojić ističući da živimo u ozbiljnim vremenima kada samo zajedništvom možemo doći do željenog ishoda. »Istina, lakše se diše otkada nam nevino zatočene generale pustiše na slobodu. Međutim, ima ih koji još čame u tuđinskim tamnicama ili čekaju da im se izreče presuda. To su oni naši iz Herceg Bosne. Među njima posebno trebamo spomenuti Darija Kordića osuđena na dugih 25 godina.« Fra Miljenko Stojić je naglasio da se na tribini govori o prošlosti, ali zapravo o sadašnjosti i budućnosti. Kazao je da na svoja djela gleda kao na ulogu »okidača« za razmišljanje i razgovor. Osvrćući se na istraživanja komunističkih zločina, podsjetio je da je nedavno hrvatska vlast pod Milanovićevim vodstvom zatvorila ured koji se bavio istraživanjem komunističkih zločina i na taj način onemogućila stotinama tisuća pobijenih da dobiju primjereno posljednje počivalište. »Potrebno nam je zaista pročišćenje od komunističkog mentaliteta. Najbolje to možemo učiniti tako da živimo vrijednosti duboko ukorijenjene u naš hrvatski narod«, zaključio je fra Miljenko Stojić. ✍

GLASILO STOPAMA POBIJENIH POJAVILO SE NA KIOSCIMA

Široki Brijeg, 28. ožujka 2013. (Vicepostulatura) – U Drugom svjetskom ratu i poraću komunisti su ubili 66 hercegovačkih franjevac. Ubili su tada i na stotine tisuća članova vjernog Božjeg puka.

O svemu ovome od 2008. redovno piše *Stopama pobijenih*, glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« koje izlazi svakih šest mjeseci. Do sada je tiskano 10 brojeva. Glavni i odgovorni urednik je fra Miljenko Stojić, vicepostulator. Sjedište glasila je na Širokom Brijegu u franjevačkom samostanu, a o svemu se поближе može upoznati preko portala *pobijeni.info*.

U posljednje vrijeme glasilo *Stopama pobijenih* po prvi se put pojavilo na kioscima u Herceg Bosni i BiH. Na taj način povećala se mogućnost lakšeg dolaska među moguće čitatelje. Hvala svima onima koji su za to zaslužni te onima koji ga čitaju i pomažu, kao što pomažu i rad Vicepostulature. ✍

SV. MISNIM SLAVLJEM OBILJEŽENA 67. OBLJETNICA ZVJERSKOG UBOJSTVA PETORICE HRVATSKIH DOMOLJUBA

Podadrežanj, 1. travnja 2013. (citluk.ba) – Na Uskrsni ponedjeljak u kapelici pokraj spomenika petorici hrvatskih časnika i dočasnika iz Drugoga svjetskog rata na Podadrežnju je slavljena sv. misa koju je predvodio fra Ivan Ševo. Sv. misu u spomen na Marka Stojića, Ivana Juričića Ćurdu, Juru Dodiga, Franju Miloša, Ivana Miličevića Milića i ostale hrvatske domoljube fra Ivan je predvodio u suslavlju s fra Darijem Dodigom, župnikom župe Čerin, fra Miljenkom Stojićem, vicepostulatorom postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« te don Jakovom Jurićem.

Propovijed na mjestu stradanja u Donjem Velikom Ograđeniku, koje svake godine pohode brojni sa željom da se s dužnim pijetetom poklone žrtvi istinskih hrvatskih domoljuba i sačuvaju je od zaborava, fra Ivan Ševo sažeo je u tri bitne poruke.

S puno ljubavi i dobre volje fra Ivan je okupljenima poručio da je za svakog čovjeka najteže, ali i najvažnije spoznati samoga sebe, a zakoračivši u povijest i povezu-

jući je sa sadašnjošću i budućnošću, fra Ivan je podsjetio da svaka rijeka ima dvije obale. Za mučenički hrvatski narod to su nacija i vjera. Drugu poruku propovijedi fra Ivan je posvetio mladima te iskazao zabrinutost da mladež danas živi u ateiziranu svijetu u kojemu se mlade uči da zaniječu Krista. »Danas je mladež na križu. Taj križ skovao je sebičan čovjek«, slikovito je kazao propovjednik. Posljednju poruku u današnjoj propovijedi fra Ivan je posvetio važnosti obitelji i ponovio riječi bl. Alojzija Stepinca koji je još 1934. isticao da nema jake i sretne Hrvatske bez tjelesno i čudoredno jake hrvatske obitelji, bez čestitih i čudoredno zdravih pojedinaca.

Nakon misnoga slavlja na spomen-obilježje poginulima vijenac su položili načelnik općine Čitluk Ivo Jerkić i predsjednik Općinskog vijeća Marin Radišić. A pored izaslanstva općine Čitluk vijence kod spomen obilježja danas su položili i predstavnici HDZ-a BiH i predstavnici mjesne zajednice Donji Veliki Ograđenik. ✍

PREDLOŽENO ODRŽAVANJE ZNANSTVENOG SKUPA O HRVATSKIM MUČENICIMA

Sarajevo, 5. travnja 2013. (IKA) – Predsjednik Komisije HBK i BK BiH za hrvatski martirologij gospićko-senjski biskup Mile Bogović 4. travnja na 37. međunarodnom simpoziju profesora filozofije i teologije u Sarajevu predstavio je prijedlog Komisije da se održi znanstveni skup o temi »Mučenici i mučenički trag(ovi) u hrvatskoj prošlosti«. Predložio je da suorganizatori budu hrvatska visoka teološka učilišta.

Naime, Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martirologij u pripremi i održavanju tog znanstvenog skupa nužno je upućena na suradnju s našim visokim teološkim učilištima. Između ostalog, biskup je rekao: »Kada je papa Ivan Pavao II. tražio u prošlom tisućljeću što od ostvarenih vrijednota čovječanstva treba prenijeti preko praga novog tisućljeća, na prvo mjesto stavio je mučeništvo i pozvao sve narode da ne prepuste zaboravu one koji su pretrpjeli mučeništvo, odnosno da ih popišu i časte.

Mi smo u Hrvatskoj sagradili Crkvu hrvatskih mučenika, ali nismo pritom imali jasnu sliku tko su ti mučenici. Potom smo održali znanstveni skup o žrtvama i mučenicima iz vremena komunističke vladavine. Nužno nam se tada postavilo pitanje koja je razdjelnica između mučenika i žrtava. Zato nam se nametnuo zadatak da razjasnimo pojam mučenika i da onda počnemo istraživati i tragove mučenika u našoj prošlosti.«

Do sada se o našim mučenicima pisalo uglavnom u propovjedničkoj literaturi. Sada se želi proučavanje podići na znanstvenu razinu. U tom smislu organizirat će se znanstveni skup o mučeništvu općenito i o mučeničkim tragovima u našoj prošlosti. U prvom dijelu obradit će se mučeništvo pod teološkim, pravnim, povijesnim, liturgijskim i ekumenskim vidom. Posebno će biti istaknuti pomaci koje je u tom pogledu učinio Drugi vatikanski sabor i papa Ivan Pavao II. u svojim porukama.

U drugom dijelu istraživat će se tragovi mučeništva u našoj prošlosti, od pojave kršćanstva na našim prostorima pa do danas: Dioklecijanovi progoni, vrijeme seoba naroda, kneževina i kraljevina, križari, provala Mongola, »bosanska hereza«, turska provala, vitezovi i okrutnost feudalaca, mučenici u kršćanskoj državi i na koncu mučenici u vrijeme »triju zala«, posebno u vrijeme komunističke vladavine, izvijestio je biskup Bogović.

Načelno je prihvaćena suorganizacija naših teoloških učilišta. Svako od njih izabrat će u organizacijski odbor po jednoga člana. U raspravi je predloženo da se na istu temu na našim visokim učilištima formuliraju projekti.

Uz biskupa Bogovića na simpoziju profesora sudjelovali su članovi Komisije: Josip Dukić, fra Miljenko Stojić i don Pero Brajko. Simpozij o mučenicima održat će se kasno u jesen ove godine ili u proljeće sljedeće godine. ✍

FRA MILJENKO STOJIĆ U SARAJEVU: JUGOSLAVENSKI SOCIJALIZAM NASTAO JE NA MASOVNIM ZLOČINIMA I PROGONIMA POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA

Sarajevo, 17. travnja 2013. (D. Šimić / hrsvijet.net) – Dvorana Caritasa Vrhbosanske nadbiskupije u sarajevskom naselju Stup bila je 16. travnja navečer pretijesna da primi sve one koji su željeli poslušati predavanje fra Miljenka Stojića, vicepostulatora postupka mučeništva pobijenih hercegovačkih franjevaca, na temu »Fra Leo Petrović i 65 subraće«. Na javnoj tribini koju je u povodu Godine vjere organizirao i moderirao don Mirko Šimić, ravnatelj Caritasa Vrhbosanske nadbiskupije, u osnovnim su crtama predstavljene glavne djelatnosti Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« koja istražuje okolnosti i uzroke mučeničke smrti 66 hercegovačkih franjevaca nastojeći da ih jednoga dana Crkva prizna mučenicima, odnosno blaženima i svetima.

»U našoj javnosti udomaćilo se mišljenje o nekakvom jugoslavenkom socijalizmu s navodno ljudskim likom. Međutim, taj je socijalizam nastao na krvi, masovnim zločinima i progonima političkih neistomišljenika i tzv. klasnih neprijatelja«, kazao je Stojić navodeći pokazatelje o dosad poznatim masovnim grobnicama i stratištima razasutim diljem Slovenije, Hrvatske i BiH nastalih u svega nekoliko mjeseci na samom završetku Drugog svjetskog rata i u poraću.

Posebno se osvrnuo na stradanja katoličkih svećenika i redovnika. »Broj od 663 ubijena katolička svećenika, redovnika, redovnica, bogoslova i sjemeništara stavljaju Katoličku crkvu u Hrvata u sam svjetski vrh mučeništva«, kazao je Stojić istaknuvši pritom da podatci o nekoliko desetaka ubijenih katoličkih svećenika u Slovačkoj, Češkoj ili Mađarskoj zorno pokazuju kakvu je planiranu

zločinu bio izložen hrvatski narod i Katolička crkva.

Ukazao je i na masovnost i okrutnost tih zločina unutar Hercegovačke franjevačke provincije naglašavajući u više navrata činjenicu o 66 mučki ubijenih hercegovačkih franjevaca. »Samo je jedan hercegovački franjevac ubijen 1942. Svi ostali pobijeni su u jeku završnih ratnih operacija za što odgovornost snose tijela KPJ koja su radila popise, kao i Ozna i KNOJ koji su bili izvršitelji ovih zločina«, istaknuo je Stojić.

Prema njegovim riječima, sasvim je jasno tko je nalogodavac tih okrutnih zločina. »Već sada imamo sasvim dovoljno dokumenata i iskaza preživjelih koji nedvojbeno pokazuju da je na vrhu ove zločinačke piramide stajao osobno Josip Broz Tito i Komunistička partija Jugoslavije«, naglasio je Stojić pojasnivši kako su partijska tijela godinama pripremala »liste za odstrel«, a represivni organi (Ozna i KNOJ), podređeni toj istoj partiji, proveli su zločinačku nakanu čim su borbene partizanske postrojbe stvorile preduvjete za takvo što.

Ukazao je i na činjenicu da istraživanja o tim zločinima nisu otpočela tek sada. »Najveću zaslugu što se istina o masovnim pogubljenjima franjevaca u Hercegovini još koncem 1945. uspjela probiti do Vatikana i međunarodne javnosti imao je tadašnji mostarski biskup don Petar Čule koji je zajedno s danas blaženim kardinalom Alojzijem Stepincem jedan od najzaslužnijih da je ubojstvo i spaljivanje 12 franjevaca na Širokom Brijegu ušlo u glasovito Pastirsko pismo«, kazao je Stojić istaknuvši da je upravo to pismo bilo jedan od glavnih razloga da i jedan i drugi uskoro postanu zatočenicima komunističkih logora.

Naveo je i dvostruke kriterije koje aktualne vlasti u Hrvatskoj i BiH imaju prema ovom pitanju. »Vijeće Europe, Sabor Republike Hrvatske i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH jasno su se odredili prema komunizmu, svrstavajući ga uz bok nacional-socijalizmu i fašizmu, te označavajući sve troje kao tri najveća zla koja su poharala čovječanstvo tijekom XX. stoljeća«, kazao je fra Miljenko Stojić. »Međutim«, dodao je, »od političkih predstavnika u Hrvatskoj i BiH često možemo čuti kako ove dvije države vuku korijene iz ZAVNOH-a, odnosno ZAVNO-BIH-a. Ali, uz krilaticu da ratni zločin ne zastarijeva, u praksi imamo samo istraživanje zločina koji su se dogodili u posljednjem ratu«, kazao je Stojić istaknuvši da »omerta«, koja među političkim elitama vlada glede komunističkih zločina, nije nimalo slučajna.

Kao primjere zataškavanja stravičnih zločina izvedenih u režiji jugoslavenskih komunista, naveo je masovne grobnice Barbarin Rov i Tezno u Sloveniji, Macelj i Jazovku u Republici Hrvatskoj te Široki Brijeg, Ljubuški, Travnik i Stolac u BiH. Osobito se osvrnuo na slučaj masovne grobnice u Vrgorcu u kojoj su, kako je kazao, tijela ubijenih civila dovedenih iz Oznine tamnice u Ljubuškom u siječnju 1945. »Prije nekoliko godina Vicepostulatura je na području Vrgorca ekshumirala masovnu grobnicu u kojoj smo pronašli posmrtnu ostataka fra Maksimilijana Jurčića. Prošle godine, na Novom groblju u Vrgorcu sasvim slučajno otkrivena je masovna grobnica u kojoj su tijela četrdesetak civilnih osoba odvedenih u to vrijeme s područja Ljubuškog i susjednih općina«, ka-

zao je Stojić naglasivši da vlasti Republike Hrvatske ne dopuštaju ekshumaciju. »Posmrtni ostatci tih ljudi izloženi su vremenskim nepogodama i divljim zvijerima. Obitelji ubijenih skoro svakodnevno vrše pritisak i zahtijevaju da se

njihovim najbližima osigura neotuđivo pravo na posljednje prebivalište. Međutim, netko iz samih vrhova vlasti opstruira ovo pitanje, a sve s namjerom kako se ne bi narušila komunistička dogma o «tekovinama socijalističke re-

volucije i komunizmu s ljudskim likom», zaključio je Stojić istaknuvši istodobno da je i to jedan od razloga zbog kojih međunarodne institucije pravosuđa u Hrvatskoj i BiH ocjenjuju korumpiranima. ✍

ŠIROKI BRIJEG: U JAMI U GORNJEM GRACU LOCIRANA TIJELA DVOJICE UBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 6. svibnja 2012. (Vicepostulatura) – Komunističke postrojbe početkom veljače 1945. napravile su na području Širokog Brijega oko 150 masovnih grobnica i pojedinačnih grobova, kako je zabilježilo Povjerenstvo za istraživanje i obilježavanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg. Na žalost, što vrijeme više odmiče, taj se broj povećava.

Među ubijenima na Širokom Brijegu i trojica su hercegovačkih franjevac koje su komunisti 11. veljače odveli s pučke sv. mise u Izbičnu ne dopustivši im da ju završe. To su fra Marko Dragičević, fra Bono Andarić i fra Nevinko Mandić. Ubrzo se pročulo da su posljednji put viđeni u Grabovoj Drazi kako nose streljivo za partizane. Krenuvši tim tragom, Vicepostulatura je uspjela doći do novih svjedoka i novih saznanja.

Dvojica ubijenih franjevac zaista su zadnji put viđena u Grabovoj Drazi odakle su produžili negdašnjim putem Mostar – Tomislavgrad i ubrzo ubijeni i bačeni u jamu u Gornjem Gracu. Trećeg su komunisti ostavili u Knešpolju i tu je ubijen.

Iskapanje u Knešpolju u Dubravi provedeno je 26. svibnja – 5. lipnja 2010. Po svjedočanstvima još živućih svjedoka, jedan od ubijenih je i fratar. Na žalost, zbog istrošenosti kostiju nismo među posmrtnim ostacima ubijenih uz pomoć DNK analize uspjeli pronaći njegove kosti.

Pripreme za iskapanje jame u Gornjem Gracu u punom su jeku. Koristimo prigodu i molimo sve one koji znaju nešto o spomenutom ili kakav drugi podatak o ubijenim hercegovačkim franjevcima da nam to što prije jave. Nadamo se da će se konačno pokrenuti i službena državna tijela te nam pomoći u ovom nadasve

humanu poslu. Neka je velika hvala Povjerenstvu za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Ši-

roki Brijeg koje nam pomaže koliko je u njegovoj moći. ✍

FRA MILJENKO STOJIĆ U ZAGREBU: ZASLIJEPLJENI IDEOLOGIOM OPRAVDAVAJU OČITE ZLOČINE

Zagreb, 11. svibnja 2013. (D. Šimić / hrsvijet.net) – Zavičajna zajednica Brotnjaka u Zagrebu 10. svibnja navečer organizirala je nastup fra Miljenka Stojića, vicepostulatora postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«.

Najprije je u crkvi Bezgrješnog začeca BDM u zagrebačkoj Dubravi služena sv. misa koju je predvodio vicepostulator fra Miljenko Stojić.

Govoreći o ubojstvu šezdeset šestorice hercegovačkih franjevac, ukazao je da je većina njih mučki ubijena nakon završetka ratnih operacija. »Komunisti su 1942. ubi-

li jednoga hercegovačkog franjevca, drugoga 1944. kad su počeli opsjedati Široki Brijeg, a ostalih 64 od siječnja do srpnja 1945. Bio je to pokušaj rušenja simbola i uspostavljanja nekih drugih. Međutim, znamo da nisu uspjeli. I ne će uspjeti sve dok je u nama živa svijest o njihovim zločinima«, kazao je fra Miljenko koji se zatim osvrnuo i na ovih dana ekshumiranu masovnu grobnicu u središtu Širokog Brijega. »Nedavno smo premještali grobište iz samog središta Širokog Brijega. Komunisti su tu donijeli 100-tinjak posmrtnih ostataka, navodno partizana, a zapravo njemačkih i hrvatskih vojnika, kako kazuju još živi

svjedoci. Podigli su im i spomenik, vrlo težak, ali su ga oni za svaki slučaj još armirali i dobro zabetonirali. Zbog toga nije mogao biti sačuvan prilikom premještanja posmrtnih ostataka ubijenih u mjesno groblje. Pronašli smo ih u teškom stanju, jer ih je rijeka Lištica redovno plavila, a alkoholičari u kasne sate služeći se spomenikom na njih izlivali svoje popijeno piće. Umjesto zahvale određeni krugovi skočili su na noge braneći spomen obilježje, dok kosti uopće nisu spominjali«, istaknuo je fra Miljenko.

Naime, mučeništvo, ipak, nije izum ovoga našega vremena. »Bilo je tako i s prvim kršćanima. Progonili su ih kako Židovi tako i Rimljani. Ali upravo tada cvjetala je kršćanska vjera. Što su ih više progonili njih je to više bilo. Zato je s pravom uskliknuo Tertulijan da je krv mučenika – sjeme kršćana. A na Širokom Brijegu dogodilo se to da je upravo u ono poratno vrijeme u tom kraju bilo najviše duhovnih zvanja. Komunisti su se bili raspametili. Kako? Zanimljivo je danas čitati zapise njihovih tajnih službi. Dovijaju se na sve moguće načine da opravdaju

svoj neuspjeh i da svojim nadređenima kažu da su bili revni«, istaknuo je fra Miljenko.

U predavanju koje je slijedilo nakon sv. mise uz pomoć prikladne prezentacije, fra Miljenko je kao odgovorne za novovjeko mučeništvo okarakterizirao Josipa Broza Tita i vodstvo KPJ, čiji su nasljednici i današnji SDP u Hrvatskoj i BiH. »Već sada imamo sasvim dovoljno dokumenata i iskaza preživjelih koji nedvojbeno pokazuju da je na vrhu ove zločinačke piramide stajao osobno Josip Broz Tito i Komunistička partija Jugoslavije«, zaključio je Stojić tijekom predavanja dodavši da su partijska tijela godinama pripremala »liste za odstrjel«, a represivne službe (Ozna i KNOJ), podređene toj istoj Partiji, provele su zločinačku nakanu čim su borbene partizanske postrojbe stvorile preduvjete za takvo što.

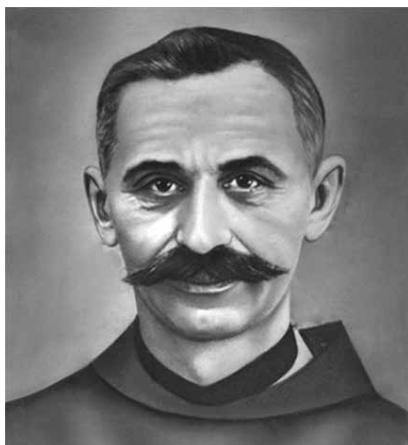
Uz fra Miljenka Stojića nazočnima se obratio i Ante Beljo, dopredsjednik Zavičajne zajednice Brotnjaka u Zagrebu. ✍

KLASNI POGLED NA SVIJET I POGUBLJENI HERCEGOVAČKI FRATRI (dio)

Zagreb, 12. svibnja 2013. (dr. Anto Križić / hrvatski-fokus.hr) – Pročitah ovih dana u bosanskom portalu Prometej, između ostaloga, da je jedan tamošnji novinar izrazio želju da ga se smatra »kao ljevičara, koji ima prevashodno klasni pogled na svijet«. Nasmiješio sam se malo na tu riječ »klasni«, ali sjetih se da je taj pojam bio aksiom jedne cijele ideologije pa se zapitah kako je to moguće da si, koliko je meni poznato, nitko nije postavio pitanje što taj pojam uopće znači. On se rabio u svakoj mogućoj prilici, čak i u tadašnjim diskusijama o demokraciji. Tako je Tito jednom rekao: demokracija da, ali ne za klasnog neprijatelja.

(...)

Komunisti su u klasu neprijatelja po svojoj definiciji kao elemente svrstali i religiozne ljude, poglavito katoličko svećenstvo. Naravno da je njih, kao i ostale »reakcionarne« elemente neprijateljske klase, trebalo eliminirati. Imam upravo pred sobom knjigu fra Ante Marića *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara* (Mostar, 2007.). Knjiga govori sama za sebe. Izdvajam jedan slučaj iz nje, i to iz

dva razloga. Prvo, po navodima te knjige, to je jedan od rijetkih slučaja kod kojega se točno zna kako je teklo njegovo mučeništvo. Očevidci su poimence imenovani. Drugo, to se tiče neizravno i mene samoga: To je bio fra Jakov Križić, župnik u Čitluku, moj praujak, tj. brat mojega djeda. Njega su partizani 8. veljače 1945. kasno navečer, u nazočnosti navedenih očevidaca, odveli na groblje. Kada su tamo stigli, on im je rekao da zna što će s njim napraviti te ih je zamolio da klekne kako bi se posljednji put pomolio. Partizani su očevidcima naredili da odu, što su oni i učinili, ali su se sakrili u blizi-

ni. Cijelu noć čuli su njegove jauke i zapomaganje: »Zašto me tučete, ja nisam ništa kriv.« U ranu zoru, kada su jauci zanjemjeli, a »lijepe« se kape partizanke povukle, oni su se došuljali na to mjesto i našli tijelo potpuno obliveno krvlju, na izdisaju. Prsni mu je koš bio smrskan. Nakon što je izdahnuo, očistili su mu tijelo od krvi i pokopali ga.

Samo čovjek pojedinac nositelj je svih svojih tjelesnih i duševnih svojstava, samo je on nositelj svojega mučeništva i samo je on odgovoran za svoja djela. Tu istinu izgovori fra Jakov i pod najstrašnijim mukama. Prepustimo klase onome području kojemu one i pripadaju: logici i matematici.

Onom gospodinu novinaru s početka ovoga članka savjetovao bih da se prije davanja bilo kakvih izjava ponajprije pozabavi značenjem pojmovi koje rabi i njihovim odnosom sa stvarnošću. To je u stvari najteži dio posla. Onda se, naravno, mogu zauzeti različiti stavovi, onda je moguće plodonosno filozofirati, a filozofirati se može, kako reče Platon, samo među prijateljima. ✍

ČITLUK: FRA MILJENKU STOJIĆU URUČENA NAGRAĐA ZA ŽIVOTNO DJELO

Čitluk, 25. svibnja 2013. (M. J. / hrsvijet.net) – Vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« te poznati hrvatski književnik i novinar fra Miljenko Stojić dobitnik je ovogodišnje nagrade općine Čitluk za životno djelo koja se dodjeljuje u povodu Dana općine. Nagradu za dugogodišnji dušobrižnički, kulturni, književni, novinarski i humanitarni rad te izniman doprinos u promidžbi i ugledu općine Čitluk, na današnjoj svečanoj sjednici OV Čitluk, Stojiću su uručili predsjednik Općinskog vijeća Marin Radišić i načelnik općine Ivo Jerkić. Inače se o Stojićevu radu najbolje može saznati preko portala *miljenko.info*.

Godišnje nagrade općine Čitluk uručene su i međugorskom župniku fra Marinku Šakoti za postignute uspjehe i realizaciju kulturnih projekata na području općine Čitluk i prof. dr. sc. Mladenu Bevandi za dugogodišnji društveno-politički rad i doprinos u promidžbi i ugledu općine Čitluk.

Istodobno, zahvalnice općine Čitluk dobile su umirovljene učiteljice Filomena Šarac i Zlata Šimović za postignute uspjehe u prosvjeti te doprinos očuvanju tradicije i kulturne baštine hercegovačkog kraja.

U ime nagrađenih, nazočnima se obratio fra Miljenko Stojić: »Lijepo je dobiti neku nagradu, ali ona je tim ljepša kad se dobije od svojih. Hvala na tome, ne samo u svoje ime nego i u ime svih nas.« Osvrnuo se i na odgovornost prema događajima u župi Međugorje. »Postali smo domaćinima mnoštvu ljudi iz cijelog svijeta. Nismo to učinili svojom pameću, nego nas je Kraljica Mira izabrala za tu službu. Zbog toga naše misli trebaju biti usmjerene i prema tome, a ne samo kako će nama biti dobro«, kazao je Stojić. Nije zaboravio ni haške uznike. »Poseban pozdrav našim uhićenima u Haagu. Nekada smo bili zajedno, zajedno smo i danas. Borili su se za nas, borimo se i mi za njih moleći Boga da im pomogne u ovim prijelomnim trenucima«, zaključio je fra Miljenko Stojić. ✍

UTEMELJENO SREDIŠTE HSK ZA ISTRAŽIVANJE KOMUNISTIČKIH ZLOČINA NAD HRVATIMA

Mostar, 11. lipnja 2013. (D. Šimić / hrsvijet.net) – Nakon priprema, izbora uglednih dužnosnika te članova službeno je ovih dana u domovini utemeljen odjel HSK pod nazivom »Središte HSK za istraživanje komunističkih zločina nad Hrvatima«. Na toj utemeljiteljskoj sjednici napravljen je pregled rada koje je Središte učinilo kroz posljednjih godinu dana i napravljen plan za daljnje djelovanje, priopćeno je iz Hrvatskog svjetskog kongresa (HSK-a).

»Time je ostvarena ideja HSK iz 2005. kada je iznesena ideja i odlučeno da ovakvim jednim odjelom HSK počne djelovati. Od tada smo se povezivali i pomagali više udruga koje se bave u domovini sličnim nesrećama, a prije godinu dana smo odlučili da se jednim ovakvim odjelom HSK-a samostalno i temeljitije posvetimo žrtvama komunističkih zločina«, kazao je u povodu toga Šimun Šito Ćorić te istaknuo da će HSK preko ovog

odjela činiti ono što državne vlasti ne čine. »Sa Središtem posebno radimo ono što slične udruge, a ni državne vlasti ne čine: ovaj odjel HSK-a će, uz ostalo, staviti poseban naglasak na istraživanje i pripremanje građe za objavljivanje, ali gdje je moguće i procesuiranje počinitelja zločina, bez obzira bili još živi ili su već pokojni«, ističe Ćorić.

Za sjedište Središta odabran je Mostar. Otvoren je ured, a u vodstvu ovog odjela HSK okupilo se desetak

poznatih javnih radnika, od pravnika do novinara. Koordinator mu je jedan od vodećih djelatnika na ovom području u HR i BiH fra Miljenko Stojić, a glasnogovornik je Blago Vučković.

Središte će se financirati priložima dobrotvora.

Kontakt podatci: HSK, Hrvatski dom Kosača, Trg hrvatskih velikana b. b., 88000 Mostar; tel.: 00387 36 333-280; e-adresa: hsk.mostar@gmail.com ✍

ODRŽAN 1. DAN VI. HRVATSKOG ŽRTVOSLOVNOG KONGRESA

Zagreb, 15. lipnja 2013. (H. Mandić / hrsvijet.net) – U Zagrebu u Mimari jučer je, 14. lipnja, započeo prvi dan VI. hrvatskog žrtvoslovnog kongresa. Kongres je upriličilo Hrvatsko žrtvoslovno društvo (HŽD), a održavao se pod visokim pokroviteljstvom mons. Vlade Košića, sisačkog biskupa i predsjednika Komisije HBK *Iustitia et pax*.

Nakon himne *Lijepa naša* i minute šutnje za pokojne članove HŽD i naše poginule, uvodni referat održao je mons. Vlado Košić na temu »Žrtve u Domovinskom ratu na području Sisačke županije«. Između ostaloga, on je istaknuo da su velikosrpski agresori pod obilježjem JNA srušili 25 župnih crkava, samostana i kapela na spomenutu području. Mons. Košić je istaknuo: »To je bio tsunami koji je rušio sve što je katoličko.«

U nastavku je Zvonimir Šeparović imao izlaganje pod naslovom »Vrijeme žrtve«. »Živimo u vremenu žrtve, žrtve su posvuda, a mnogi su izloženi žrtvi. Postoji problem žrtve, a ne možemo samo staviti žrtvu u kategoriju zločina, nego postoje žrtve zloporabe moći«, rekao je. U nastavku je istaknuo da velikosrpski zločinci nisu kažnjeni za zločin nad Vukovarom. »Prosvjedovali smo protiv povlačenja tužbe gdje teretimo Srbiju za genocid u Domovinskom ratu pred Međunarodnim sudom pravde. Treba nam oluja da bismo protresli ljude i ukazali na istinu o Domovinskom ratu, inače ćemo propasti kao narod i kao država«, istaknuo je Zvonimir Šeparović.

Zanimljivo izlaganje imao je i vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić na temu »Suvremena paradigma: pobijeni hercegovački franjevci«. Fra Miljenko je pozdravio na-

zočne na kongresu riječima: »Pozdrav iz Herceg Bosne«. On se dotaknuo boljševičke paradigme koja vlada na Markovu trgu te ukazao na problem trga u Zagrebu koji nosi ime po maršalu Josipu Brozu Titu, jednom od deset najvećih zločinaca u ljudskoj povijesti. »Milane Bandiću, zadužen si za uklanjanje sramotnog imena najljepšeg trga u Zagrebu koji nosi ime po zločincu Josipu Brozu Titu, a poziva te Herceg Bosna«, istaknuo je fra Miljenko. U nastavku je izložio povijesne okolnosti i stradanja Hercegovine u Drugom svjetskom ratu i poraću, predstavio rad Vicepostulature te općinskih povjerenstava za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području Herceg Bosne i BiH. Istaknuo je događanja oko uklanjanja »komunističkog kamenog cvijeta u središtu Širokog Brijega, ispod kojeg se nalazila kosturnica s 95 tijela. Bilo je predstavljeno da su to sve pali komunisti i partizani, međutim svjedoci tvrde da je takvih tek nekoliko, a ostalo su pobijeni civili i ratni zarobljenici. Provodila se medijska hajka na Povjerenstvo općine Široki Brijeg koje je uklonilo spomenuti kameni cvijet, a neki političari išli su tako daleko da su ponudili njegovo obnavljanje. Međutim, nitko se od političara nije ponudio za kupnju sanduka kako bi se pokopale sve žrtve čije su kosti pokupljene s raznih strana i položene u kosturnicu ispod kamenog cvijeta«, istaknu je fra Miljenko.

Nakon ove prve trojice govornika još je 15 njih izlagalo na zasjedanju 1. dana VI. hrvatskog žrtvoslovnog kongresa u muzeju Mimari. Iz Hercegovačke franjevačke provincije 15. lipnja očekuju se izlaganja fra Andrije Nikića i fra Mate Tadića. ✍

KUPRES: USKORO EKSHUMACIJA ŽRTAVA MASOVNOGA KOMUNISTIČKOG ZLOČINA

Kupres, 23. lipnja 2013. (V. Mabić / hrsvijet.net) – Na poticaj Marija Bagarića, dopredsjednika Općinskog vijeća Općine Kupres, u Kupresu je 20. lipnja održan pripremni sastanak radi utemeljenja povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Kupres. Uz gosp. Bagarića sastanku su nazočili načelnik Općine Kupres Perica Romić sa suradnicima, ministar unutarnjih poslova Županije Herceg-bosanske Mario Lovrić u ime Vlade, gosti iz

Širokog Brijega: pročelnik Povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg Pero Kožul sa suradnicima te vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić.

Nakon uvodne riječi Marija Bagarića, gosti su iznijeli svoja iskustva i poteškoće s kojima su se susretali u dosadašnjem radu na obilježavanju i uređivanju grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća: fra Miljenko

Stojić na području Dalmacije i Hercegovine, a Pero Kožul na području općine Široki Brijeg, gdje je utemeljeno prvo povjerenstvo ove vrste u Herceg Bosni. Čelni ljudi Općine Kupres jasno su izrazili namjeru da se ustroji povjerenstvo te da se otpočne s prvom ekshumacijom na kupreškom ozemlju. U Kupresu, naime, već ovog ljeta namjeravaju izvršiti prvu ekshumaciju masovne grobnice, i to one na Ogledalima iznad Kukavičkog jezera, udaljenoj oko 7 km od Kupresa u pravcu ju-

goistoka. U toj masovnoj grobnici, prema izjavama svjedoka, nalazi se najmanje 66 žrtava komunističkoga zločina. Njihova imena su poznata, a moguće je da ih bude i puno više jer komunistički su izvori govorili o »90 pobijenih ustaša i njihovih slugu«.

Sastanak je urodio s nekoliko konkretnih i obvezujućih zaključaka: a) da se do kraja srpnja dovrši prva ekshumacija masovne grobnice na Ogledalima kod Kukavičkog jezera;

b) da se od kraja srpnja do Velike Gospe obave sve potrebite pripreme za obavljanje pokopa ekshumiranih žrtava, koji je predviđen za 16. kolovoza; c) da se u suradnji s Povjerenstvom iz Širokog Brijega priskrbi nazočnost stručnjaka (arheologa i forenzičara) za ekshumiranje masovne grobnice; d) da se usporedo s ekshumiranjem prve masovne grobnice obave pripreme za utemeljenje općinskog povjerenstva; e) da se do

pokopa dovrši spomenik s imenima ubijenih žrtava, čije se otkrivanje predviđa za taj dan.

Nakon sastanka dva su izaslanstva obišla lokalitet Ogledala. Prirodna je to udubina na čijem su jednom kraju komunisti ubijali svoje žrtve, one su padale u nju, a komunisti se kasnije nisu udostojali barem ih zasuti zemljom. Tako danas njihove kosti proviruju iz tankoga sloja zemlje koji je nanijela priroda. ✍

KRIŽ, BLAGOSLOVLJEN NA STEPINČEVU GROBU, PREDAN VICEPOSTULATURI NA TRAJNO ČUVANJE

Široki Brijeg, 26. lipnja 2013. (Hrvoje Mandić / hrsvijet.net) – Dvojica dragovoljaca Domovinskoga rata širokobriježanin Marinko Šušak i Dragutin Bosak iz Krapine susreli su se na jednom hodočašću u Bleiburg. Od tada hodočaste zajedno u domovini Hrvatskoj te Herceg Bosni, BiH. Tako su početkom lipnja krenuli na zavjetno hodočašće Majci Mariji u Međugorje pod motom »U križu je spas!«. Sa sobom su ponijeli drveni križ koji je blagoslovljen na Stepinčevu grobu u Zagrebu i koji simbolizira sve hrvatske mučenike. Iz Zagreba, nakon 13 dana hoda, u petak 21. lipnja stigli su u Široki Brijeg gdje su pohodili samostansku crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije i pomolili se na grobu pobijenih širokobrijeških franjevac.

»Zavjetno smo hodočašće podijelili u 14 dana na spomen 14 križnih postaja našega Spasitelja Isusa Krista. Odabrali smo grob Alojzija Stepinca, blaženika i mučenika koji je i sam prošao križni put zbog svoje vjere i nacije. Stoga mi danas hodočastimo naš hrvatski križni put i molimo za sve one koji i dandanas proživljavaju iste muke, za sve one koji imaju patnje, ali ponajviše za naše suborce koji su podarili svoje živote na oltar domovine«, istakla su u razgovoru dvojica hodočasnika.

Ujutro 26. lipnja predali su blagoslovljen križ Vicepostulaturi na trajno čuvanje. U njezino ime preuzeo ga je vicepostulator fra Miljenko Stojić. Dvojica hrvatskih branitelja naglasili su da su se tijekom hodočašća Majci Božjoj sjećali ne samo svojih suboraca iz HV-a i HVO-a nego i hrvatskih uznika u Haagu za koje svakodnevno mole kronicu vjerujući da će pravda stati na stranu pravednika. Predajući križ Vicepostulaturi na čuvanje, okončali su svoje hodočašće znajući da će ga ona čuvati i širiti istinu o svim našim mučenicima. ✍

SV. MISA NA LUGU U SPOMEN NA SPALJENE

Tomislavgrad, 1. srpnja 2013. (Zora Stanić / tomislavcity.com) – Dana 30. lipnja, nakon proslave blagdana rođenja sv. Ivana Krstiteља, u duvanjskome selu Lugu služena je sv. misa za 83 mučki ubijenih mještana Luga, Kuka i Letke koje su 19. prosinca 1943. ubili Nijemci nakon

što je komunistička vojska učinila sve da se to dogodi. Sv. misu predslavio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva za proglašenje blaženima i svetima mučki ubijenih hercegovačkih franjevac, a suslavili su duvanjski misionar u Africi fra Pere Čuić i župni vikar u Tomislavgradu fra Velimir Bagavac.

Sv. misi odazvao se velik broj župljana, uglavnom iz Luga, Sarajlije, Letke i Tomislavgrada. Došli su moliti za pokoj onih koji su prije 70 godina živote izgubili u strašnome zločinu, bilo da su spaljeni ili strijeljani.

Uoči početka sv. mise pred spomen križem održana je prigodna mo-

litva uz čitanje svih imena stradalih u tom zločinu. Za svakoga od njih upaljena je svijeća koju su položili mladi dok je ispred Udruga Lug – Poljica, koja je osnovana radi očuvanja uspomene na žrtvu nevino stradalih, položeno cvijeće.

U prigodnoj propovijedi fra Miljenko Stojić istaknuo je da se istina o žrtvi ovih mučenika nije mogla skriti, a to dokazuje i ne tako davan posjet jednoga njemačkog vojnika koji je posjetio Lug želeći platiti materijalnu štetu što ju je počinio spalivši toga kobnog 16. prosinca jednu štalu na Lugu. »Događaje iz prošlosti zaci-jelo ne možemo učiniti takvima kao da se nikada nisu dogodili. Ali možemo ih učiniti takvima da pobijedimo mi, a ne oni. To nam omogućuje naša kršćanska vjera. Što nam god netko učinio ne može nam iz grudi oteti slobodu i sve ono što je dobro, ako to sami ne dopustimo. Vidjeli smo to lijepo kroz vrijeme komunizma. Što sve nije činio da nas podjarmi, ali uzalud. Neki su, istina, pali na tom putu. Zbog straha, želje za lagodnijim životom, obmane, čak su pomagali tom komunizmu na raznorazne načine, ne samo uhođenjem u društvu u kojem su živjeli. Došlo je vrijeme da se pokaju. Komunizam je, ponovimo to, zlo u samome sebi, to je i nacionalsocijalizam, ali to je isto i današnji globalizam, raznorazna tajna društva, kolonijalizam. Svijet se ne može graditi bez Boga. On se samo može graditi s njim budući da mu je on začetnik«, rekao je fra Miljenko.

Unatoč žalosti i tragediji koja se dogodila na Lugu, fra Miljenko ističe da ipak trebamo biti ponosni na taj događaj jer on nije prekinuo život. Ljudi su nastavili živjeti pamteći što se dogodilo i nastojeći vladati se drukčije od počinitelja zločina. »Međutim, zlo je prepoznalo da hrvatski narod i dalje ide putem dobra pa ga pokušava slomiti. Prevaranti su i danas na djelu. Najlakše ih prepoznamo preko medija. Njima

se čini da su oni trenutno najbolje sredstvo za njihovu rabotu. Izbacili su Boga iz svoga života, napadaju domovinu, obitelj i sve ono što je dobro u posljednje vrijeme. Nekada je to na grublji, nekada na ljepši način. Prijeti nam se i zavarava nas lažnom pričom o ljudskim pravima izostavljajući pomno ono što se u nju ne uklapa«, dodao je fra Miljenko naglasivši da je Crkva uvijek bila i da će uvijek biti na strani svoga naroda.

Istaknuo je i želju i slogu hrvatske braće s obje strane granice koji su se ujedinili u Komisiji HBK i BK BiH za hrvatski martirologij želeći među onima koji su pobijeni u Drugom svjetskom ratu i poraću pronaći mučenike. »Njih ima među svim crkvenim staležima. Trenutno je teško reći koliki je broj ubijenih u hrvatskom narodu, ali se zna da je taj broj u Hercegovini oko 20.000. S druge, pak, strane komunisti su ubili 563 svećenika, redovnika, redovnica, bogoslova i sjemeništara, više nego nacionalsocijalizam u Njemačkoj (250 svećenika)«, kazao je fra Miljenko te dodao da će Komisija vrlo brzo poći od župe do župe i popisivati mučenike, ali ujedno i pobijene. Pozvao je vjernike da se ne boje i da svjedoče o onome što znaju.

»Samo je Hercegovačka franjevačka provincija u Drugom svjetskom ratu i poraću izgubila 66 svojih članova. Znamo to, pobili su ih komunisti. No, progoni su nastavljeni sve do pada komunizma. Oko 90 hercegovačkih franjevaca okusilo je, ili je manji broj to zamijenio globom, komunističku tamnicu. Trojica su tamo praktički ubijena, velik broj njih ostao je trajno narušena tjelesnoga i duševnoga zdravlja. Danas želimo barem neke među njima proglasiti mučenicima, odnosno blaženima i svetima. Ne ćemo to moći učiniti za sve, jer nemamo dokumente i svjedočenja što se točno dogodilo. No, neka samo jedan među njima bude proglašen mučnikom, on će time osvijetliti i žrtvu svih ostalih. Postupak je u punom tijeku i sve lijepo napreduje. Ali trebat će dosta vremena i dosta snage da se to dovrši. No, to uopće nije važno. Neka traje koliko treba, važno je samo da se mi kao pojedinci i kao zajednica mijenjamo kroz sve to«, rekao je fra Miljenko.

Nakon sv. mise fra Velimir je zahvalio svima koji su pomogli u održavanju ovoga spomen-slavlja na nevino ubijene. Obljetnica je nastavljena prigodnim druženjem po obiteljima i pričom o minulim vremenima. ✍

O NASTANKU PRVOGA SAMOSTANA U HERCEGOVINI NAKON TURSKE OKUPACIJE

► Piše: fra Ante Marić

Ozemlje Hercegovine pamti prapovijest koja je, po razasutim vidljivim ilirskim gomilama i gradinama, na dohvat ruke. U njoj su svoj trag ostavili Rimljani, a kršćanstvo je prisutno istodobno kada i u Jeruzalemu i Rimu, što potvrđuju istražene bazilike na ovim prostorima koji Hrvati nastanjuju zajedno s drugim hrvatskim pokrajinama, a fratri gotovo osam stoljeća. Prije turskih osvajanja Hercegovina ima nekoliko franjevačkih samostana. Onaj sv. Ivana Krstitelja u Konjicu Turci ruše i fratre muče i ubijaju 1524. Godine 1563. ruše i zadnje fratarske samostane u Hercegovini: sv. Katarine u Ljubuškom i sv. Ante Padovanskoga u Mostaru. Nakon te godine, pa sve do trenutka polaganja temeljnog kamena franjevačkom samostanu Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo na Širokom Brijegu, fratri su se za Hercegovinu dušobrižnički skrbili krišom, uvijek uz nadljudske napore, najprije iz Zaostroga i *Živogošća*, a poslije iz Kreševa, Fojnice i Kraljeve Sutjeske. Da je kroz ta duga stoljeća opstao Hrvat katolik u Hercegovini, treba zahvaliti isključivo i najviše fratri.

Široki Brijeg

Najstariji opis ovoga mjesta imamo u Šematizmu fra Petra Bakule (Batin kraj Posušja, 1816. – Mostar, 1873.) napisan 1867., a s latinsko-

ga na hrvatski 1970. preveo dr. fra Vencel Kosir (1899. – 1984.) pod naslovom *Hercegovina prije sto godina*. Fra Petar подробно opisuje krajobraz Širokog Brijega: »Gotovo na sredini naše Misije ima brežuljak koji se zove Široki Brijeg. Od istoka pola sata protegnut prema Blatu, od juga malo uzdignut, malo se pruža prema Mokrom i Čerigaju, od zapada se proteže desetak minuta do potoka Ugrovače, a na sjever spušta se do lakta Ugrovače i rijeke Lištice, 400 koraka kao prohodna, ne previše strma nizbrdica.« Bakula u istom Šematizmu zapisuje, te potom i pamtimo, da je 1845. Široki Brijeg kupljen od Mehmed-age Kurta za 141 zlatnik.

Na samom tjemenu toga brijega, jarmu ili njegovom hrptu, kako Bakula piše, nalazi se staro katoličko groblje. I danas se mnogi od tih grobova nalaze u parku iza hrasta ispred širokobriješke crkve. Prema pričanju starijih fratara tu se i nastavljao ukop sve do osnutka groblja Mekovac podno crkve u prirodnoj uvali sa starim hrašćem.

Široki Brijeg prije izgradnje crkve i samostana

Fratrima je »bilo nemoguće u to vrijeme kupiti od Turaka bolje mjesto«, piše Bakula. Široki Brijeg nije bio povezan cestovno ni s jednim mjestom u Hercegovini. Do toga

nenaseljenog i kamenitog brijega, dolazilo se samo pješačkim i kozjim stazama. Cijeli je prostor »gotovo sav bio zarastao u trnje, busenje i slabu šumu. Tlo mjesta slabo je plodno, osobito vrh brežuljka koji je pokriven samo tankim slojem zemlje.« Pod tim brežuljkom s južne strane bijaše šuma, a u njoj se na samom njezinom rubu isticao jedan hrast. »Pod njim je naš prvi gvardijan o. Anđeo Kraljević ustanovio svoje prebivalište. Tu je stanovao četiri puna mjeseca bez postelje, dok se nije za redovnike napravila jedna bijedna kućica.« Godine 1867., kada Bakula piše Šematizam, od nje više nema ni ruševina, što samo govori da je bila jedno građena. I sam je Bakula dolazio u tu kuću i u njoj noćio jer piše: »Teško je reći, koliko smo trpjeli od tjesnoće, kad smo se uselili, ili bolje rečeno, zbili i natrpali u nju, i mi i gosti.« Temelji te prve kuće zapamćeni su do danas, a metalnim kocima i lancem obilježeni 1984. u prigodi 140. obljetnice odcjepljenja od Bosne Srebrene. Njih su zapamtili fra Vojislav Mikulić (1898. – 1991.) i fra Vencel Kosir. Nešto istočnije od temelja ove kuće bilo je vanjsko ognjište koje se i danas nazire, a sjeverno, prema današnjem samostanskom vrtu »ajaz za konje i abort«, kako bi uvijek govorio fra Vojislav Mikulić. To je sve što se na Širokom Brijegu zateklo prije početka gradnje sadašnjih građevina.

Negdašnji franjevački dućani na kojima su sada podignute privatne kuće

Polaganje temeljnoga kamena samostanu i crkvi 23. srpnja 1846.

Prvo što fratri grade na Širokom Brijegu jesu crkva i samostan. O tom postoji pisan dokument, kamena ploča iznad ulaznih vrata u samostan. Natpis s te ploče partizani su otukli 1947., a bilo je napisano:

Odcipljeni od Bosne Brez kruva i krova bogati samo nadom u Boga ovi Samostan sa crkvom iz temelja dne 23. srpnja 1846. pod okriljem Uznešenja Gospina na nebo franjevci hercegovački podigoše

Temeljni kamen polaže vikar fra Rafo Barišić (1797. – 1863.) u nazočnosti svih fratara koji su iz Bosne došli u Hercegovinu, te mnoštvo hercegovačkog puka. Prvotna je namjera fratara bila graditi župni stan i biskupski dvor u Mostaru, ali su ih Turci u tom spriječili. Stoga se, po dobivenim turskim dopuštenjima za gradnju, to ipak prije dogodi na Širokom Brijegu. A u kakvu se ozračju sve dogodilo, piše fra Petar Bakula: »Kako naš svijet kroz četiri stoljeća nije vidio ni crkve niti obreda postavljanja njenog temeljnog kamena, tako kroz toliko stoljeća nije bilo ni takva veselja u Hercegovini.« Carskim su ukazom određene dimenzije

crkve: duljina 44, a širina 24 lakta. Nacrt za samostan, čije dimenzije nisu bile određene carskim ukazom, načinio i samu gradnju vodio fra Filip Ančić, zvan Dunder (majstor), rodnom iz Mostara. Fra Petar ovako opisuje samostan: »Ima dva krila, istočno i zapadno, po 32 metra duga, široka pak 9 m. Južno krilo je štaviše duže, tj. 43. m. Od ovoga krila pravo na jug prislonjen je odio za novicijate i kuhinju. Dug je 25 m, a širok 10 m. I tako u svemu mi imamo u samostanu duljine jednoga zida 164 m, širine 19 m.« Samostan ima 65 soba za stanovanje, pod južnim krilom je podrum, a na zapadnom su na oba kata pripojeni zahodi. Godine 1848. fratri s Čerigaja preseljavaju u samostan.

Samostanske čatrnje

Čatrnje su veliko bogatstvo svakoj kući pa tako i samostanu. Građene su skupa sa samostanom. Fra Petar ih ovako spominje: »U sredini samostanskog dvorišta nalazi se čatrnja, jedna izvan dvorišta u širem smislu, druga u klauzuri. Obje su zaista velike, duge naime 24 lakta, široke 12 lakata i duboke 16 lakata. Imamo i treću u klauzuri, manju od tih. Spomenute čatrnje su sagrađene

bez ikakve pomoći naroda, a služe i nama i narodu. Nemoj misliti da su ove čatrnje malo stajale.« Te su čatrnje ostale do danas. Jedna je od njih, ona izvan klauzure, u novije vrijeme obnovljena.

Zid oko samostana

Samostani imaju unutarnju i vanjsku klauzuru. Unutarnja je ona koja vrijedi za sam prostor samostana i u nju ne smiju ulaziti ženske osobe bez posebna dopuštenja i velike potrebe, kao ni svjetovnjaci. Vanjska je klauzura zgrada samostana s vanjskim dvorištem i vrtom. Oni su opasani zidom. Na tom su zidu ugrađena vrata na nekoliko mjesta. Ova se vrata zatvaraju s večernjim andeoskim pozdravom, a otvaraju s jutarnjim. Između andeoskih pozdrava unutar samostanskih zidina smiju biti samo fratri. O tom zidu fra Petar piše: »Imamo također klauzuru u širem smislu, tj. zid koji opasuje sve navedene građevine, čatrnje, šumu, livade i vrtove. Duljina ovoga kamenoga zida iznosi 2.316 naših lakata. Visina zida je ravna visini visoka čovjeka.« Od toga zida do danas ostao je samo mali dio s ulaznim vratima na zapadnom prilazu crkvenom dvorištu i samostanu te je u novije vrijeme s čatrnjom obnovljen.

Dućani, štale, stolarija

Podno samostana sa zapada su izgrađeni dućani i štale. Bakula o njima veli: »Napokon imamo osam prikladnih dućana iznajmljenih svjetovnim trgovcima robom u korist crkve i crkvenog namještaja. Nije malo utrošeno dok je sve to napravljeno.« Ti su dućani bili u funkciji dugi niz godina, a srušeni su tek nakon Drugoga svjetskog rata. Danas su na njima izgrađene privatne kuće koje otežavaju prilaz crkvi i samostanu. »Tu

su i dvije štale sa sjenicima. Jedna je duga 18 lakata, široka 10, visoka 9. Druga je duga 21 lakat, široka 11, visoka 10 lakata.« Osim navedenoga samostan je imao i pčelinjak, zgrade za svinjce, kokoši te male kućice za ostavu. Negdje oko 1920. južno od samostana, a u visini stare gimnazije, izgrađena je zgrada za stolarsku radionicu, koja je ostala i do danas, a nacionalizirana je nakon Drugoga svjetskog rata. Štale, svinjci, i sve drugo danas ne postoji.

Bakamuša, Vrace, mlinica, most na Ugrovači

U samostanu s đacima, novacima, a jedno vrijeme i bogoslovima ima više od osamdeset ljudi koje je trebalo nahraniti. Fratri zato koriste svaki pedalj zemlje da bi ga zasadili povrćem i voćem. Fra Petar o tome piše: »Još, k tome imamo prostrane vrtove (radi nestašice žive vode) slabo plodne. Oni su isprepleteni mnogim poprijekim podzidama, koje zadržavaju zemlju, i napravljeni gotovo kao u kremenu velikim nanosima zemlje. I to je tražilo mnogo izdataka. Napokon, ispod vrta s južne strane ima livada ili oranica 15 jutara. Ovo je do zadnjeg metra oslobođeno od šume, trnja, busenja, živih stijena i velikih starih gomila kamenja. Sve našom brigom i troškom. Ne ćemo potpuno mimoći ni istočni dio klaustara koji pokriva gaj (...) Kod utoka potoka Ugrovače u rijeku Lišticu imamo tri jutra zemlje, prije neobrađene sada zidom ograđene. Da bismo je mogli natapati, doveli smo kanal dulji od jedne milje. Napokon, nabavka mlinice, nekoliko oranica i vinograda vrlo potrebnih za uzdržavanje zajednice, stajalo je velikih izdataka.« Oko izgradnje mlinice 1868. najviše se trudio brat laik fra Jakov Markota (1820. – 1875.). Tih je godina sagrađen i kameni most na potoku Ugro-

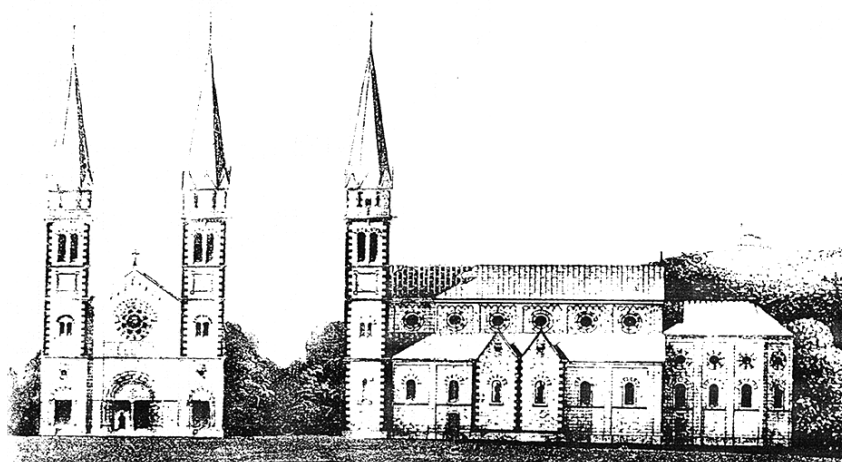
vači s nekoliko lukova. Projektirao ga je fra Mateo Lorenzoni.

Narodna učionica

Podno dućana izgrađena je zgrada osnovne škole. Poslije je u toj zgradi bila fratarska banka, a zgrada je srušena nakon Drugoga svjetskog rata i na njezinu je mjestu izgrađen privatni stambeni objekt. Nad ulazom u školu nalazila se kamena ploča s natpisom koji je nakon rušenja zgrade djelomično spašen:

Narodna učionica uzdignuta od otaca Reda sv. Franje, pod nadstojstvom fra Pile Čuture, godine Gospodnje 1867.

Ako fra Petar Bakula svoj Šematizam piše 1867., onda je sve do sada navedeno izgrađeno u razdoblju od dvadeset godina. Imamo li na umu da je prvi gvardijan spavao pod vedrim nebom i kitnjastim hrastom, to je, uistinu, hvale vrijedan pothvat.

Nacrti konačnog plana ing. Davida po kojem je građena samostanska crkva

Stari širokobriješki zvonik

Širokobriješki zvonik podignut je 1871. i građen kamenom. U zvoniku su bila dva zvona, a treće, najveće, bilo je na drvenoj konstrukciji. Taj je

zvonik srušen 1905. zbog izgradnje nove crkve. Nešto prije njega, možebitno 1904., srušena je i stara crkva.

Stara zgrada gimnazije

Fratri su na Širokom Brijegu od samih početaka života u samostanu mučili muku s prostorom za đake i sjemenište. Potkraj 19. stoljeća odlučili su graditi zgradu gimnazije. Između dvaju prijedloga, dizanje na kat istočnoga krila, i tu smjestiti gimnaziju, ili u produžetku južnoga krila graditi novu zgradu, odlučili su se za ovaj drugi. Zgradu su izgradili 1903. te u nju smjestili đake, odmah nakon završetka zgrada je bila mala za potrebe franjevačkoga školstva na Širokom Brijegu. Godine 1960. komunističke su je vlasti nasilno oduzele i do danas nije vraćena.

Nova širokobriješka crkva

Temeljni kamen novoj crkvi položen je 20. lipnja 1905. Izgrađena je

na mjestu stare crkve i zvonika koji su zbog toga srušeni. Gradnja je trajala dugo, no njezino kameno zdanje i danas zadivljuje posjetitelje. Plan je izradio Maksimilijan David, a voditelj gradnje bio je fra Didak Buntić.

Crkva je pokrivena 1910., a njezini zvonici ni danas nisu dovršeni.

Konvikt za vanjske đake

Konvikt za vanjske đake osnovan je 1911./12. školske godine, iako su već 1902./03. na gimnaziji bila dva vanjska đaka. Godine 1912. kupljena je jedna seoska kuća i u nju smješteni prvi vanjski đaci. Zgrada konvikta u današnjem svom obliku izgrađena je 1929., 1931. i konačno 1939. Nakon Drugoga svjetskog rata partizani su rastjerali đake te nacionalizirali zgradu konvikta s dvorištem i pomoćnim zgradama. U zgradi je potom bio dom za đake. Danas je u njoj Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Mostaru.

Nova gimnazijska zgrada

Fratri su temelje novoj suvremenoj gimnazijskoj zgradi položili na sv. Franju 1924. Plan za ovu zgradu izradio je arhitekt Miloš Komadina. Zgrada je primila prve đake školske godine 1927./28., a konačno je bila gotova 1930. U ovoj su zgradi gimnaziju pohađali sjemeništarci koji sada stanuju u staroj gimnazijskoj zgradi i vanjski đaci iz konvikta. Gimnazija je doživjela istu sudbinu kao i konvikt za vanjske đake. Partizani su fratre ubili, zgradu devastirali, a 1947. spalili sve knjige svih knjižnica na Širokom Brijegu, arhiv gimnazije i konvikta, arhiv samostana i matične knjige. Potom je zgrada gimnazije nacionalizirana i do danas, kao ni stara gimnazija, nije vraćena fratrima.

Hidrocentrala

Tik uz mlinicu na rijeci Lištici fratri grade hidrocentralu. To je jedan od krasnih projekata Širokog Brijega

koji govori o fratarskoj poduzetnosti. Osim što je turbina od 1934. proizvodila električnu energiju, njezin je pogon iskorišten za vodenu crpku koja je punila spremnike ponad groblja u Mekovcu, potom onaj u crkvenom dvorištu i konačno jedan manji u potkrovlju gimnazije te su tako samostan, gimnazija, konvikt i svi drugi objekti na Širokom Brijegu imali vodu. Voda je korištena i za zalijevanje vrtova. Hidrocentrala je 1947. nacionalizirana i ubrzo nakon toga uništena. Danas u ruševnom stanju podsjeća na ona vremena koja su tako slavno i žalosno iza nas.

Hidrocentrala je i žrtvoslovno mjesto Širokog Brijega i naše Provincije. U nju se sklonilo osam fratara kada su bitke na Širokom Brijegu bile najžešće, a ujutro 8. veljače dolaze na Široki Brijeg neznajući da su dan prije ubijeni svi fratri u samostanu. Partizani su i njih uhitili te odveli u nepoznatu smjeru (»via Spalatum«, kako stoji u Nekrologiju Provincije) i ubili.

Ratno sklonište

Godine 1943. fratri u svom vrtu na Širokom Brijegu grade ratno sklonište. Završili su ga 1944. Nacrt je izradio inženjer Žeravica. Iskorištena je prirodna pećina u samostanskom vrtu, a sklonište je moglo primiti đake i profesore. S istoka se u nj ulazi strmim stubama dok je južna strana u razini zemlje. Partizani nakon osvajanja Širokog Brijega ulaze u samostan, uhićuju sve fratre te ih jednoga po jednoga vode do ratnoga skloništa i tu ubijaju. Potom su ih u skloništu zapalili i zatrpali zemljom. Na povijesnoj duhovnoj obnovi i pokorničkom hodočašću cijele Provincije Širokobriješkoj Gospi fratri su 1. srpnja 1971. njihove posmrtn

ostatke, kao i onih ubijenih u Mostarskom Gracu, prenijeli i ukopali u širokobriješkoj crkvi.

Ratno sklonište otvoreno je 19. srpnja 1990. Na zatrpanim stubama pronađeno je nekoliko manjih kostiju ubijenih fratara, njihove krucije, ključići njihovih ormara, ostatci njihovih naočala, kutije za duhan. Široki Brijeg je središnje žrtvoslovno mjesto naše Provincije, a ratno sklonište srce toga središta. I danas ga mnogi vjernici s velikim strahopoštovanjem posjećuju, a fratri cijele Provincije svakog se 7. veljače okupe oko toga mjesta na kojemu su širokobriješki hercegovački franjevci dali svoje živote za Krista, za Crkvu i za franjevački red.

Zaključak

Da bi Široki Brijeg i danas disao punim plućima, Provincija s društvenom i političkom zajednicom mora učiniti sve što je u njihovoj moći. Tom svetom mjestu, tom hercegovačkom brijegu što u sebi nosi dašak Sinaja, Morije, Neba, Tabora, Siona, Karmela i Kalvarije, treba vratiti svoje dostojanstvo, treba odati počast svojim ubijenim fratrima i puku. Fratri su to i dosad činili, osobito je mnogo učinjeno u vrijeme komunizma održavanjem sv. misa zadušnica za ubijene fratre na 7. veljače, obnovom samostana, crkve, crkvenog dvorišta, održavanjem gospojinskih devetnica, Gospojina i hodočašća mladeži, uređenjem riznice te galerije kao iznimnim udjelom fratara u osnutku Likovne akademije na Širokom Brijegu. Široki Brijeg vapi za obnovom stare gimnazijske zgrade i hidrocentrale, vapi da ratno sklonište bude početkom i svršetkom vanjskih križnih postaja u tom perivoju prepunom darova požrtvovnih fratara, puka i darova nebeskih. ✍

S. M. KONZOLATA (MARIJA) GRGIĆ

(Humac, 2. siječnja 1908. – Bijelo polje, 2. lipnja 1983.)

► Piše: s. Natalija Palac

S. M. Konzolata potječe iz župe Humac, iz obitelji Ilije i Ive, rođ. Pavlović. Napunivši osamnaest godina, 1926. stupila je u samostan Školskih sestara franjevki u Mostaru. Tu je završila i novicijat te položila prve i doživotne zavjete.

Godinu dana nakon položenih prvih zavjeta ostaje u provincijalnoj kući. Iza toga, sve do svršetka Drugog svjetskog rata nalazi se u Trebinju (1930. – 1945.). Radi u kuhinji i po potrebi pomaže u Stručnoj djevojačkoj školi Školskih sestara franjevki u praktičnom dijelu pouke. Nakon rata s. Konzolata djelovala je u više mjesta, u Hercegovini i izvan nje. Svako novo mjesto djelovanja bilo je i novo iskustvo. Ipak, ono što se najdublje urezalo u pamćenje i život s. Konzolate bilo je tzv. zeničko razdoblje njezina života.

Od ljeta 1949. do 1956. s. Konzolata živjela je u župnoj kući župe sv. Ilije u Zenici i skrbila za uhićene hercegovačke franjevce kojih je u to vrijeme tamo bilo više. Predstavljala je na neki način vezu između njih i njihove subraće na slobodi, ako se o pravoj slobodi moglo uopće govoriti u tim poratnim godinama.

S. Konzolata primala je pošiljke za uhićene fratre koje su slala subraća iz franjevačke provincije, i ona iz Amerike, osobito fra Dominik Mandić i drugi. U pošiljkama je bilo sve potrebno – hrana, odjeća i ostale potrepštine. Za uhićenike je s. Konzolata pripremala pakete koje je redovito odnosila u tamnicu, posjećivala ih i bila im na raspolaganju.

Fra Dominik Mandić živo se zanimao za sve uhićene svećenike i sestre. Raspitivao se kod s. Konzolate: »Koliko tu ima moje braće iz Hercegovine, a koliko iz Bosne? Koliko svjetovnih svećenika? Ima li sestara provincijalke Verene i Gašparine?« Brizi s. Konzolate preporučuje i biskupa Čulu, u to vrijeme utamničena u Zenici. U jednom pismu s. Konzolati piše: »Mnogo pozdravite i posebnu brigu vodite o mostarskom nadpastiru s kojim sam prijateljevao i saradivao u Mostaru tolike godine. Recite mu

da se svakim danom za nj molim dragom Bogu i našoj Nebeskoj Majci Mariji.«¹ Bolnički liječnik Goldberger također je s. Konzolatu zamolio da se pobrine za biskupa Čulu u vrijeme kada je ovaj obolio od tuberkuloze i bio smješten u tamničku bolnicu. S. Konzolata rado je to činila. Svakog je tjedna pripremala i u tamnicu nosila ponešto od okrijepljujućih jela (svježa jaja, sir, maslac) dok je ostalo biskup dobivao iz biskupije u Mostaru. Tako bolestan mogao je svake subote primiti pakete.² Bilo je

¹ Ostavština fra Dominika Mandića, sv. IV, mp. 2, f. 164, pismo s. Konzolati od 19. rujna 1950.

² T. VUKIĆ, »Školske sestre franjevke u Hercegovini i mostarski biskupi«, u: A. Bubalo (ur.), *Školske sestre franjevke u Hercegovini 1899.-1999. Predavanja sa znanstvenog skupa održanog u Mostaru 23. i 24. X. 1999., u prigodi stote obljetnice dolaska Školskih sestara franjevaka u Hercegovinu*, Mostar – Split, 2002., str. 148.

i bosanskih svećenika koji su nekada preko s. Konzolate održavali kontakte sa svećenicima u tamnici.

Zahvaljujući brizi i solidarnosti mnogih, s. Konzolata je mogla zaista pomagati i olakšavati život zatočenih, baš kako ju je fra Dominik u jednom pismu i molio: »Učinite sve da što više olakotite život i trpnje namjesnika Isusovih na zemlji. Ukoliko vam ja mogu biti na pomoći (...) sve ću rado učiniti što mogu (...) Javite mi šta bi Vam bilo potrebno da Vam pošaljem.«³ Osim pripreme paketa i posjeta pripremala je i obroke. Krajem 1950. pisala je fra Dominiku Mandiću: »Imam dosta posla, jer za ručak trebam pripremiti za 22 osobe, večeru za 17, dočim za doručak ih je samo 6. Eto toliko ih se u mojoj menzi hrani. Nastojim da ih sve zadovoljim u koliko mi je moguće.«

Ove zeničke godine utisnule su se snažno u sjećanje s. Konzolate. Bile su pune žrtve, ali i poniženja pred vratima kaznionice, satima dugih čekanja da se »moćni« smiluju primiti pakete itd. No, s. Konzolata nalazila je smisao u tom svom specifičnom služenju, odana svojem uvjerenju: »Sporo je gdje se nalazim, nego je glavno

da svoju dužnost savjesno vršim koja mi je dodijeljena. Upravo u njoj nalazim posebno veselje i užitak duševni, prema onoj: što učinite najmanjemu, meni ste učinili.«⁴

Kad je završilo ovo zeničko razdoblje, s. Konzolata ponovno se vratila u franjevački samostan u Mostar i nastavila svoju službu u kuhinji, do 1963. Nakon toga poslušnost ju je vodila u druga mjesta. Od 1974. živjela je u Bijelom polju, ali i odatle je išla pomagati svećenicima u župnim kućama koje nisu imale domaćicu služeći uvijek onim istim duhom kao i u zeničkom razdoblju svoga života: požrtvorno, predano, savjesno i bez velikih riječi.

Zadnju godinu života s. Konzolata, nakon loma kuka i komplikacija koje su zatim nastale, bila je prikovana za bolesničku postelju. Smrti se nije bojala. Bila je svjesna njezinog skorog dolaska. O tome je govorila i s mnogim se sestrama oprostila i preporučivala u molitvu da joj Gospodin dadne snage i strpljivosti u zadnjim trenucima. Umrula je na Tijelovo 2. lipnja 1983. Tako je ona, koja je mnogima pripravljalala kruh, pozvana u nebo na blagdan Presvetog Kruha da blaguje za Nebeskim stolom uvijek. ✍

³ Ostavština fra Dominika Mandića, sv. V, mp. 1, f. 21, pismo s. Konzolati od 20. siječnja 1952.

⁴ Isto, sv. IV, mp. 2, f. 196.

POLITIČKI OKVIR I ORGANIZACIJA PARTIJSKIH TIJELA U OBRAČUNU S KATOLIČKIM KLEROM U DALMACIJI (II.)

► Piše: Tomislav Đonlić

Čaša se Gospodnja puni. Moramo je ispiti. Gorka je to čaša, ali je pruža Otac koji nas ljubi i štedi dok nas teško pogađa radi naših i našeg naroda grijeha. Molim Vas ne klonite nikada dubom, niti se smućujete, niti se dajte duhovno smesti. (...) Ne ćemo propasti, makar bilo još žrtava. Ne bojte se! Imajte veliko, silno, neograničeno pouzdanje i vedro gledajte u bolje i svjetlije dane...¹

fra Ante Antić

Opće prilike u Splitsko-makarskoj biskupiji u Drugom svjetskom ratu

Katolička crkva u Dalmaciji za vrijeme Drugoga svjetskog rata dje-

lovala je uistinu u vrlo složenim i teškim ratnim uvjetima. Potpisivanjem Rimskih ugovora Dalmacija je administrativno i politički bila podijeljena između Nezavisne Države Hrvatske i

Italije. To je Katoličkoj crkvi u Dalmaciji, osobito u Splitsko-makarskoj biskupiji, predstavljalo velike poteškoće.² Od ukupno 3.668 km² Italija je anektirala 368 km² u priobalnom

¹ fra Ante Antić u pismu provincijalu fra Petru Grabiću. Više o tome u Živko KUSTIĆ, »Fra Ante – prorok hrvatske slabosti«, *Antićeva baština u duhovnoj obnovi Hrvatske*, Zbornik radova Drugog znanstvenog zbora održanog u prigodi 100. obljetnice rođenja o. fra Ante Antića (1893-1993) u Splitu od 3. do 6. lipnja 1993., Zagreb, 1994., str. 108. – 109.

² Urban KRIZOMALI, *Splitska i makarska dieceza. Split i diecezanski biskup Bonefačić u Splitu od travnja 1941. do konca 1944. Prilog za povijest Dieceze splitske i makarske*, Testimonia Croatica, Matica Hrvatska, Split, 1998.

području s ukupno oko 50 tisuća stanovnika, dok je Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pripalo 3.300 km² gdje je živjelo oko 200 tisuća stanovnika.³ Djelovanje tadašnjih crkvenih vlasti nije bilo nimalo ni ugodno ni lako. Od crkvene i svjetovne hrvatske vlasti na čitavu prostoru Dalmacije ostao je samo Biskupski ordinarijat s biskupom Bonefačićem u Splitu. Stoga je splitski Biskupski ordinarijat i tadašnji biskup Kvirin Klement Bonefačić u očima puka, bez razlike na političko određenje, smatran zaštitnikom »hrvatske stvari« i hrvatskih prava, ali i jedini stvarni predstavnik Hrvata koji je u brojnim situacijama osobnim angažmanom nastojao pomagati svima koji su pomoć tražili. Pred talijanskim fašizmom, nasiljem i terorom brojni su mu se obraćali za pomoć i nitko nije ostao uskraćen niti je bio odbijen.⁴

Za talijanske fašiste hrvatski su katolički svećenici bili prva zaprjeka u realizaciji političkih nacionalnih ciljeva. Stoga su svojom doušničkom mrežom nastojali denuncirati i kompromitirati pojedine svećenike kako bi izvršili pritisak na biskupa da ih ukloni sa župa. Pojedine su tužbe stizale i do Vatikana, ali su iz Svete Stolice prozreli njihove nakane i odbili razne insinuacije i spletke. Na svaki su moguć način nastojali oslabiti ugled svećenika i ocrniti ih pred narodom kako bi na njihova mjesta doveli talijanske svećenike. Tako su iz Splita nastojali istisnuti hrvatske

salezijance sv. Ivana Bosca te dovesti talijanske iz Italije da bi preuzeli zaved. Sam je biskup početkom 1942. bio obaviješten da su se fašisti obratili biskupima u južnoj Italiji s ciljem da pošalju mlade svećenike u Dalmaciju kako bi obavljali dušobrižničku službu za Talijane, ali i učiteljsku službu u školama.⁵ Čim je biskup to saznao, odmah je reagirao dopisom državnom tajniku i spriječio da se to dogodi.

Pritisak koji su talijanski fašisti zajedno s novinstvom (*Il popolo di Spalato*) vršili prema Biskupskom ordinarijatu i svećenstvu, imao je za svrhu slomiti biskupa Bonefačića i ostvariti prevlast na crkvenom području i u svećeničkom djelokrugu. Što milom, što silom broj Hrvata u čitavoj Dalmaciji postupno se smanjivao, a talijanaški utjecaj umnažao. Ipak, biskup Bonefačić ostao je nesalomljiv. Ništa bolje nije bilo ni za vrijeme njemačke okupacije, kao ni za vrijeme savezničkih bombardiranja dalmatinskih gradova koji su uz velike ljudske gubitke prouzročili i veliku materijalnu štetu. Na čitavom prostoru biskupije, osobito u dalmatinskom zaleđu, u ratnom vohoru likvidirana su i spaljivana čitava sela pred njemačkim vojnicima i četnicima. U takvim je okolnostima biskup Bonefačić nastojao svojim utjecajem očuvati i zaštititi vjernike i svoje svećenike nastojeći ih zadržati na župama u teškim i neizvjesnim ratnim

vremenima u kojima su dijelili sudbinu svojih vjernika.

Odnos partizana prema katoličkom kleru u Dalmaciji nakon »oslobođenja«

Uz Hrvatsku seljačku stranku i njezine pristaše, na udaru komunističke vlasti našla se Katolička crkva koja je za komunistički režim bila svjetonazorski neprihvatljiva i opasna jer se uz Crkvu okupljalo komunistima nesklono pučanstvo. Nakon zauzimanja Dalmacije od rujna do studenoga 1944. pod posebnu su prismotru stavili katolički kler i s njima povezane laike.

U predratnom razdoblju komunisti u Hrvatskoj uglavnom se nisu upuštali u oštriji sukob s Crkvom, ali je njihov negativan stav ostao stalan.⁶ Taj je stav tijekom rata bio još više izražen i pored ideološke dobio je i nacionalni karakter. Katoličkoj se crkvi predbacivalo da su njezini svećenici i redovnici u doba Drugoga svjetskog rata zagovarali pravo hrvatskog naroda na državnu neovisnost i da su surađivali s okupatorima, što je u očima jugoslavenskih komunista bio neoprostiv zločin. Sukladno s tim stavovima komunisti su u Katoličkoj crkvi vidjeli najvećega neprijatelja i tako su se prema njoj i odnosili. Iznimka u tomu nije bila ni Dalmacija, a ni dalmatinsko svećenstvo koje je od komunističkih vlasti i partizanske vojske, neposred-

³ Isto; O detaljnijem popisu pučanstva u Splitsko-makarskoj biskupiji vidi: Krunoslav DRAGANOVIĆ, »Hrvatske biskupije. Sadašnjost kroz prizmu prošlosti«, *Croatia sacra. Arhiv za crkvenu povijest Hrvata*, god. 11-12, br. 20-21., Svečani broj u čast prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske, Izd. Hrvatska bogoslovska akademija u Zagrebu, Zagreb, 1943., str. 101.

⁴ Poznati su brojni primjeri fašističke samovolje, nasilja i otvorenog terora u Dalmaciji prema puku od kojih je neke dr. Urban Krizomali, tajnik splitskog i makarskog biskupa Bonefačića, naveo u dnevniku o burnim događajima u Drugom svjetskom ratu koje je revno bilježio i sastavio za potrebe obrane biskupa Kvirina Klementa Bonefačića pred sudom. Komunističke su vlasti protiv biskupa Kvirina Klementa Bonefačića povele sudski proces radi tobožnje suradnje s Talijanima od kojih je navodno zatražio da zaštite pučanstvo biskupije od partizanskih progona. Taj sudski proces nikada nije formalno okončan i formalno nikada nije oslobođen krivnje niti je osuđen zbog navodnih optužbi, ali je zbog pritisa koji su na njega vršeni i zbog ometanja u vršenju biskupske službe 1954. odstupio i predao upravu nad Biskupijom dr. Frani Franiću.

⁵ Urban KRIZOMALI, *n. dj.*

⁶ Jure Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Zagreb, 1998., sv. 1.

U srcima nekih u Hrvatskoj nekažnjeno jugoslavenstvo i dalje caruje

no uoči završetka Drugog svjetskog rata i nakon završetka rata, pretrpjelo brojne žrtve.⁷ Za komuniste je bilo jasno da rat nije »svršija onda kad crkne fašizam, nego onda, kad radni narod očisti svakoga onog koji mu stane na put«.⁸ Katolička crkva i njezin kler za komuniste su bili kamen smutnje i glavni neprijatelj poslije tzv. oslobođenja.

O tome najbolje svjedoči odnos komunističkih vlasti prema svećenstvu u Dalmaciji.

Neposredno nakon zauzimanja Dalmacije komunističke su vlasti usmjerile svoje djelovanje na obračun s tzv. »narodnim neprijateljem« i »suradnicima okupatora« pa su likvidirane tisuće osoba bez suda i osude.

Među tim »narodnim neprijateljima« i »suradnicima okupatora« posebno mjesto pripadalo je katoličkom svećenstvu. To je vidljivo iz sačuvanih izvješća Ozne o držanju svećenstva u Dalmaciji nakon »oslobođenja«. Iz izvješća je vidljivo da su partijske organizacije i Ozna glavnim neprijateljima i najopasnijim protivnikom označili svećenstvo i Katoličku crkvu bojeći se da bi ih mogli spriječiti da na svršetku rata dođu na vlast. Glavnim uporištima u djelovanju svećenstva u Dalmaciji Partija je označila Split i Sinj »jer su tu kadrovski bili najsnažniji«.⁹ Zato su u tim sredinama aktivnosti svećenstva podrobno praćene. U izvješćima agenti Ozne posebno naglašavaju da je među

svećenstvom zavladao velik strah, osobito nakon likvidacija i ubojstava svećenika koji su se nakon »oslobođenja« organizirano provodili na vrgoračkom, makarskom i sinjskom, ali i na drugim mjestima u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji.

Nakon što su partizani 25. listopada 1944. zauzeli Sinj, na tom su području iz samostana odvedeni fra Ante Cvitanović, fra Jozo Olujić, fra Ante Pavlov, fra Vlado Pavlov i fra Ante Romac te potom likvidirani negdje na Vješić gori na Kamešnici dok je fra Metod Vezilić već ranije bio likvidiran.¹⁰ Ubijeni su bez izrečene presude, što je bila početna praksa u obračunu s »narodnim neprijateljem« u Dalmaciji. Bez obzira na opasnosti koje su im prijetile od partijskih i oznaških provokatora, fratri i biskupijski svećenici revno su vršili svoju službu održavajući redovito svete mise i uzdržavajući župe, što je Ozna redovito pratila i obavještavala Opunomoćstvo Ozne za splitsko područje, gdje se sastavljalo mjesečno sumarno izvješće po kotarevima o raspoloženju i stanju klera u Dalmaciji uoči svršetka rata i neposredno nakon njegovog svršetka. Oznini agenti upozoravaju da se sadašnje »protunarodno« djelovanje klera ne opaža, nego se poglavito »sastoji u tome što preko ljudi bliskih njima ubacuju razne parole o lošim odnosima nas i Engleza, o tome kako saveznici nama nude hranu ali da mi nećemo da primimo i sl.«¹¹ Tako su

⁷ Zanimljiv članak o franjevačkom samostanu u Makarskoj u Drugom svjetskom ratu napisao je Tomislav Jonjić, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.hr/makarski_sam.pdf

⁸ HDA, f. 1488 – Kotarski NOO Makarska 1942.-1943., NV-189/1818., Sreski (sic!) NOO za srez (!) makarski uputio je 30. studenoga 1942. nalog mjesnim NOO-ima, da strogo paze »na štetne političare u svom selu, t. j. na one Hajsesovce (sic!) koji nikako nisu htjeli pristat uz nas u narodno oslobodilačkoj borbi«. Dokument je citiran i u Tomislav Jonjić, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.hr/makarski_sam.pdf.

⁹ Hrvatski državni arhiv u Splitu (HR DAST), 0431, kut. 47. Izvješće opunomoćstva OZNE za splitsko područje II. Odsjeka OZNE za oblast VIII. korpusa NOVJ-e. Dokument je u cijelosti objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 247.

¹⁰ Navedeni podatci mogu se provjeriti u knjizi dr. fra Petra Bezine, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941. – 1992.*, Split, 2000.

se na udaru represivnih partijskih službi našli i angažirani laici, vjernici bliski crkvenim strukturama.¹²

Za neke slučajeve u kojima su ubijani svećenici naknadno su pisane presude. Takav je primjer s presudom fra Metodu Veziliću. Iako su okolnosti njegova stradanja do kraja nerasvijetljene, svakako se zna da su ga odveli i ubili partizani. Jedni tvrde da je obješen 18. svibnja 1944. dok drugi tvrde da je strijeljan i bačen u jamu 24. travnja 1944. Presuda Vojnog suda pri štabu XX. divizije VIII. korpusa izrečena je na smrt strijeljanjem i to 18. svibnja 1944. U obrazloženju stoji da je »na oslobođenoj teritoriji vršio ulogu njemačko-ustaškog špijuna izvijestavajući ih redovno o kretanju, snagama, naoružanju i položajima jedinica NOV-e i aktivno i politički agitovao protiv NOB-e«.¹³ Fra Stanka Milanovića Litru partizani su likvidirali u Sinju 10. studenoga 1944. pod optužbom da je u Sinju bio »odlučujuća osoba i suradnik pukovnika Potočnika«.¹⁴

Osobito je snažan bio psihološki rat koji je Ozna vodila protiv Katoličke crkve i svećenstva u Dalmaciji nastojeći svaku moguću situaciju iskonstruirati da bi se svećenici i redovnici kompromitirali u očima naroda. Tako su, primjerice, lažno

optuživali časne sestre da u bolnicama skidaju sa zidova parole i da svojim govorom i držanjem rade protiv NOP-a pa su ih »morali« ukloniti iz bolnica¹⁵, a kada su željeli ukloniti časne sestre iz škole, izvješćuju da »švove u domaćinskoj školi krivo gledaju našu djecu koja pjevaju partizanske pjesme. Sa istima vrlo loše postupaju dok su sa djecom nama nenaklonjenih roditelja vrlo ljubazne i umiljate.«¹⁶

Svećenici po župama bili su pod stalnom pratnjom doušničke mreže. Praćene su njihove aktivnosti kao i propovijedi na svetim misama o čemu su se vodile bilješke. Bili su izloženi raznim oblicima pritisaka i objeda. Partija je konstruirala razne optužbe želeći u očima puka kompromitirati svećenike, npr. da se »druže sa ženskim osobama sumnjiva morala ili kako su suradnici okupatora i izdajica...«.¹⁷ Zbog straha koji je nastupio nakon likvidacija i progona na »oslobođenim teritorijima«, Partija se u mnogim mjestima nije mogla afirmirati niti išta učiniti narodu koji se okupljao oko svećenika i Crkve, zbog čega bi ona pribjegavala sličnim metodama konstruirajući i lažno optužujući svećenike. Takav je slučaj bio u nekoliko splitsko-makarskih župa, npr. u Slatini na Čiovu: »Ovo

selo je vrlo loše raspoloženo NOP-u, narod je u rukama popa i učiteljice. Tamo K.P. ne postoji. Mjesni NOO ne zna se ni maknuti niti što radi bez popa i učiteljice. ... Učiteljica voli piti i nemoralna, sumnja se ima intimne odnose sa popom. ... Poduzećemo mjere da se učiteljica otale smijeni i postavi jedna odana NOP-u.«¹⁸

Ipak, najčešća optužba i »kriminal« svećenika je da okupljaju vjernički puk, osobito mladež, koju tobože žele odvojiti od »ostalih dijelova masa«.¹⁹ Zbog toga je osobita pozornost agenata Ozne bila usmjerena na okupljanje mladeži po župama, na razne oblike pobožnosti i molitve koje su se organizirale preko katoličkih udruženja i organizacija »Srca Isusova«, »Kćeri Marijine« ili »Žene trećeg reda«, »Marijina kongregacija«, »Kršćanska majka« i sl. Tako je Ozna među mlade angažirane laike ubacivala svoje doušnike pa se u brojnim izvješćima može pronaći kao, primjerice, za Kaštel Sućurac da je don Petar Katunarić »održao sastanak sa omladinom Srca Isusova. Na tom sastanku prisustvovalo je 46 omladinki među kojima je bilo 6 skojevki.«²⁰ Osobito je Ozni u oči upadalo kako »žene pojedinih drugova rukovodilaca često zalaze u crkvu i pod utjecajem su popova«.²¹

¹¹ Hrvatski državni arhiv u Splitu (HR DAST), 0431, kut. 47. Izvješće opunomoćstva OZNE za splitsko područje II. Odsjeku OZNE za oblast VIII. korpusa NOVJ-e. Dokument je u cijelosti objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 247.

¹² Na popisu likvidiranih osoba za područje kotara Sinj za neke osobe, npr. Franu Budimira i dr., koje su likvidirane bez izricanja presude nakon oslobođenja Sinja, kao razlog likvidacije stoji »zato što je i prije rata bio poznati klerikalac i frankovac, što je odmah na osnutku NDH pristupio ustaškom pokretu i položio ustašku zakletvu te odmah počeo da radi za ustaški pokret, vršeći špijunažu u korist ustaša i denuncirajući agente NOP-a.«

¹³ Izvornik presude nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu (HDA), Zagreb, 1911., inv. Br. 5456.

¹⁴ (HR DAST), 0409, kut. 165. Izvornik Spiska likvidiranih narodnih neprijatelja poslije oslobođenja Sinja koji je Opunomoćstvo UDB-e za kotar Sinj dostavilo Odjeljenju UDB-e za Dalmaciju – IV. odsjeku u Splitu. Dokument je objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 820.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv u Splitu (HR DAST), 0431, kut. 47. Izvješće opunomoćstva OZNE za splitsko područje II. Odsjeku OZNE za oblast VIII. korpusa NOVJ-e. Dokument je u cijelosti objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 247.

¹⁶ Isto.

¹⁷ HR DAST, 0431, kut. 1. *Izvješće o stanju klera po kotarevima za travanj 1944. godine.*

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ HR DAST, 0431, kut. 47. Izvješće o stanju klera na Srednje Dalmatinskom području za svibanj 1945.

Glede svećenstva u Vrlici prema izvješću Ozne iz prosinca 1944. »ono ne postoji, osim jednog svećenika koji se sasvim drži povučeno. Na Muću također svećenstva nema. Također ne opaža se nikakav aktivan rad svećenstva u Omišu i Trogiru osim što se opaža kod ljudi njima bliskih izvjesni tendenciozni komentari kao i kod onih u Sinju.«²²

Već u izvješću o stanju među klerom za svibanj 1945. stoji: »U Vrlici fratar još ne pristupa u organizovanje omladine u katolička pjevačka društva, niti pokušava pridobiti omladinu ili dio masa na način kako to radi kler u drugim kotarevima dok su u drugim kotarevima Omiš i Trogir uspjeli organizirati katolička udruženja a u Sinju samo djelomično dok su župnika u Muću don Juru Fratrovića zatvorili pa je u prvim vremenima župa ostala bez svećenika.«²³

Katolički kler u Dalmaciji očekivano je zahvatio strah od NOV-a jer su se komunističke vlasti nakon zauzimanja Dalmacije, obračunavajući se s »narodnim neprijateljem«, u prvom redu obračunali s Katoličkom crkvom i njezinim klerom.²⁴

U izvješću koje je Ozna sastavila za Komitet KP za Dalmaciju o stanju u Dubrovniku nakon oslobođenja stoji da »sa popovima nitko do sada nije razgovarao, iako svi tvrde da sve neprijateljstvo u Dubrovniku dolazi od njih.«²⁵ Ovakav stav moguč je protumačiti kao potrebu da se opravdaju ranije poduzete likvidacije »narodnih neprijatelja« u Dubrovni-

ku, među kojima i svećenika.²⁶

Veliku poteškoću za Komunističku partiju u odnosima s Crkvom i svećenstvom predstavljalo je pitanje predavanja vjeronauka u školama.

Prema odlukama ZAVNOH-a vjeronauk je, naime, bio izborni predmet, a samo u dubrovačkom kotaru odaziv đaka koji su se izjasnili za vjeronauk bio je više od 90 %.²⁷ Bu-

²² Hrvatski državni arhiv u Splitu (HR DAST), 0431, kut. 47. Izvješće opunomoćstva OZNE za splitsko područje II. Odsjeka OZNE za oblast VIII. korpusa NOVJ-e. Dokument je u cijelosti objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 247.

²³ HR DAST, 0431, kut. 47. Izvješće o stanju klera na Srednje Dalmatinskom području za svibanj 1945.

²⁴ Više o tome u: dr. fra Petar Bezina, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941. – 1992.*, Split, 2000.

²⁵ HR DAST, 0438, 26/245, »Zapažanja o pojavama u Dubrovniku« koja je OZNA za oblast VIII. korpusa NOVJ dostavila Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju od 16. veljače, 1945. Dokument je objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 340.

²⁶ Samo je u prvom valu likvidacija u Dubrovačkoj biskupiji likvidirano osam od šesnaest svećenika koliko su ih likvidirali pripadnici NOVJ-e.

²⁷ HR DAST, 0438, 26/245, »Zapažanja o pojavama u Dubrovniku« koja je OZNA za oblast VIII. korpusa NOVJ dostavila Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju od 16. veljače, 1945. Dokument je objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 340.

dući da je Partija pod svaku cijenu nastojala odmaknuti mladež od Crkve i umanjiti utjecaj svećenstva na narod, vršila je pritisak na svećenike, ali i na pučanstvo optužujući svećenike »za protunarodni rad i suradnju s okupatorima i narodnim neprijateljima«. Stoga i ne čudi da su svećenstvo označili glavnim neprijateljima i da se u izvješću navodi da »za tako veliki postotak oko 90 % upisanih đaka na vjeronauk, ne može se reći da su religiozni, već prosto su pripušteni utjecaju popova i fratara... Radi ovoga sada traže da se vjeronauk đacima predaje, a pošto se nemože dozvoliti oni napadaju našu demokraciju.«²⁸ Partija je, dakle, svog izravnog neprijatelja vidjela u Katoličkoj crkvi koja je prema njenim uvjerenjima stajala »između njih i naroda«.

Na sastanku Oblasnog komiteta za Dalmaciju 24. prosinca 1944. u Splitu istaknuto je da kod naroda splešnja povoljno raspoloženje za partizanski pokret zbog aktivnog djelovanja svećenstva naročito na Braču i u Sinju.²⁹ Stoga su u tim kotarevima odjeljenja Ozne posebno pratila kretanje i raspoloženje klera. Najavljujući skori obračun s HSS-om, Vladimir Bakarić je na savjetovanju političkih sekretara Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju 6. veljače 1945. naglasio: »Popovi su nam

neprijatelji. Katolička crkva je pripremala i odgajala sve što je ustaško i nezdravo u narodu... Budno paziti svaki njihov korak i tražiti intervenciju Fronte. Neka sam narod, neka svaki naš čovjek raskrinkava i udara po njihovim smicalicama, neka ih tjera kad dođu da unašaju nemir i ruše jedinstvo.«³⁰ Na tim stavovima svoje će uporište temeljiti i Okružni komitet KPH za Makarsku: »Popovi su najjače uporište reakcije, isto tako kao što su bili najglavniji nositelji fašizma kroz NOB. Kampanja će se sprovesti ali nećemo da dolazimo u direktan sukob sa Vatikanom ali zato ćemo ovo pitanje postavljati odozdo, preko samog naroda, da ih bojkotuje i izmlate jajima i slično.«³¹

Borba koju su jugoslavenski komunisti vodili protiv Katoličke crkve i njezinog svećenstva u Dalmaciji svodila se na optužbe za »protunarodni rad« i podupiranje »reakcije« pri čemu se nisu iznosile konkretne optužbe za konkretna djela nego su brojne fraze o »protunarodnom radu klera«, »razbijanju jedinstva naroda« i sl. Iz svega se može zaključiti da glavni cilj Komunističke partije i njezinih represivnih službi nije bio kažnjavanje eventualnih stvarnih počinitelja nekih konkretnih djela, nego se radilo o obračunu s nepoćudnim ljudima i idejama. Katoličke

svećenike svrstavali su, pak, u glavne neprijatelje.

Engleski književnik i obavještajac Evelyn Waugh u svom će poznatom izvješću o stanju Katoličke crkve u Hrvatskoj, između ostaloga, navesti: »Partizani ne prave razliku između svojih političkih protivnika i suradnika neprijatelja. Tako se svaki svećenik koji se istaknuo u pružanju otpora komunizmu javno osuđuje kao narodni neprijatelj...«³² Britanska diplomacija pri Sv. Stolicu izvješćivala je 11. svibnja 1945. kako su partizani u svakom selu uspostavili strahovitu diktaturu komunističke partije. Likvidiraju sve neprijatelje ili one koje takvima smatraju. To opravdavaju tobožnjom suradnjom s okupatorom, ali je pravi cilj uspostavljanje komunističke diktature: »Oni jednostavno žele eliminirati sve one predstavnike naroda koji bi ih jednog dana mogli spriječiti u njihovoj težnji da boljševiziraju oslobođenu Jugoslaviju. Među takvima su, svakako, i katolički svećenici koji među narodom uživaju veliko poštovanje i autoritet i koji su, u stvari, duhovni vođe naroda, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji.«³³ Svih tih strahota nije bila izuzeta ni Katolička crkva u Dalmaciji ni dalmatinski kler koji se nakon oslobođenja prvi našao na udaru Ozne.³⁴

²⁸ Isto.

²⁹ Dokument je citiran u Tomislav Jonjić, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.iz.hr/makarski_sam.pdf, izvornik: HDA, f. 1228 – Oblasni komitet KPH za Dalmaciju 12/1944, KP-297 (935-988), KP-298 (989-1121), sv. 1, br. KP-297/968. Zapisnik od 24. prosinca 1944.

³⁰ HDA, f. 1228 – Oblasni komitet KPH za Dalmaciju II-III/1945, sv. 4, KP-298 (1011-1042), br. KP-298/1014. dokument je objavljen u zborniku *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti-Dalmacija*, str. 329.

³¹ Tomislav Jonjić, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.iz.hr/makarski_sam.pdf; HDA, f. 1223 – Okružni komitet KPH Makarska, sv. 1. Knjiga zapisnika sastanaka OK KPH za Makarsku 1944-1945., zapisnik od 22. veljače 1945.

³² Tomislav Jonjić, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.iz.hr/makarski_sam.pdf.

³³ *Danas*, br. 487, Zagreb, 18. lipnja 1991., nav. prema J. FRANULIĆ, n. dj., 33b.; citirano u djelu Tomislava Jonjića, *U vrtlogu političkih promjena (Makarski samostan u doba NDH i komunističke Jugoslavije)*, na http://www.tomislavjonjic.iz.hr/makarski_sam.pdf

³⁴ Više o tome u djelu dr. fra Petra Bezine, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941. – 1992.*, Split, 2000.

HERCEGBOSANSKI VLASTODRŠCI KAO DA SLIJEDE ODNAROĐENU POLITIKU VLADAJUĆIH U DRŽAVI HRVATSKOJ

O radu općinskih povjerenstava za obilježavanje i uređivanje grobišta iz
Drugoga svjetskog rata i poraća

► Piše: Darko Juka

Nijedno novo općinsko povjerenstvo za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća u proteklomu polugodišnjem razdoblju nije ustrojeno. Vlasti su, kako mjesne, tako i one na najvišim razinama, i nadalje previše tihe čime opravdavaju sumnju puka da se i u Herceg Bosni slijedi odnarođeno ponašanje državnih prvaka u Hrvatskoj. Dio postojećih povjerenstava (i nadalje postoje samo ona u Busovači, Čitluku, Ljubuškom, Neumu, Posušju i u Širokomu Brijegu) nastavlja raditi u granicama svojih mogućnosti, ali dio ni toliko.

U Ljubuškomu je i dalje vrlo aktivno. Naime, u siječnju su na Tomića njivi otkrivene kosti ubijenoga fra Martina Sopte zajedno s još 27 ostataka hrvatskih mučenika. Iz Neuma najavljuju postavljanje spomen-obilježja na otkrivena grobišta, a u čitlučkomu je Podadrežnju svetom misom i prigodnim polaganjem vijenaca odana počast mučeništvu petorice hrvatskih časnika i dočasnika iz Drugoga svjetskog rata.

Širokobriješko povjerenstvo učinilo je, pak, izvanredan pothvat hrabro rasvijetlivši desetljećima čuvanu tajnu o stvarnim žrtvama koje su ležale podno tzv. kamenog cvijeta, usred te stare hrvatske općine kojoj se nastojalo zatrijeti i ime. Dirnuvši u osinjak, izazvali su val nezadovoljstva kod neistomišljenika, a time je postignuto ono najbitnije, odnosno nadaleko se konačno čulo

za priču koje su one mučeničke kosti dugo željele ispričati i konačno počivati u miru Gospodnjemu. Također, izrazito je bitno postignuće što su ove godine općinske vlasti u Širokomu Brijegu 7. veljače, dan kada su komunističke postrojbe mučki ubile dvanaest širokobrijeških franjevaca, proglasile *Danom sjećanja na pobijene franjevce i puk*. Taj bi primjer obvezno morale slijediti i druge općine, a u prvomu redu Grad Mostar, napose jer tamo još ima onih koji 14. veljače, dan zločina, dan mučeništva i pokolja, sramotno nazivaju danom oslobođenja.

U Širokomu je Brijegu, nakon pripadajuće procesije, a pod svetom misom 7. veljače, tadanji provincijal hercegovačkih franjevaca dr. fra Ivan Sesar kazao da je Katolička crkva na ovim prostorima »jačala kroz stoljeća poglavito mučeničkom krvlju svojih sinova«, a vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« fra Miljenko Stojić obznanio je da su uvjereni u otkriće još jedne jame, one u Grabovoj Drazi, u kojoj su posmrtni ostatci dvojice ubijenih hercegovačkih franjevaca, onih iz Izbična. Najavio je da će ju pokušati istražiti, jednako kao i jamu s tijelima šezdesetak ubijenih u Biokovu, među kojima je navodno i skupina hercegovačkih franjevaca.

Na žalost, pozitivne reakcije vlastodržaca više su iznimkom no pravilom pa i predsjednik Hrvatskoga intelektualnog zbora u BiH dr. sc.

Mile Lasić u prigodi promidžbe knjige *Svjedočanstva o stradanjima Hrvata* autora fra Mate Tadića i Želimira Crnogorca u Širokomu Brijegu ističe da je trebalo više od 20 godina za objavu te knjige i da činjenica o premalenu broju takovih djela jasno svjedoči o nebrizi državnih institucija za izradbu hrvatskoga žrtvoslova i za odavanje zaslužene počasti umrlima za svoju vjeru i za svoj narod. Istom je prigodom povjesničar dr. sc. Josip Jurčević ocijenio da značajnije istraživačke projekte na tomu području izravno ometaju aktualne vlasti u Hrvatskoj. »Na ozemlju bivše Jugoslavije zasad je zabilježeno više od 1.700 grobišta, nastalih nakon Drugoga svjetskoga rata, od čega ih je u Republici Hrvatskoj 850, a u BiH oko stotinu«, kazao je Jurčević. Na javnoj vukovarskoj tribini nazivlja *U potrazi za istinom* čulo se da su predstavnici Počasnoga bleiburškog voda i članovi Udruge »Hrvatski križni put« predali predsjedniku Povjerenstva za hrvatski žrtvoslov biskupu Mili Bogoviću sve podatke negdanjega državnog Povjerenstva za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, ukinuta 2002. Izvijesteno je da je zabilježeno 261.415 žrtava rata i poraća, od toga u Hrvatskoj 153.700, u BiH 99.228 te u Sloveniji 8.487.

Od hrvatskoga žrtvoslova, Bogu na hvalu, ne odustaje i ne kani odustatu Crkva u Hrvata, što svjedoče neumorni članovi Povjerenstva Hr-

vatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije BiH za hrvatski martirologij. Inače, u ožujku 2013. biskupi HBK i BK BiH donijeli su zajedničku odluku o tomu da svaka župa, na svojem području, treba prikupiti točne i cjelovite podatke o katoličkim žrtvama Drugoga svjetskog rata i poraća, navesti pronađena grobišta i potražiti ona koja su još skrivena. Popis tih žrtava bit će objavljen u hrvatskomu žrtvoslovu. Među njima će zbog postupka mu-

čeništva nastojati izdvojiti one koji su umrli mučeničkom smrću. Predsjednik Povjerenstva HBK i BK BiH za hrvatski martirologij mons. Bogović u travnju je, na 37. međunarodnom simpoziju profesora filozofije i teologije, održanu u Sarajevu, predstavio prijedlog Povjerenstva za održavanje znanstvenoga skupa o temi *Mučenici i mučenički trag(ovi) u hrvatskoj prošlosti*, i to u suorganizaciji s hrvatskim visokim teološkim učilištima.

Tijekom dugih, krvavih stoljeća potlačenosti i života hrvatskoga puka pod tuđinskim, neprijateljskim vladarima i vlastima, hrvatski su nam crkvenjaci, prvaci i oni odabrani među običnim svećenstvom, pronosili i pronijeli svjedočanstvo istine, očuvali nam vjeru i živote, zalag i jamstvo sutrašnjice. Oni pokazuju kako i danas za to imaju snage premda zaista nismo očekivali da ćemo, nakon onih ponosnih 90-ih godina prošloga stoljeća, to od Crkve morati opet tražiti. ✍

STRATIŠTA I GROBIŠTA U OPĆINI LJUBUŠKI

► Piše: Ante Čuvalo – Vice Nižić

Ovo je već treća godina otkako je otpočelo iskopavanje zemnih ostataka naših očeva, majki, djedova, fratara i drugih sugrađana koje su u Ljubuškom komunisti, u svojoj bezbožnoj, antivjerskoj i antihrvatskoj ideološkoj zaslijepljenosti, pobili bez suda i presude krajem Drugoga svjetskog rata te u poraću. Povjerenstvo za istraživanje, obilježavanje i uređivanje grobišta ove općine, koje je utemeljeno krajem 2009., do sada je pronašlo ostatke šezdeset i jedne (možda 62) komunističke žrtve. Među njima su najvjerojatnije dvojica fratara, a DNK analiza dosad je potvrdila da je jedan od njih fra Martin Sopta.

Istražena grobišta

Na grobištu zvanu Tomića njiva pronađeno je 28 ljudskih zemnih ostataka. Arheolog Tihomir Glavaš, pod čijim se vodstvom iskapanja obavljaju, izvještuje da ovo stratište i danas pruža pravu sliku strave i užasa koja se odvijala toga kobnoga dana i trenutaka egzekucije. Arheologija svjedoči da su žrtve kopale jamu u koju su bile ubačene. Ona nam pomaže rekonstruirati i gdje je stajao stražar koji ih je čuvao dok su kopali, pravac iz kojeg su prilazili jami, kao i mjesto s kojega su u njih pucali te kako su naknadno u tu rupu ubačena još dva mrtva tijela, a jedno nije bilo ni potpuno zatrpano.

Na mjestu zvano Bare pronađeno je 18 ili 19 ljudskih kostura. Razlog zašto se ne može (još) sa sigurnošću potvrditi točan broj jest oskvrnjenje grobišta tijekom nekih prijašnjih radova. Preko njega je, naime, kopan drenažni kanal i tom su prigodom oštećene kosti ubijenih pa je još nesigurno je li riječ o jednom ili dvama oštećenim ko-

sturima. Gdje su završile kosti, odnosno komadi kostiju koje su nađene tijekom kopanja kanala, ne zna se. Ostala je šutnja!

Na općinskom zemljištu iza zgrade MUP-a pronađeni su ostatci 12 žrtava. Tu je nekoć bio bunar i vrt u kojem su žandari mogli uzgajati povrće. Ostatci bunara otkopani su i u njemu nije bilo ljudskih kostiju. Na temelju usmene predaje mislilo se da je tu ubijeno više žrtava, ali i nakon temeljita iskopavanja nije pronađeno više od dvanaest ljudskih zemnih ostataka.

U Pregrađu, u vinogradu koji je danas dio okućnice obitelji Boban, otkopana su dva groba iz vremena Drugoga svjetskog rata ili poraća. Grobovi su bili jedan uz drugoga i žrtve pokopane na dubini od 80 cm. Mještani su brinuli o grobovima, palili svijeće i donosili cvijeće, kao što i jest to običaj u hrvatskom narodu, ali se ne zna tko je pokopan u tim grobovima. Ako netko o ovom slučaju ima ikakvu informaciju, neka se javi Povjerenstvu. Ostatci dvojice pokojnih pohranjeni su u limene kutije i čekaju na daljnje analize.

Vrijedno je također napomenuti da se Povjerenstvo pobrinulo i za zemne ostatke poginulog američkog zrakoplovca, narednika Menelausa T. Miaskiewicza, koji je poginuo prigodom pada američkog vojnog zrakoplova 18. svibnja 1944. u Stubici. Njegove su kosti predane Amerikancima i pokopane u njegovu rodnom mjestu Salem u Massachusettsu. Američki dužnosnici bili su zadivljeni saznanjem kako su Stubičani brižno pokopali ovog vojnika i brinuli sve ove godine o njegovu grobu. Stručan rad arheologa Glavaša i Povjerenstva također ih je ugodno iznenadio te su bili na svemu zahvalni.

Grobište iza općinske zgrade

Široj je javnosti poznato da je iza općinske zgrade ubijeno i zakopano nekoliko žrtava komunističkoga zločinca. Još se ne može zasigurno reći koliko je ljudi tu pobijeno. Predaja govori o 10 do 12 osoba. Prema objavljenju svjedočenju pokojnoga Zvonimira Vebera, tamo su zacijelo ubijeni i zakopani Stojan Matić iz Teskere, Pero Korać iz Humca, Mijo Šiljeg iz Vašarovića i Mijo Dodig iz Trebižata. Za vrijeme iskopavanja dolazilo je više osoba i kazivalo što su čuli od starijih nastojeći pomoći pri lociranju grobišta koliko su mogli na čemu im je Povjerenstvo iznimno zahvalno. No, svi pokušaji pronalazjenja grobišta nisu do sada donijeli konkretne rezultate. Radovi su obavljani u podrumu općinske zgrade, odnosno u tamošnjem ratnom skrovištu. Međutim, nisu pronađeni nikakvi posmrtni ostatci. Podrobno je istražen i potravljen prostor iza zgrade, ali ni tamo nije pronađen nikakav grob ili grobovi.

Originalni planovi zgrade, koji su pronađeni u Sarajevu, ukazuju da je još u austrijsko vrijeme iza općinske zgrade postojala tamnica i da su iz zgrade vodila dva tunela, jedan u mušku, a drugi u žensku tamnicu. Tamničke prostorije nalazile su se otprilike gdje danas završava popločan prostor prema parkiralištu iza zgrade u kojoj je danas policija. Zemni ostaci ubijenih možda se nalaze u jednom od tih danas zatrpanih tunela ili u podzemnim prostorijama bivše tamnice. Gotovo cijeli taj prostor danas je zabetoniran i popločan, a na njemu je podignut spomenik.

Što i kako dalje? Iskopavanje na ovom grobištu ostaje još otvoreno za daljnje istraživanje i nadamo se da će se naći način kako doći do zemnih ostataka i ovih nevinih žrtava.

Mostarska Vrata

Više osoba iz Mostarskih Vrata svjedoči da su u proljeće 1945. ubijena dvojica mladih ljudi na području ovog sela. Od Blage Lučića saznali smo da je Grgo Tomić uskoro iza tog zločina vidio mrtve ostatke dviju žrtava. Našli smo se s Grgom i Blagom 4. listopada 2012. i Grgo nas je poveo blizu mjesta tog stratišta. On svjedoči sljedeće: »Južno od Lazine Franje Bošnjaka bila je jedna udolina duga oko 100 ili više metara i široka oko 50 metara. Tu su nekad seljani palile klačine. U proljeće 1945. ja sam tu čuvao ovce i prolazio kraj jedne kupine iz koje je virila cipela. Htio sam pogledati cipelu, ali kad sam došao bliže, vidim da je ona na nečijoj nozi, odnosno na mrtvu čovjeku. Vidio sam dva mrtva tijela. Poplašio sam se i pobjegao. Dotrčao sam kući i kazao što sam vidio. Stariji su mi rekli da se o tome ne smije govoriti. Šutjeli su stariji i djeca, a svatko je znao da je na tom mjestu izvršen zločin. Šutjelo se sve do propasti komunizma i Jugoslavije. Ali, ipak se znalo i šaputalo da je Ahmo Alendar zvani Picić

u to vrijeme proveo dvojicu mladića kroz selo, koji bi po izgledu odjeće mogli biti iz susjednih dalmatinskih sela, i da ih je on ubio na gore spomenutom mjestu.«

U siječnju 2013. svjedoči Rudo Primorac da je početkom 1980-ih kao mladić išao s jednom skupinom u lov. Među njima bio je i Tihomir Bošnjak, rođen početkom 20-ih godina. Kad su bili u udolini koju spominje i Grgo Tomić, Tihomir mu je potihom rekao neka s njim pođe i da će mu nešto pokazati. Malo su se odvojili od drugih i Bošnjak mu je u jednoj šikarici pokazao ljudske kosti koje su virile ispod kamenja. Rekao mu je da su tu poslije rata ubijena dvojica mladića.

Nadalje, Danilo Lučić priča kako se u selu pamti i čuva usmena predaja o ubijenoj dvojici mladića i da ih je ubio već spomenuti Alendar, koji je u Ljubuškom bio jedan od poznatih egzekutora poslije Drugoga svjetskog rata. Usmena predaja također kaže da su tijela poginulih mladića našli Pavlovićevi čuvari stoke i da su oni na njih nabacali kamenje jer nitko od starijih nije ni smio doći do mjesta zločina, a kamoli mrtve pokopati. Pričalo se da su Bošnjaci iz sela našli i neke osobne dokumente tih mladića, ali o tomu (još) nema nikakvih dokaza.

Danas ta dolinica ne postoji, poravnana je. Ona se nalazi iza dugih zgrada Stanislava Mucića u kojima su strojevi za izlivanje cementnih greda i blokova. To bi trebalo biti 50-tak metara prema glavnoj cesti od postojećeg vrlo visokog stupca za noćnu rasvjetu. U studenome 2012. članovi Povjerenstva (Nižić, Čuvalo i Veber) otišli su s gospodinom Grgom Tomićem da bi možda ipak pronašli kakav znak koji bi svjedočio o zločinu. Ali bilo je to bez uspjeha. Pričali smo i s ljudima koji su ravnali gore spomenutu udolinu. No, oni nisu tijekom rada zamijetili nikakve ljudske ostatke na tom mjestu. Malo je čudno da se nitko u selu nije sjetio reći izvođačima radova da se tu nalaze kosti dvojice ubijenih poslije Drugoga svjetskog rata. Po svemu sudeći, kosti ubijenih ostat će tamo gdje su i dosad bile. Sačuvati će se samo sjećanje na te nepoznate žrtve komunističkoga terora. Ako slučajno netko ima kakva dodatna saznanja o tom slučaju, neka se javi Povjerenstvu da barem možemo zapisati iskaze svjedoka ili usmenu predaju o ubijenima.

Kod škole »Marko Marulić«

Postoji usmena predaja drugog naraštaja da je jedna osoba (spominje se i ime) ubijena i pokopana na sjeveroistočnoj strani zgrade osnovne škole »Marko Marulić«, lijevo od puta koji vodi od glavne ulice prema stražnjem ulazu u školu. Navodno je arhitekt znao za grob pa je zgradu na toj strani projektirao tako da ne ošteti grobište. Oni koji su možda tomu svjedočili ili o tomu поближе čuli od svojih bližnjih, a nisu nam do sada prenijeli svoja saznanja, neka to naprave što prije. Svaka informacija, ako je vjerodostojna, dobro će doći u traganju za nevinim žrtvama.

Grobište »Bare« u Ljubuškom

Jama u Kašču

Ovim putem obraćamo se javnosti s jednom specifičnom zamolbom koja se posebice odnosi na mještane Kašča i okolnih sela. Naime, poznati hercegovački franjevac i pisac fra Janko Bubalo u svojoj knjizi *Apokaliptični dani* (Zagreb, Matica hrvatska, 1992., str. 197. – 198.) piše sljedeće: »...u selu Kašču šipovačke župe, u jednoj jami, našlo se petnaestak ljudi, koji su se – nevini i samo od straha – kraće ili dulje vremena sakrivali oko svojih kuća. Iako se svatko svakoga bojao, njih je zajednička nevolja ipak zbližavala i vezala, pa su se s vremenom svi našli u toj kraškoj jami ne znajući možda ni sami što su od toga očekivali. Međutim, svaki je kraj (kao i sada!) imao svojih izdajnika-doušnika, koji su – uza sav oprez – ipak doznali da se u toj jami netko sakriva. Hrana im je dostavljana na jedan upravo tajanstven način! Tako da – iako su im često zasjedali – nisu nikada uhvatili nekoga od dostavljачa. Za hvatanje ili likvidiranje te skupine bio je zadužen već spominjani zločinac Franjo Gadže iz Grabovnika sa svojom takozvanim "drvenom milicijom". Bila je to skupina od tridesetak pokupljenih ali beskarakternih tipova, koji su s puškom i bombama, u civilnim odijelima, samo s partizankom kapom, stalno krstarili i haračili krajem od Studenaca do Drinovaca.

Kad su doznali za tu skupinu u jami, više puta su prebrali taj teren zarastao dosta krupnom smrekom. Više puta su gotovo svaki kamen prevrnuli, ali uzalud. A ovi jadni utamničeni mudro su se dosjetili, pa su na sama mala vratašca jame navukli jedno veće stablo odsječene smreke, koje je davalo dojam da ju je Bog još davno tu zasadio. A kad bi došla dobro smišljena veza, smreku bi za čas pomakli, obavili brzo posao, te bi smreku pažljivo ponovo "zasadili" i oprezno se izgubili.

Gadže se, iako je bio rođeni kriminalac, ne bi tome lako dosjetio, ali se sjetio netko od njegovih suzložinaca. Raširili su se i počeli su tresti svaku smreku, dok se nisu namjerili i na onu koja je tako uspješno te jadnike čuvala. Naravno, Gadže i ta banda brzo su se sletjeli oko tražene jame. Počeli su zvati, psovati i prijetiti bombama. Jadni utamničeni, vidjevši da su konačno otkriveni, a osjećajući se i nevinim, ponudili su se da će svi – jedan

po jedan – (drugačije nisu ni mogli) izići. Ali Gadže je onda svojim naredio da pripreme bombe i – dok se on s utamničenicima dogovarao o navodnim uvjetima predaje – da upale upaljače te ih nemilosrdno pobacaju u jama. Nastao je prasak bombi i urlik jadnika u jami, dok se konačno nije sve stišalo kao u grobnici, koja je to tim časom i postala. I do današnjeg dana to ostala. Zločinci su na koncu dobro zazidali vrata jame i "slavodobitno" se povukli.

Ovo mi je jednom kao svoj junački čin ispričao sam Franjo Gadže, a drugi put jedan plemenit čovjek koji je u toj akciji sudjelovao, a umalo poradi toga nije poludio. Inače se to brzo doznalo, ali tko je smio o tome i govoriti, kamo li....«

Pokušavali smo nekoliko puta uz pomoć lokalnih ljudi pronaći tu nesretnu jama u kojoj se i danas nalaze posmrtni ostatci petnaestak žrtava, ali nije bilo uspjeha. Pronašli smo dvije duboke jame s uskim otvorom, međutim one nisu bile mjesto ovog zločina. Ima li itko u Kašču i okolici ikakvih saznanja o toj jami i spomenutu slučaju? Kako i čitamo, fra Janko je sve čuo od dvojice sudionika u ovom zločinu što potvrđuje istinitost samog događaja. Bilo bi čudno da baš nitko u dotičnom dijelu naše općine nije ništa čuo o ovom zločinu i da se nije spominjala jama koja je progutala toliko ljudi. Zato molimo sve starije osobe ili one koji su nešto o ovom čuli od svojih pokojnih da nam pomognu pronaći to mjesto koje sakriva nevine žrtve »antifašističke revolucije«.

Jama kod Jagodnjika

Na Bučinama, nedaleko od puta koji je nekoć vodio iz Pregrada prema Čeveljuši, postoji jama blizu zemljišta Jagodnjik u koju su partizani poslije rata ubacili dvoje živih ljudi. O tome smo do sada pobliže saznali od gospode Ivice Grgić iz Vitaljine. Devedeset joj je godina ali je, hvala Bogu, još bistra uma i dobra zdravljia.

Baka Ivica priča kako je u jesen 1945. njezina prasvekrva Kata, r. Tomas (Kelava), čuvala ovce nedaleko od gore spomenute jame, koja je blizu groblja u Vitaljini i pokraj puta iz Vitaljine prema Humcu. Čula je da netko iz jame vapi: »Izvadite me«. Premda se prepala, pitala je: »Tko si? Ima li još itko u jami?« U blizini su bile i dvije cure pastirice - Maca Čuže i Mara Landeka. One su pitale Katu: »Što je baba, s kim ti govoriš?« I one su došle k babi i čule kako čovjek i dalje moli: »Izvadite me«. Pitaju: »Tko si?« »Ja sam Luka Luburić iz Studenaca, a sa mnom je i Marko Milićević. On je mrtav.« Milićević je također bio iz Studenaca. Baba se poplašila jame i svega toga pa je govorila Luki: »Ne boj se, idem ja kući donijeti krštene vode i reći ću da ste u jami.« U nas su strahovali od jama pa joj je pala na pamet krštena voda.

Što je čula, baba je kazala ljudima koji su nedaleko od tog mjesta pripremali klačinu, no oni su se bojali išta poduzeti. Svakoga je bilo strah da može izgubiti glavu.

I netko je od njih otišao u Ljubuški javiti »narodnim vlastima«. Nisu rekli da znaju tko je u jami. Odmah su došli drugovi iz Ljubuškog, potjerali ljude kućama, postavili stražu i nitko nije smio blizu jame. Narod nije znao što se dalje događalo, niti se o tome smjelo govoriti. U proljeće, kad su ljudi orali, zapazili su da iznad vodopada Kravice u rijeci pliva mrtvo tijelo. Izvadili su ga i pokopali.

Od Studenčana saznajemo da je iznad vodopada Kravice voda izbacila tijelo Marka Miličevića (rođen 1902.) i mještani su ga pokopali uz rijeku, tamo gdje su ga i pronašli. Poslije pada komunizma njegovi zemni ostatci preneseni su i pokopani u mjesno groblje. Tijelo pokojnog Luke Luburića (rođen 1903.) nikad nije pronađeno. Partizani su tu dvojicu Studenčana krivo optužili za ubojstvo nekog Srbina, a u stvari njih su dvojica tom dotičnom čovjeku pomogli kad ih je zamolio da mu posude živinče da bi mogao potjerati sukno koje je autobusom dovezao do Studenaca, a nosio ga je na valjanje u stupu koja je bila u mlinici na Kravicama. Oni su mu posudili magare i on je otišao u mlinicu, no na tom ga je putu netko ubio. Umjesto da ispituju tko ga je ubio, vlastodršci su zgrabili tu dvojicu i bez ikakva suda i presude žive ubacili u jamu.

Po svjedočenju Blage Lučića iz Mostarskih Vrata pala je još jedna, a možda i dvije žrtve, samo zato da bi se zataškao zločin u jami kraj Jagodnjika. Kako je jama, naime, blizu puta što je vodio prema mlinici Čeveljuša, kraj nje je prolazio jedan Maksumić iz Gradske, otac Džafe Maksumića, kojega je Blago dobro poznao. Maksumić je čuo glas(ove) iz jame kako vapi za pomoć. Kad je došao u mlinicu, ispričao je što je čuo i to ga je stajalo glave. Ozna je sve doznala i da se ne bi saznala istina, Maksumića su ubili, a u jamu bacili bombe. Tijela ubijenih izvukli su iz jame i bacili u Trebižat. Potom su u jamu spustili nekog čovjeka da vidi da u njoj nema nikoga, da nema ljudskih tijela i da to javno posvjedoči. Nadalje, u knjizi *Spomenica ljubuškim žrtvama* (str. 74.) nalazimo podatak da su Aliju Maksumića Bijelkića 1946. ubile jugoslaven-ske vlasti u Gradskoj zajedno s njegovom nevjestom Hatom zbog suradnje sa škriparima. To bi ubojstvo moglo biti vezano s onim što nam priča gospodin Blago Lučić o događaju u jami pokraj Jagodnjika. Navedena je godina 1946., ali ako je njihovo ubojstvo vezano sa spomenutom jamom, moglo bi to biti i krajem 1945.

Da bi pokrili svoja nedjela, komunističke vlasti, odnosno SUBNOR Ljubuški, nad ovom su jamom 1961. podigli spomenik navodno ustaškim žrtvama iz 1941. Na tom cementnom spomeniku, izlivenu nad jamom, pisalo je: »Vaša tijela i njihova djela padoše u vječnu tminu ove jame.« Poznato je da je te godine u ovom kraju bilo zlodjela s hrvatske strane, ali ona nisu imala nikakve veza s jamom na Bučinama. Komunisti su stavili spomenik samo da bi prekrili svoje zločine te okrivili druge i za ono što nisu počinili.

Grob talijanskoga vojnika

U Zvirićima postoji grob talijanskoga vojnika koji je ubijen krajem Drugoga svjetskog rata i zakopan u selu. Njegov grob će također biti otvoren, kosti ekshumirane i predane predstavnicima talijanskih vlasti.

DNK analiza

Više puta ljudi pitaju o identifikaciji pobijenih. Svaka-ko, najviše se žuri potomcima koji smatraju da su zemni ostatci njihovih najmilijih među pronađenima u gore navedenim grobištima. Na žalost, najveći problem je novac. Kako i znamo, novac se nađe za razne stvari, ali za ovakve pothvate teško ga je dobiti! Ovim putem molimo rodbinu da bude strpljiva i spremna dati krv za potrebe identifikacije, ako se za to iznađu potrebna novčana sredstva.

Obilježavanje stratišta i grobišta

Dužnost Povjerenstva je ne samo pronaći stratišta i grobišta, istražiti ih, identificirati i dostojanstveno pokopati žrtve nego i trajno obilježiti ta sveta mjesta. Zato upozoravamo javnost i one na čijem su zemljištu grobišta pronađena da će u skorijoj budućnosti biti izrađen prikladan model spomen-ploče koja će poslužiti svim našim općinama za obilježavanje stratišta i grobišta. Isti oblik ploče bit će postavljen na svim mjestima gdje su žrtve pronađene. Spomen-ploče čuvat će uspomenu na one koji bijahu ubijeni u ludilu komunističkog ideološkog mraka.

Razno

Gospodin Bruno Hrkać iz Uzarića svjedoči da u tom selu postoji grob ustaškog vojnika Mirka Udiljaka. Govori se da ga je pokopala neka žena Lovrić i da još ima ljudi koji znaju gdje se grob točno nalazi. Navodno je Mirko bio izvanbračno dijete iz Crvenog Grma. Raspitivali smo se o tom čovjeku, ali nismo mogli ništa saznati.

Pero Mišetić Teslić poginuo je krajem rata i pokopan u Pologu. Po saznanjima rodbine, pokopao ga je otac Mate Zovke iz Pologa i on, navodno, zna gdje je Perin grob. Do sada nismo uspjeli uspostaviti kontakt s Matom (ako je uopće živ!) kako bismo identificirali Perin grob. Perina sestra Matija još je živa i velika bi joj se želja ispunila kada bi mogla saznati za grob svoga brata i prenijeti mu posmrtnu ostatke u obiteljsku grobnicu u Vitini.

Ako netko od čitatelja zna bilo što o ovim ili drugim slučajevima iz doba Drugoga svjetskog rata i poraća, molimo da se javite Povjerenstvu, odnosno njegovu pročelniku Vici Nižiću (063 322-770) kako bismo nakon toliko godina mogli ispratiti naše drage na vječni počinak. ✍

KOČERINSKI MUČENICI

► Piše: Jerko Ivanković

Na drugi dan Duhova, na Duhovski ponedjeljak, povorke misara hrlile su prema kočerinskoj crkvi na pučku sv. misu. Sve je u taj rascvjetali svibanjski dan izgledalo obično kao i za ostalih blagdana, samo se niotkuda nije čula pjesma – ganga mladarije. Bio je to crni svibanj, obavijen tugom i boli za cvijetom hrvatske mladosti.

»Osloboditelji« se krvavo osvećuju svakome tko bi im mogao smetati. Zločinci su najokrutniji osvetnici. »Sluge mraka« ne odustaju od služenja »lašcu i ubojici od početka«. Kamo su god stigli, »narodnim neprijateljima« ostavljali su tugu i bol nakon pokolja i zlostavljanja. Zločinačka im duša još nije bila zadovoljna ni nakon izživljavanja prije nešto više od tri mjeseca nad nevinim fratrima na Širokom Brijegu i u Mostaru pa su svoj zločinski bijes iskaljivali i poslije rata u kočerinskoj župi sv. Petra i Pavla.

Na taj Duhovski ponedjeljak iz Ivankovića Doca k svetoj su misi pošli Marija Ivanković, žena pokojnog Ivana Perina, i Jure Bičin, mužev joj stric. Jure je k misi uvijek polazio na vrijeme, a i svoju je kućnu čeljad opominjao da ne kasni. Kad su se spustili niz stranu i došli do Grgića vrtla na rubu Kočerinskoga polja, prišla im je neka žena iz Potkrajia od Mikulića te im priopćila tužnu vijest da ne idu dalje jer, kako je kazivala Marija Kvesuša, »pratri« su pobijeni, zaklani u župnoj kući i kapeli. »Mi smo se vratili natrag u Dolac i tužnu vijest kazivali ostalim misarima, koji su se iza nas uputili na sv. misu. Ko-

Križ fra Andrije Topića

račali smo natrag tugujući i plačući, razmišljajući o svakoj riječi koju nam je na Duhove jučer s oltara uputio naš župnik fra Valentin Zovko«, kazivala je Marija Ivanković Kvesuša.

Okolnosti pod kojima su stradali kočerinski fratri razjašnjavaju se dokumentima koje su zlotvori ostavili iza sebe. Htjeli su podvaliti javnosti da su ih usmrtili neki od preostalih ustaša i četnika. Župnik fra Valentin Zovko nastradao je sa svojim sestrićem, mladim i bolesnim svećenikom fra Andrijom Topićem, kojeg je dvorila Valentinova sestra, majka Andrijina. Ona je molila ubojice da ih ne usmrte, ali badava. Njezin brat strijeljan je na hodniku, a fra Andriju su usmrtili u postelji. Njegova mučenička krv natopila je daske njegova kreveta, koje se i danas čuvaju. Tako je župa na Kočerinu ostala bez svojih pastira, a kršćanski je puk morao nalaziti svoju utjehu u obližnjim župama u Grudama i Posuškom Gracu.

Teror »osloboditelja« nastavljao se u bjesomučnoj potjeri za ostatcima hrvatske vojske, koju su nazivali bandom, a narod ih je prozvao »škriparima«, jer su se skrivali po golim škripinama našeg sivog krša. Oni rijetki, koji su preživjeli Križni put, uglavnom su dočekani i završavali u mostarskoj Čelovini ne vidjevši svoga kućnoga praga, a kršćanske majke, žene i djevojke uzalud su čekale svoje sinove, muževe i momke da im se vrate. Njih su progutale mnoge jame, poput Jazovke i Hude jame, u koje su ih razoružane i bez suda strpali Titovi osloboditelji.

Sinovi tame desetljećima su činili zlodjela na čelu s »najvećim sinom naših naroda i narodnosti, drugom Titom«. On je bio za njih i za sve neprijatelje hrvatskog naroda »rosno cvijeće i ljubičica plava« te »svjetski mirotvorac«. Da je to uistinu bio, njegovi sljedbenici ne bi učinili strašne zločine diljem Hrvatske: u Vukovaru, Škabrnji, Čelijama... i mnogim drugim mjestima gdje su silovali i palili. Njihov je čin, na koncu, također neviđen pokolj u Srebrenici. I nakon svega što se dogodilo, ostatci njegove »duhovne djece« časte ga i ne odustaju od »njegovoga puta«. Nama je i dalje trpjeti i podnositi razne protivštine koje nam i danas nameću potomci Titovih sljedbenika. Sveti nam je Pavao, uostalom, poručio da će svi oni koji žele i hoće živjeti pobožno u Kristu trpjeti progonstvo. Bože, pogledaj svoj narod i uzdigni na oltar svoje mučenike da nam kao tvoji sveti svijetle na putu k vječnoj ljubavi. ✍

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (VI.)

► Piše: **Damir Šimić**

Dvodnevne žestoke borbe vođene 6. i 7. veljače 1945. te granatiranja crkve i samostana na Širokom Brijegu svoju su kulminaciju doživjele u popodnevnom satima tog 7. veljače, kada su partizani mučki ubili i potom zapalili dvanaestoricu širokobrijeških franjevaca. Politički komesari VIII. dalmatinskog korpusa i pripadnici OZNE i KNOJA, koji su se navečer 7. veljače smjestili u samostanu, u tim trenucima, međutim, nisu znali da se nedaleko od njih, u koritu rijeke Lištice, nalazi još jedna skupina širokobrijeških franjevaca na čelu s gvardijanom samostana fra Andrijom Jelčićem i ravnateljem gimnazije fra Radoslavom Vukšićem.

Sklonište u mlinici

Odmah nakon prvog topničkog napada partizanskih postrojbi na Široki Brijeg, ujutro 6. veljače 1945. jedna se skupina gimnazijalaca, sjemeništara i franjevaca uputila prema fratarskoj hidrocentrali, smještenoj istočno od Širokog Brijega, gdje je sklonište od ratnih djelovanja prinudno pronašao i određen broj civila, žena i djece. Franjevačka hidrocentrala je, kao i obližnja mlinica, bila smještena na samom rubu strme padine, koja se odmah iza samostana

i gimnazije doslovce obrušava prema koritu rijeke Lištice te je zbog svog zemljopisnog položaja pružala iznimno dobar zaklon od partizanskih topničkih udara.

Zaštitu od partizanskih granata u franjevačkoj hidrocentrali tom su prigodom potražili: gvardijan samostana fra Andrija Jelčić, ravnatelj gimnazije fra Radoslav Vukšić, upravitelj konvikta vanjskih đaka fra Fabijan Paponja, profesor fra Leonardo Rupčić, vjeroučitelj fra Bonifacije Majić, klerik fra Miljenko Ivanković, laik fra Fabijan Kordić i franjevački stolar fra Melhior Prlić.

Tadašnji gimnazijalac I. Bu. dao je iznimno zanimljiv iskaz o okolnostima u kojima se ta skupina nalazila. »Od strane Lištice pucala su (preko nas) tri do četiri topa, a sa Brijega (imali smo osjećaj) stotinu topova. Dakako da smo strahovali, svi smo mi željeli ostati živi, a ničim na to nismo mogli utjecati jer nitko od nas đaka, fratara i civila koji smo se našli u mlinici nismo bili uključeni u fizičku obranu. Živjeli smo samo s jednom mislju da preživimo«, posvjedočio je on.

Njegov kolega, također tadašnji učenik gimnazije, D. Be., u svome iskazu tvrdi da je nekoliko skupina gimnazijalaca i civila, koji su sklo-

nište potražili na tom mjestu, u nekoliko navrata pokušavalo potražiti sigurnije utočište. Međutim, nepripremljeni za djelovanje u takvim uvjetima i nenavikli na novonastale okolnosti, jednostavno nisu uspijevali pronaći pogodan trenutak za takvo što. »Od pokušaja da prijedemo rijeku Lišticu i bježimo prema Mostaru morali smo odustati zbog sve oštrije borbe. Koliko god puta mi pokušali, nešto bi se dogodilo i mi bismo ostali. Recimo, mi stojimo kraj centrale kad pred nama na vodi jedan ubijen Nijemac i Lištica ga odnese, a mi se vratismo natrag. I onda smo zaključili da nam nema druge nego čekati tu«², kaže on u svome iskazu.

I drugi očevidci ukazuju na složenost stanja koje je tijekom 6. i 7. veljače vladalo u franjevačkoj hidrocentrali. »Sjećam se da smo krunice molili, sjećam se da smo našli malo brašna pa smo po komadić pure dobili, inače ništa nismo praktično preko 40 sati jeli. ... Međutim, kako je pucalo, stalno su preko nas granate prolazile, jer mi smo bili pod velikim brdom. Granate nisu mogle tu uopće padat i tu smo bili sigurni. I tu smo mi jedno vrijeme bili počeli trčati, ko bižimo prema Mostaru, Lištici, međutim s druge strane su oni tlakovi... s tenkova zapucaju...«³,

¹ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vlastita naklada, Zagreb, 2010., str. 195.

² Iskaz poznat autoru teksta.

Obnova mlinice i hidrocentrale u srpnju 2013.

kaže u svome iskazu tadašnji gimnazijalac G. Ko.

O stanju na bojišnici i događajima koji su se redali jedan za drugim, skupina fratara i civila koja se nalazila u franjevačkoj hidrocentrali nije puno znala. Sudeći prema nekolicini iskaza, vijesti su uglavnom dolazile preko civila koji su kasnije pristizali, ali i fra Melhiora Prlića koji se tijekom 6. i 7. veljače, i unatoč borbama, zaokupljen brigom oko sudbine franjevačke stolarije, u nekoliko navrata uspio probiti do franjevačkog samostana na Širokom Brijegu. »Melkior nas je izvijestio da gori gimnazija, a sa njom i profesorska knjižnica. Kasnije nas je izvijestio da je pao i Široki Brijeg. Preostalo nam je da tko hoće može još bježati, tj. pregaziti Lišticu, a tko hoće može ostati. Nitko na nikoga nije utjecao nikakvim savjetom«⁴, tvrdi u svome iskazu očevidac I. Bu.

Dolazak partizana u mlinicu

Pred večer 7. veljače partizanski vojnici iz sastava 11. dalmatinske brigade u svome su se napredovanju prema Knešpolju, pored groblja Mekovac, počeli spuštati do rijeke Lištica, mlinice i hidrocentrale. U sam sumrak, tvrde očevidci, ravnatelj gimnazije fra Radoslav Vukšić izišao je pred partizane i razgovarao s jednim oficirom koji mu je odgovorio »da su oko mlinice mrtve straže i tko proviri glavu van bit će ubijen.« »Prenoćite do sutra (8. veljače) kada će biti drugo naređenje«, kazao mu je tom prigodom partizanski oficir.⁵

Tadašnji gimnazijalac G. Ko. u svom iskazu navodi da su u popodnevnim satima tog kobnog 7. veljače neki partizani otvoreno upozoravali fratre u franjevačkoj hidrocentrali na opasnost koja im prijete. »Sjećam se popodne tog 7. kad su već ušli par-

tizani gore u Široki Brijeg da su dva podoficira došli, mlađi ljudi, ja pretpostavljam da su to bili đaci nekad širokobriješki, dotrčali su i govorili fratrima: "Skidajte habite, bježite. Bježite. Pobiće vas!" "Nismo mi nikome krivi", govorili su fratri«⁶, tvrdi on.

Nisu, dakle, poslušali savjete, nego su, uvjereni u svoju nevinost, neizvjesnu noć između 7. i 8. veljače proveli u molitvi i iščekivanju. »Molili smo. Povremeno smo primali zajedničko održavanje. Njega je uvijek davao pokojni fra Leonardo koji je stajao u mlinici... u jednom dolapiću se naslonio u onome zidu i tu je on držao svoju glavu među rukama i razmišljao, molio«⁷, pripovijeda D. Be.

Ujutro 8. veljače, kad se razdani- lo, skupina iz franjevačke hidrocentrale, predvođena fratrima, krenula je prema Širokom Brijegu ne znajući da su dvanaestorica njihove subraće već ubijena i spaljena. »Krenuli smo prema samostanu onako u grupicama: đaci, civili s djecom i naši fratri s kojima smo bili u mlinici i centrali. Fala Bogu, borba je prestala, otišlo je dalje prema Knešpolju«⁸, svjedoči D. Be.

Svjedoci pljačke i meteža

Prvi dojmovi i susret s dobro poznatim prostorom izazvao je ogromno zaprepaštenje. »Kad smo mi banuli pod gimnaziju, iz gimnazije je još dimilo. Knjige su tu i građa. Dakle, srednji dio je izgorio, donji dio isprobijan i narušen i malo manje onaj tamo od ograde, ona dva krila. A srednji je izgorio totalno. Dvorište,

³ Iskaz poznat autoru teksta.

⁴ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str.195.

⁵ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str.196.

⁶ Iskaz poznat autoru teksta.

⁷ Iskaz poznat autoru teksta.

⁸ Iskaz poznat autoru teksta.

nasip je bio pun vojske, vozila, tu su emitiranja preko radiostanica, šalju se poruke. Nas su odmah prihvatili i mi smo odjedanput postali zarobljenici»⁹, kaže očevidac D. Be.

Nakon dolaska pred gimnaziju partizanski su ih oficiri postrojili i otpočeli s već uhodanim postupkom psihološkog ratovanja, osmišljenim za takve i slične prigode. »Dolazi jedna partizanka, major po činu, i veli: "Svi od 16 do 60 godina, svi predati puške u roku jedan sat! Ako ne, svi ste gotovi." Mi se tu vrtjeli neko vrijeme, a ona se vrati i ponovi istu svoju priču. Kad su vidjeli da nitko nema ništa, vodali su nas oko gimnazije i odvedoše nas u samostan da bi nas tu zlostavljali i vrijeđali, ponižavali cijeli dan...«¹⁰, tvrdi u svome iskazu jedan od tadašnjih gimnazijalaca K. Ku.

Očevidac G. Ko. u svom iznimno detaljnom iskazu svjedoči, pak, što je sve 8. veljače vidio na Širokom Brijegu: »Tu su bili mitraljezi, automatsko naoružanje i ja sam mislio tu će nas i pobiti. Takva je to galama bila, psovanje i tako dalje. Onda su nas odvezli između sjemeništa i gimnazije u ograde tamo one fratarske, samostanske, pa su nas vodali sve nekud okolo. ... Vidio sam da su svinje poklali i razvlače ono sve. Onda su nas vratili prema samostanu i vidio sam da toware na kamione i voze što je ostalo od brašna i hrane. Onda su nas doveli pred sami samostan. Vidio sam ondje nekoliko mrtvih Nijemaca. Bio je i jedan ustaša i jedan civil, koliko se sjećam. A crkva je bila sva izrešetana. Nije se moglo od straha gledati.«¹¹

Oskrnavljena crkva pretvorena u partizansku konjušnicu

I ostali svjedoci tih tragičnih događaja ostali su šokirani i razmjerom pljačke koja se u tim trenucima događala u prostoru gdje je već bio smješten štab VIII. dalmatinskog korpusa, koji je i vodio cijelu ovu operaciju. »Bili mi tamo na križanju, pred samostanom sam vidio kamione u koje su vojnici NOB-e tovarili samostanske stvari. Sve se to stavljalalo u kola: kreveti, stolovi, sve je to tako pljačkano«¹², nastavlja svoj iskaz D. Be.

Samostanska crkva na Širokom Brijegu već je u tim trenucima bila oskrnavljena i pretvorena u partizansku konjušnicu, što je potrajalo do odlaska partizana u proljeće 1945. »U crkvi je bila slama i konji vezani. Išla sam gledat i kad se slama čistila i kad je došao biskup Čule da blagoslovi crkvu. Bila sam i tada u crkvi na misi kad je biskup blagoslovi, škropio crkvu i pred Gospinim oltarom potetula. Ko da ga sad vidim kraj onih stepenica«, tvrdi u svome iskazu B. Ko.

»Sramota, vi u ustaške škole idete, a mogli ste bit naši mitraljesci«

Tadašnji gimnazijalac G. Ko. prisjetio se i partizanskih prijetnji, a poglavito prijetnji jednog partizanskog majora: »Sjećam se da smo neke partizane vidjeli malo pred samim izlazom, pred sami izlazak na Široki Brijeg i da su prijetili. Pobićemo vas, ustaše, a ovo ono, šta ja

znam. Međutim, kad smo došli gore na plato ispred gimnazije, vidio sam jednog majora koji je rekao: "Gdje ste bili?" Kažemo mi: "Skrili smo se dole u mlinicu da preživimo". Na to major kaže: "Moja je majka zakukala 1941., sad će i vaše!"¹³

Ništa manje iznenađenje nije bio ni novi susret s unutarnjim dijelom samostana gdje se već bio smjestio štab VIII. dalmatinskog korpusa na čelu s Petrom Drapšinom, Pekom Bogdanom i Boškom Šiljegovićem. »Kad smo mi gore došli u tu zbornicu, pogledali smo kroz prozor, a dolje je jedan njemački vojnik ležao mrtav. Nije ga nitko još pokopao. Sve su nas skupa strpali u zbornicu. Bila je stvarno natrpana ljudima: tu je bilo žena, djece, đaka, fratarara. Sve je to bilo zbijeno kolika je god bila zbornica. Na stolovima su ostale šalice kako se pila kava. Tamo kod zidnoga sata bio je probijen zid od granate. Ulazili su povremeno neki oficiri i neke partizanke. Gledale su nas s prijezirom i prijetnjama. Jedan je na sav glas uzviknuo: »Vi oci, i svi ostali predajte oružje u roku od 10 minuta!«¹⁴, navodi dalje tadašnji gimnazijalac D. Be.

Osim skupine fratarara na čelu s ravnateljem gimnazije fra Radoslavom Vukšićem, koja je 6. i 7. veljače boravila u franjevačkoj hidrocentrali, jedan od očevidaca tvrdi da je tog 8. veljače u samostanskoj zbornici vidio i fra Mariofila Sivrića, čije mjesto posljednjeg počivališta, a ni okolnosti pod kojima je stradao, također još uvijek nisu utvrđeni. »Tu je došao fra Mariofil Sivrić, ali ja ne znam gdje je on bio da se on poslije našao

⁹ Iskaz poznat autoru teksta.

¹⁰ Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 196. – 197.

¹¹ Iskaz poznat autoru teksta.

¹² Iskaz poznat autoru teksta.

¹³ Iskaz poznat autoru teksta.

¹⁴ Iskaz poznat autoru teksta.

tu, on nije bio s nama u mlinici. Sjećam se da je fra Mariofil poznavao ta dva oficira i da ih je pitao: Što će bit s nama?¹⁵, tvrdi očevidac G. Ko. otvoreno pretpostavljajući da su ta dva oficira bivši učenici širokobriješke gimnazije.

Neugodno iznenađenje – suradnik Jure Galića među gimnazijalcima

Nakon što su žene i djecu pustili kućama, partizanski su oficiri »odrasle izveli na hodnik ispred zbornice i poredali u dvije vrste uza zid.«¹⁷

S tovarom na putu prema mlinici

Svjedoci navode da su u tim trenucima u samostanu vidjeli i Milku Maladu-Planinc, u to vrijeme političku komesarku 11. dalmatinske brigade, a kasnije poznatu jugoslavensku političarku. »Prije ulaska u tu blagovaonicu vidjela nas je jedna ženska o kojoj se govori da je poslije bila Milka Planinc, koja se tada zvala Malada. Pretpostavljam da je ona ta, ali ne mogu ja to sigurno tvrditi. Znam da je papire one čupala i zemljopisnu kartu bacala pod noge pa je gazila i onda je rekla: "Sramota, vi u ustaške škole idete tu, razbojnici. Mogli ste bit naši mitraljesci, gledajte šta ste radili", i tako dalje i onda zapjenila puna mržnje«¹⁶, kaže G. K.

»Korili su nas i prijetili: "Dok se vodi oslobodilačka borba, vi učite popovsku školu!" Dobacivali su nam svakakve riječi«¹⁸, nastavlja u svome iskazu D. Be.

Nakon što su uredno popisali zarobljenike, partizanski su oficiri učenike viših razreda gimnazije poslali prema Ljubuškom i Vitini, gdje su se imali unovačiti u sastav partizanskih postrojbi. No, tijekom tog popisivanja, odnosno određivanja voditelja te skupine, većina je ostala zatečena doznajući da između sebe imaju simpatizere i suradnike partizanskoga pokreta. »Međutim, kad su nas popisali, jedan oficir pita: "Ko ima vezu od vas kod partizana"? Razočaranje je bilo užasno među nama kad se on javio: "Ja imam". Jedan od Ljubuškog dolje, Ante Zelić. Kasni-

je je poginuo u partizanima«, tvrdi u nastavku svoga iskaza G. Ko. Nekolicina očevidaca prisjeća se također te detaljnosti, a jedan od njih tvrdi da je kasnije čuo kako je Ante Zelić već u to vrijeme imao izravnu vezu s Ivanom Primorcem Škopom, Marijanom Primorcem i Jurom Galićem, odnosno s vodstvom Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu.

O mjestu posljednjega počinka skupine fratara koju su tog 8. veljače 1945. ispitivali partizanski oficiri u samostanskoj zbornici ni danas se ne može s potpunom vjerojatnošću govoriti. Sigurno je jedino da su u masovnoj grobnici u Zagvozdu, pronađeni, ekshumirani i identificirani posmrtni ostatci fra Melhiora Prlića. Uvjeti i okolnosti smrti, kao i mjesto posljednjega počinka fra Andrije Jelčića, fra Radoslava Vukšića, fra Fabijana Paponje, fra Leonarda Rupčića, fra Bonifacija Majića, fra Miljenka Ivankovića, fra Fabijana Kordića, kao ni fra Mariofila Sivrića, još nisu u potpunosti razriješeni.

»Ja samo ovo mogu posvjedočiti da kad je pala Lištica, mi smo tako govorili prije za Široki Brijeg, bio je snijeg i tmuran dan. Kuća mi je bila na samoj cesti. Eto, jedini smo bili tu. Pokojna majka ili pokojna baba, ne sjećam se koja, izašla je iz srednje sobe, tako se zvalo kuhinju, i kaže, plače: "Evo provedoše fratre". Oni su išli prema Privalju....«, kaže u svome iskazu L. H.

O dosad poznatim detaljnostima vezanima za posljednje sate ove skupine širokobrijeških franjevača više u sljedećem nastavku ovoga niza.

(Nastavlja se)

¹⁵ Iskaz poznat autoru teksta.

¹⁶ Iskaz poznat autoru teksta.

¹⁷ Iskaz poznat autoru teksta.

¹⁸ Iskaz poznat autoru teksta.

DNK ANALIZA POTVRDILA DA JE U MASOVNOJ GROBNICI U LJUBUŠKOM TIJELO FRA MARTINA SOPTE

Široki Brijeg, 29. siječnja 2013. (Vicepostulatura) – Ovih je dana DNK analizom utvrđeno da je među posmrtnim ostatcima ubijenih u masovnoj grobnici u Ljubuškom i tijelo fra Martina Sopte, poznatoga hercegovačkog franjevca. Kako svjedoči fra Kamilo Milas, nakon što su došli komunisti, obojicu je ispitivala Ozna, a zatim su pušteni. Pad Širokog Brijega fra Martin je dočekaao na Čerinu. Jure Galić u svojoj knjizi *Vrijeme i ljudi* svjedoči da je zajedno s još nekim drugim komunistima noć prije kod njega zanoćio na Čerinu gdje ih je lijepo pogostio. Nakon nekoliko dana, pripovijeda još živ svjedok, došao je po njega na Čerin i odveo ga na Služanj gdje su bila dva bolesnika. Budući da je fra Martin odatle htio u Čitluk, on mu je pokazao najkraći put. Otad se fra Martinu izgubio svaki trag. Spomenuti Jure Galić napisao je da su ga ubili škripari, neki drugi da ga je ubila Ozna negdje kod Čitluka, treći da je ubijen na Vionici... Fra Janko Bubalo, pak, u svojoj je knjizi *Apokaliptični dani* zabilježio da je gotovo siguran da je u noći s 12. na 13. veljače 1945. strijeljan u skupini u Ljubuškom iako je o komunistima, dok ih nije upoznao, govorio lijepo (usp. str. 149.).

Masovna grobnica u Ljubuškom, gdje je pronađeno tijelo fra Martina Sopte, nalazi se na lokalitetu Tomića njiva. Kao i do svih drugih masovnih grobnica u komunističko se vrijeme do nje dolazilo krišom. Nije se znalo tko je u njoj točno ubijen, samo se pretpostavljalo, ali se mjesto ljubomorno čuvalo od zatiranja. Svuda okolo niknule su kuće, ali ne i tu jer je svim aspirantima prišapnuto što to mjesto točno sadrži. Padom komunizma devedesetih godina prošloga stoljeća očišćeno je mjesto gdje se pretpostavljalo da je masovna grobnica, poglavito zalaganjem fra Vladimira Kozine i fra Velimira Mandića, te se otpočelo s odavanjem počasti ubijenima u čemu je uvijek uvelike sudjelovao i puk Božji. Zahvaljujući svjedočanstvima i dokumentima, Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« na čelu s vicepostulatorom fra Miljenkom Stojićem od 19. do 28. srpnja 2010. vodila je iskapanje u suradnji s Povjerenstvom za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata i poraća na području općine Ljubuški na čijem je čelu Vice Nižić. Radovi su se odvijali pod stručnim vodstvom arheologa Tihomira Glavaša i patologinje Marije Definis-Gojanović. Ukupno je otkopano 28 tije-

la. Očito su prije smrti morali kopati mjesto gdje će biti ubijeni jer su pronađeni i ostatci vatre na kojoj su se grijali stražari, moguće sami ubojice. Uz dva tijela pronašli smo ostatke krunice i franjevačkoga habita. Budući da je DNK analiza još u tijeku, čeka se izvješće o identitetu drugog ubijenog fratra, ili možda još nekoliko njih, te tko su ostali ubijeni. Naime, različite su osobe dolazile i kazivale da je ovdje, po svjedočenjima i dokumentima, ubijen i netko njihov.

Fra Martin se rodio 14. veljače 1891. u Dužicama. Roditelji su mu bili Martin i majka Ruža, r. Pinjuh. Na krštenju dobio je ime Franjo. Nakon pučke škole u Rasnu 15. kolovoza 1902. uputio je molbu za primanje u sjemenište na Širokom Brijegu. Franjevački habit obukao je na Humcu 6. kolovoza 1908. Prve privremene redovničke zavjete položio je 6. kolovoza 1909., također na Humcu. Maturirao je na klasičnoj gimnaziji u Mostaru 1910. Tu je od 1910. do 1914. nastavio studirati bogosloviju. Za svećenika je zaređen 21. rujna 1913. u Sarajevu. Studij nastavlja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1911. – 1917.) te kasnije u Beogradu. Bio je profesorom na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu te na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Po naravi je bio filozof, a imponirao je širinom i dubinom znanja iz svih područja, odnosno imao je enciklopedijsko znanje. Rijetko je pisao. Poznat nam je samo njegov članak o Solovjevu iz mladih dana. Veliki hrvatski filozof fra Kvirin Vasilj o njemu je napisao da je bio osoba visoke inteligencije i široka znanja, na kakva se nije namjerio ni na jednom od triju sveučilišta koja je pohađao. Franjevačkom jednostavnosti, osobnim siromaštvom i dobrom naravi ostavljao je snažan dojam na svoje učenike i okolinu.

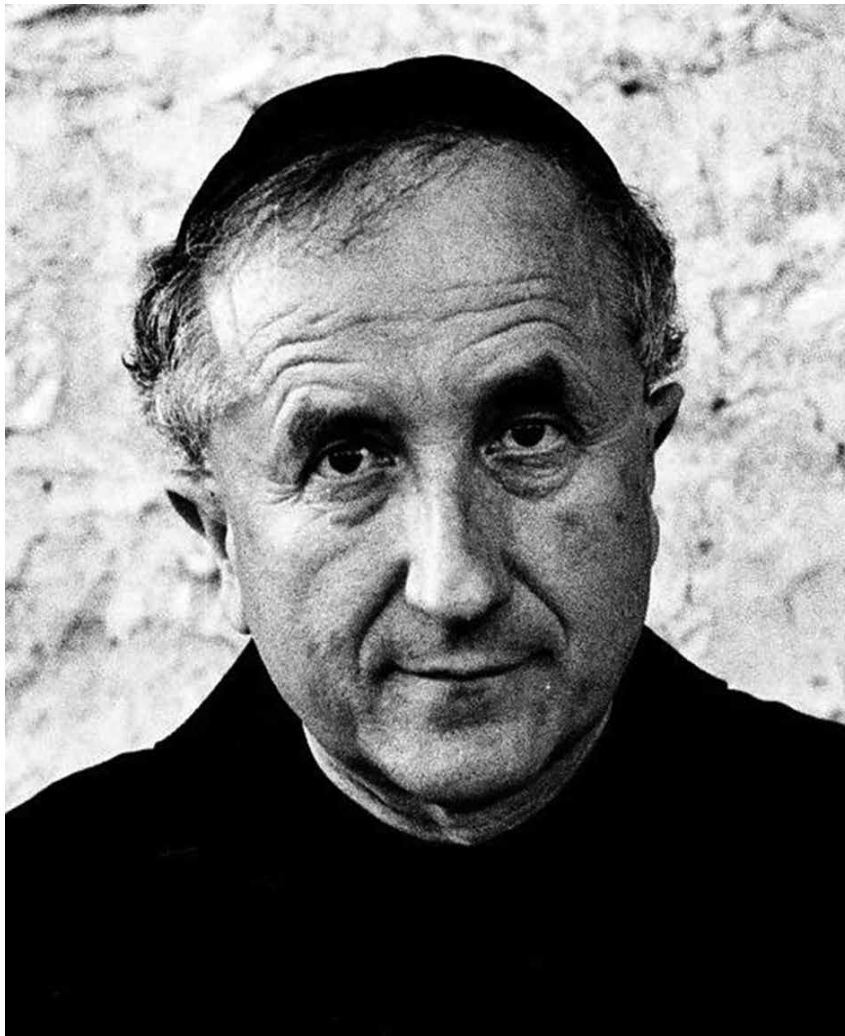
Kad se dovrši DNK analiza, na Humcu će biti održana sv. misa zadušnica za sve ubijene. Nakon mise fra Martinovo tijelo, kao i tijela i drugih pronađenih franjevac, bit će prevezeno na Široki Brijeg te pokopano u grobnicu gdje već počivaju 22 hercegovačka franjevca koje su ubili komunisti. Tijela drugih identificiranih bit će predana obitelji i pokopana u obiteljskim grobnicama. Tijela onih koji ne budu identificirani, pokopat ćemo u općinsku grobnicu pod brojem i oznakom gdje su pronađeni tako da će biti moguća i naknadna identifikacija. ✍

FRA MARTIN SOPTA (1891. – 1945.)

► Piše: : **dr. sc. fra Robert Jolić**

Jedan od 66 hercegovačkih franjevacu koje su tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća ubili komunisti bio je fra Martin Sopta, dugogodišnji profesor u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu i Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru – vrstan matematičar i filozof, čovjek široka duha koji je u sjećanju svojih učenika ostao poznat ponajprije po svojem enciklopedijskom znanju, a onda i po svojoj šaljivoj naravi. O njemu se pripovijeda da je zapravo bio prilično sklon socijalizmu i nimalo sklon fašizmu i nacizmu – pa je potpuno apsurdno da su ga ubili »njegovi«, komunistički partizani, i to ubrzo nakon što su preuzeli vlast u Hercegovini, u veljači 1945., u istome mjesecu kada su hercegovački franjevci doživjeli najveću tragediju uopće u povijesti franjevačkoga pokreta na našim prostorima. U tom mjesecu ubijeni su i brojni drugi, na Širokom Brijegu i Mostaru, kao i na drugim mjestima: ukupno 45 mučenika od 66 sveukupno ubijenih u ratu i poraću!¹

Za fra Martinov grob donedavno se nije znalo. Konačno je njegovo tijelo 2010. ekshumirano iz masovne grobnice u Ljubuškom te potom početkom 2013. i identificirano na pa-

tologiji u Kliničkom bolničkom centru u Splitu. To je i temeljni razlog da ovdje nastojimo donijeti njegov iscrpan životopis – koliko je to moguće na temelju očuvane građe.

Djetinjstvo i školovanje

Fra Martin je rođen 15. veljače 1891. u Dužicama, župa Rasno, i već sutradan kršten u rašanjskoj crkvi.

¹ Usp. R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 523., 525. – 526.

² Jedan Martin Sopta bio je glavar sela Dužica i iz njegove je kuće bio pokraden kukuruz koji je za svoje siromašne župljane kupio župnik fra Blaž Jerković, vjerojatno na samome kraju Prvoga svjetskog rata. O toj je krađi fra Blaž pisao Provincijalatu 18. travnja 1919. Kasnije se vodila parnica između Martina Sopte i fra Blaža Jerkovića vezana za navedenu krađu (Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 85; sv. 54, f. 150). Nisam siguran je li navedeni Martin Sopta ista osoba s Martinom Soptom, ocem Franje (fra Martina) Sopte.

Krstio ga je župnik fra Alojzije Lujo Radoš i dao mu ime Franjo. Roditelji su mu bili Martin² i Ruža, r. Pinjuh (s Čerigaja), a krsni kum Ilija Sopta iz Dužica. Krizman je u Rasnu 5. studenoga 1897. kada mu je bilo samo 6 i pol godina; krizmao ga je biskup fra Paškal Buconjić, a krizmeni kum bio je Ivko Čolak.³ Franjo (fra Martin) potječe od dužičkih Sopta⁴ koji su i u starijim vremenima dali nekoliko franjevacu. Najstariji od njih je fra Lovro (Ante) Sopta (1752. – 1827.), župnik i gvardijan te definitor provincije Bosne Srebrene u dva mandata, a potom su još čak trojica frataru s tim prezimenom uzeli isto redovničko ime: fra Lovro (Andrija) Sopta (1814. – 1851.), kapelan, župnik i samostanski vikar na Širokom Brijegu, koji je preminuo mlad od tuberkuloze; fra Lovro (Jozo) Sopta (1846. – 1908.), kapelan, župnik, gvardijan i definitor provincije hercegovačkih franjevacu; fra Lovro (Stanko) Sopta (1903. – 1931.) koji je kao mladi svećenik preminuo od sušice. Osim toga od dužičkih Sopta su i fra Mijo (1789. – 1827.), preminuo u 38. godini života u matičnomu kreševskom samostanu i fra Atanazije (1902. – 1918.) koji je preminuo

kao novak i pokopan u rodnome mjestu, na dužičkomu groblju.⁵ Sedmi je fra Martin Sopta. Osmi je fra Josip (Jozo) Sopta, rođen 1952., član Dalmatinske (zadarske) provincije sv. Jeronima, doktor teologije, bivši provincijal spomenute provincije, ujedno jedini živući svećenik Sopta iz Dužica.⁶

O Franjinu (fra Martinovu) djetinjstvu veoma je teško pronaći bilo kakav podatak. Osnovnu je naobrazbu stekao u rodnom selu, gdje je naučio čitati i pisati. Budući da nije bilo školske zgrade, učenici su na pouku išli u jednu privatnu kuću.⁷

U franjevačku gimnaziju (još uvijek pod imenom probandata) na Širokom Brijegu mali je Franjo stupio u jesen 1902., dakle u šk. 1902./03. godinu, s 11 i pol godina. U probandatu su te godine u pet razreda (koliko ih je ukupno škola imala) bila 32 učenika, od čega u Franjinu 1. razredu 11 učenika. Profesori su im bili fra Mirko Matijević (ujedno i prefekt probandata), fra Didak Buntić, fra Filip Bebek, fra Šimo Ančić, fra Anđeo Glavaš i fra Blaž Jerković.⁸ O njegovu srednjoškolskom obrazovanju nisam pronašao novih podataka. Svakako, srednju školu završio

je kod franjevacu na Širokom Brijegu (1902. – 1908.). Prepoznavamo ga na sačuvanoj fotografiji iz lipnja 1904. kao đaka na svršetku 2. razreda.⁹

Bio je odličan učenik, što mu je bila i najbolja preporuka da ga franjevci – koji još uvijek nisu imali potpunu gimnaziju niti je njihova škola imala pravo javnosti – pošalju da srednjoškolsko školovanje dovrši i maturira na državnoj gimnaziji u Mostaru. Upravo je fra Martin bio jedan od prve trojice franjevačkih kandidata koji su maturirali na državnoj gimnaziji, što znači da je uprava Provincije svu trojicu bila predvidjela za daljnje školovanje, točnije za profesore u svojim odgojnim ustanovama. Sačuvan je dopis ondašnjega provincijala fra Ambre Miletića od 6. listopada 1909. Zemaljskoj vladi u Sarajevo u kojoj moli da bi se fra Martinu Soptiću, koji je »mladić dosta darovit a k tomu i pun volje za učenjem«, omogućilo da na proljeće polaže maturalni ispit kako bi na taj način franjevačka provincija u Hercegovini »brže došla do valjane gimnazijske učiteljske sile«¹⁰, iz kojega jasno proizlazi da je fra Martin još kao gimnazijalac – zbog svoje izni-

³ Matica krštenih župe Rasno, sv. I, str. 88, br. 33; krsni list izdan 11. srpnja 2006. (fra Ivan Kvesić, župnik). Inače se u svim, pa i službenim, dokumentima i životopisima pogrešno navodi 14. veljače 1891. kao nadnevak rođenja: usp. Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru (= Arhiv Provincije): Imenik franjevacu: str. 35., br. 312; A. NIKIĆ, *Hercegovački franjevački mučenici 1524. – 1945.*, Mostar, 1992., str. 197. – 198.; A. NIKIĆ, *Događajnica Bosne i Hercegovine 614. – 1918.*, Mostar, 2003., str. 560.; A. MARIĆ ET AL., *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara. Ekshumacija u Zagvozdu i identifikacija*, Mostar, 2007., str. 42. – 43.; A. BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća., 1: Svećeni-ci-mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2007., str. 592.; R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacu*, str. 367. Ispravan nadnevak rođenja donosi Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani. Crte o 66 hercegovačkih franjevacu, komunističkih žrtava koje poznavah*, Široki Brijeg – Zagreb, 2011., str. 220.

⁴ Prezime izvorno glasi Softa, od perzijske riječi *softa* ili *sohta* što znači »učenik medrese« (usp. A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1966., str. 568.), a nastalo je prema danas nepoznatom rodočelniku koji je bio učen ili mudar, ili su ga ostali barem takvim doživljavali. Svakako je prezime kao »pogođeno« i za fra Martina Soptu za kojega svi bez iznimke tvrde da je bio čovjek enciklopedijskoga znanja. O razvoju roda Sopta gl. I. DUGANDŽIĆ – J. SOPTA, *Rasno – Dužice. Župa Rasno* (monografija), Rasno – Dužice, 1999., str. 216. Prezime se ponekad bilježi i kao Softa i kao Soptić.

⁵ R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacu*, str. 365. – 368.; usp. I. DUGANDŽIĆ – J. SOPTA, *Župa Rasno* (monografija), str. 365. – 374.

⁶ I. DUGANDŽIĆ – J. SOPTA, *Župa Rasno* (monografija), str. 374. – 375., 379.

⁷ Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 220.

⁸ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 206. – 208.

⁹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, str. 233.

¹⁰ Arhiv Provincije: Spisi Provincije (= SP), sv. 29, f. 345.

mne inteligencije – bio predviđen za budućega gimnazijskoga profesora. Zemaljska je vlada mjesec dana kasnije (6. studenoga 1909.) potvrdno odgovorila na provincijalovu zamolbu.¹¹

Osim fra Martina prvi su franjevački maturanti u Mostaru bili fra Dominik Mandić i fra Mate Čuturić (oboje buduća profesori, ravnatelji širokobriježke gimnazije i provincijali). Mostarsku su gimnaziju pohađali u šk. 1909./10. godini i maturirali 1910. O tome svjedoči i sačuvana fotografija od 19. lipnja 1910. koju su maturanti posvetili »svomu [razrednom] starješini«: među 21 maturantom su i fra Martin, fra Mate i fra Dominik – sva trojica u habitima, jer su oni već prije upisa u mostarsku gimnaziju bili završili novicij i tako postali klericima.¹² O tome je donijela vijest i franjevačka mostarska *Kršćanska obitelj*: »Ove su godine po prvi put tri naša mlada klerika položila ispit zrelosti (maturu) na državnoj gimnaziji i to dvojica s odlikom, a jedan sa svim glasovima. – Čestitamo i sretan početak.«¹³ O razlozima zbog kojih su franjevački đaci slani na navedeno doškolovanje zapisao je kasnije D. Mandić, jedan od navedene trojke: »Da bi se mogao izobraziti dovoljan broj nastavnika za gimnaziju i teologiju prema državnim propisima, od godine 1908. provincijalno

starješinstvo šalje stalan broj bivših širokobriježkih učenika u državne gimnazije, da svrše VII. i VIII. razred. Prva tri svećenička kandidata položili su maturu god. 1910. u mostarskoj gimnaziji.«¹⁴ Zanimljivo je zabilježiti da su franjevački kandidati nastavu u mostarskoj državnoj gimnaziji pohađali u habitu te da im je zbog toga bilo nezgodno sudjelovati na nastavi tjelesnoga odgoja. Stoga je provincijal 9. ožujka 1910. od Zemaljske vlade molio oprost od predmeta »gombanja« i od školarine za klerike fra Nikolu Ivankovića, fra Marijana Puljića i fra Martina Soptu.¹⁵

Bogoslovni fakultet fra Martin je završio na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru (1910. – 1914.). On je studij upisao zapravo u akad. 1909./10. godini, ali je to bilo samo formalno jer je te godine – kako je već rečeno – pohađao državnu gimnaziju u Mostaru.¹⁶ Sljedeće godine (1910./11.) odslušao je i polagao nekoliko predmeta (apologetiku, moralnu teologiju, kanonsko pravo, povijest Crkve i filozofiju) te položio s ocjenama izvrstan (*eminens*) i vrlo dobar (*laudabilis*) – i u prvom i u drugom semestru. Vladanje mu je pohvalno, a u drugom semestru uzorno (*laudabilis* i *exemplaris*), a marljivost vrlo dobra pa u drugom semestru odlična (*constans* i *laudabilis*). Profesori su mu bili fra Alojzije Bubalo (apologetika i povi-

jest Crkve), fra Leo Petrović (moralna teologija), fra Jerko Boras (kanonsko pravo) i fra Ante Majić (filozofija). U sljedećoj godini (1911./12.) fra Martin polaže Sveto pismo, dogmatiku, moralnu teologiju, kanonsko pravo i povijest Crkve i iz svih predmeta u prvom semestru dobiva najbolju ocjenu (*eminens*) te tako postaje najbolji student na Franjevačkoj bogosloviji; u drugom semestru imao je dvaput *eminens* i tripot *laudabilis*. U akad. 1912./13. godini polaže Sveto pismo, dogmatiku, moralnu teologiju i pastoralnu teologiju te ima dvaput *eminens* i dvaput *laudabilis*, a u drugom semestru iste predmete uz tripot *eminens* i jednom *laudabilis*. Konačno u akad. 1913./14. godini polaže Sveto pismo, dogmatiku i pastoralnu teologiju uz dva *eminens* i jedan *laudabilis*.¹⁷ Tako fra Martin filozofsko-teološki studij završava u Mostaru kao odličan student, jedan od najboljih, ako ne i najbolji. Malo je čudno da nije poslan na završetak studija u inozemstvo, kako je to redovito bio običaj. Što je tomu bio razlog, nema podataka. Prema sačuvanim dokumentima fra Martin je rado i uspješno sudjelovao u priredbama koje su organizirali bogoslovi (rasprave iz povijesti i dogmatike), osobito bogoslovni zbor »Bakula«, čiji je bio aktivan član, a neko vrijeme i dopredsjednik zbora.¹⁸

¹¹ Arhiv Provincije: SP, sv. 29, f. 347.

¹² A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, str. 295.

¹³ »Prvi franjevački hercegovački abiturienti na vel. gimnaziji u Mostaru«, *Kršćanska obitelj* (Mostar), br. 7/1910., str. 139.; usp. A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, str. 295. – 306.

¹⁴ D. MANDIĆ, »Franjevačke škole u Hercegovini«, *Stopama otaca* (almanah), Mostar, 1938., str. 54.

¹⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 31, f. 34.

¹⁶ Arhiv Provincije: *Liber classificationum seminarii theologici in Mostar, ab an. 1895.* – (katal. I), str. 21 i 22 (zimski i ljetni semestar), br. 62.

¹⁷ *Liber classificationum seminarii theologici in Mostar, ab an. 1895.* – (katal. I), str. 23. – 28; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, Mostar, 2012., str. 199., 202., 205., 210., 211., 213.

¹⁸ Usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, str. 198., 201., 206., 209. Za dopredsjednika »Bakule« izabran je na početku akad. 1911./12. godine (»Odbor zbora herceg. franj. bogoslovne mladeži »Bakula« za god. 1911./12.«, *Kršćanska obitelj*, br. 19/1911., str. 198.). U god. 1909./10. održao je dva predavanja: »Narodna svijest« (rasprava) i »Potreba poznavanja historije« (»Izvjestaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova »Bakula« za godinu 1909. – 1910., *Kršćanska obitelj*, br. 7/1910., str. 140). Na »akademičkom sjelu« zbora »Bakule« održanom u Mostaru 18. prosinca 1910. fra Martin je »s puno rodoljubnog žara majstorski obradio« temu »Dolazak Hrvata i njihov odnošaj prema drugim Slavenima« (»Svečano akademičko sjelo »Bakule« u Mostaru«, *Kršćanska obitelj*, br. 1/1911., str. 18. – 19.). Osim toga predavanja fra Martin je imao i jedno s područja

Redovnički i svećenički život

Franjo Sopta pošao je u franjevačku gimnaziju (tada pod imenom probandata) s nakanom da postane svećenik franjevac. Tako je odmah po okončanju probandata obukao franjevački habit i stupio u novicijat. Bilo je to 6. kolovoza 1908. S njim su obučena sedmorica kolega, a upravo je fra Martin bio najmlađi: bilo mu je tek 17 i pol godina. Habit im je obukao fra Luka Begić, dugogodišnji meštar novaka, po provincijalovu nalogu. Kolege iz novicijata bili su mu: fra Jure Zlopaša, fra Konstantin Kosta Jukić, fra Ivan Marinčić, fra Nikola Ivanković, fra Petar Serdarušić, fra Marijan Puljić i fra Karlo Grbavac. Trojica su kasnije napustila red (fra Kosta Jukić apostatirao kao svećenik 1923., fra Petar Serdarušić otpušten 1913. i fra Marijan Puljić otpušten 1912.), fra Ivan Marinčić umro je mlad 1933., fra Karlo Grbavac 1955., a fra Jure Zlopaša preminuo 1965. Tako je jedini izravno ubijen, što su učinili komunisti, upravo fra Martin. Njemu je sličnu sudbinu doživio i fra Nikola Ivanković, koji je preminuo nakon komunističkog mučenja u ljubuškoj tamnici sedam godina po okončanju rata, 21. svibnja 1952.¹⁹ Fra Nikola je s kolegama godinu novicijata završio na Humcu te su položili prve jednostavne zavjete 6. kolovoza 1909. i to u ruke provincijala fra Ambre Miletića.²⁰ Tri

godine kasnije, 31. kolovoza 1912., fra Martin je u Mostaru položio i svećane zavjete te na taj način postao punopravni član Hercegovačke franjevačke provincije.²¹

Početak 20. stoljeća još uvijek su postojala dva stupnja prije svećeničkoga ređenja: subđakonat i đakonat (danas postoji samo đakonat). Fra Martin je za subđakona zaređen 1. rujna 1912. u Mostaru. Dokumente Biskupskom ordinarijatu u Mostaru za kandidate fra Juru Zlopašu, fra Konstantina Jukića, fra Ivana Marinčića, fra Nikolu Ivankovića, fra Karla Grbavca i fra Martina Soptu poslao je Provincijalat 31. kolovoza 1912.²², a Ordinarijat šalje svjedodžbe o njihovu subđakonskom ređenju 6. listopada 1912.²³ Uskoro potom fra Martin Sopta i fra Konstantin Jukić zaređeni su i za đakone, opet u Mostaru, oko 20. prosinca 1912.²⁴ Nedugo potom fra Martin je zaređen i za svećenika. Kako je bio premlad (za svećeničko ređenje kandidat je morao imati napunjene barem 24 godine), to je provincijal 26. lipnja 1913. od pape za fra Martina tražio dispensu od čak 18 mjeseci kako bi mogao biti zaređen za svećenika.²⁵ Dogodilo se to u Sarajevu 21. rujna 1913. Zaredio ga je pomoćni vrhbosanski biskup Ivan Šarić. Bile su mu tek 22 i pol godine. Mladu misu proslavio je fra Martin u Rasnu 28. rujna 1913. Nešto ranije (7. rujna) zaređeni su i njegove kolege fra

Konstantin Jukić i fra Ivan Marinčić, ali u Mostaru.²⁶

Početak 1914. fra Martin je s nekim kolegama polagao jurisdikcijski ispit pred biskupskom komisijom u Mostaru kako bi mogao dobiti jurisdikciju i kanonsku misiju za dušobrižničko djelovanje na području Mostarsko-duvanjske biskupije. Ispit je položio te mu je biskup, skupa s fra Konstantinom Jukićem i fra Ivanom Marinčićem, 26. travnja 1914. podijelio jurisdikciju.²⁷ Ipak fra Martin nikada nije djelovao u dušobrižništvu: čitav je život proveo kao gimnazijski i fakultetski profesor na Širokom Brijegu i u Mostaru.

Profesorska služba i usavršavanje u struci

Prvo fra Martinovo zaduženje bila je služba gimnazijskoga profesora na Širokom Brijegu: takvo je zaduženje dobio prema rasporedu osoblja (Tabuli) od 30. travnja 1914.²⁸ Predavao je vjerojatno matematiku, ali nije imao formalnoga školovanja. Stoga je već u sljedećoj akademskoj godini započeo studij matematike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Molbu provincijalu fra Martin je uputio 27. ožujka 1915. te nakon što je dobio dopuštenje obavijestio je provincijala u dopisu od 18. travnja 1915. da će njegovi glavni predmeti studija biti matematika i spekulativna filozofija, a sporedni fizika. »Sva

filologije: »Naglasak grč. riječi u lat. jeziku« (»Izvještaj "Bakule" zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru za god. 1910./1911.«, *Kršćanska obitelj*, br. 7-8/1911., str. 160.). Sljedeće akad. 1911./12. godine održao je dva predavanja: »Je li sv. Petar bio u Rimu« (dogm. rasprava) i »Teologija i filozofija« (»Izvještaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova "Bakula" u Mostaru za god. 1911. – 1912.«, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1912., str. 191.).

¹⁹ R. JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 141. – 142.

²⁰ Imenik franjevaca: str. 35, br. 312; »Prosti redovnički zavjeti i oblačenje«, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1909., str. 126.

²¹ Imenik franjevaca: str. 35, br. 312. Istoga dana su svećane zavjete položili i fra Jure Zlopaša, fra Kosta Jukić, fra Ivan Marinčić, fra Nikola Ivanković i fra Karlo Grbavac (»Svećane zavjete u Mostaru...«, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1912., str. 216).

²² Arhiv Provincije: SP, sv. 37, ff. 445-449.

²³ Arhiv Provincije: SP, sv. 37, f. 492.

²⁴ Arhiv Provincije: SP, sv. 37, ff. 694-695.

²⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 39, f. 318.

²⁶ Imenik franjevaca: str. 35, br. 312; Osobnik; »Regjenje i mlade mise«, *Kršćanska obitelj*, br. 10/1913., str. 237. – 238.

²⁷ Arhiv Provincije: SP, sv. 41, f. 121.

²⁸ Tabule (rasporedi osoblja) – priredio fra Ante Tomas.

tri predmeta u međusobnom spoju kao jednu cjelinu s filozofijom na najprvom mjestu.²⁹ Otputovao je u Zagreb u studenome 1915., a studij je započeo početkom prosinca.³⁰ Iz Zagreba se 19. prosinca 1915. javio provincijalu u Mostar s viješću da je započeo studij, ujedno se žaleći na liberalnu klimu koja vlada u Zagrebu, pa čak i među samim fratrima. Hvali isusovce kao pravovjerne istodobno se čudeći neukusnim šalama nekih zagrebačkih franjevaca na račun pape i Crkve. Očito je fra Martin stanovao u samostanu zagrebačkih franjevaca na Kaptolu odakle je pohađao predavanja. Predviđa da će mu za završetak studija biti potrebne tri godine.³¹ Zanimljivo je da je Zemaljska vlada u Sarajevu dodijelila stipendije za studij fra Martinu Sopti, fra Krešimiru Pandžiću i fra Nikoli Ivankoviću, koji su se spremali za profesorsku službu.³² I 1916. ista je Vlada dodijelila stipendije navedenoj trojici studenata.³³ Nakon fra Martinova odlaska matematiku je na Širokom Brijegu preuzeo fra Augustin Leopold Zubac.³⁴ U Zagrebu je fra Martin ostao do ljeta ili jeseni 1917., a potom je opet na Širokom Brijegu gdje nastavlja predavati matematiku.³⁵ Po odlasku je ostao dužan 952 krune zagrebačkim franjevcima kod kojih je boravio, o čemu je prokurator (ekonom) fra Kazimir Vajdić 20. ruj-

na 1917. obavijestio hercegovačkoga provincijala.³⁶ Prema novome rasporedu osoblja na sastanku uprave Provincije 26. travnja 1917., fra Martin je raspoređen za profesora gimnazije za novu šk. 1917./18. godinu.³⁷ Prema tabulama Provincije od 1917. pa nadalje, fra Martin Sopta (Soptić) navodi se redovito kao gimnazijski profesor, ispovjednik i propovjednik.³⁸ Na Širokom Brijegu proveo je najveći dio svoga svećeničkog i profesorskog života, punu 21 godinu (1914./15., 1917. – 1920., 1921. – 1927. i 1932. – 1943.). Osim toga, šest je godina predavao filozofiju na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru (1927. – 1932. i 1943. – 1945.), s tim da je posljednjih nekoliko mjeseci života proveo s bogoslovima na Čerinu, kamo su bili premješteni iz Mostara zbog ratne opasnosti.³⁹

Iz prvih godina fra Martinove profesure na Širokom Brijegu sačuvan je zanimljiv dokument o tome kako mu je Sveta Stolica kao profesoru filozofije dala posebno dopuštenje da smije čitati knjige koje su bile stavljene na indeks zabranjenih knjiga u Katoličkoj crkvi. To je dopuštenje Provincijalatu poslala Apostolska nuncijatura u Beču 24. kolovoza 1918., a Provincijalat prosljedio fra Martinu nekoliko mjeseci kasnije, 3. prosinca 1918.⁴⁰

Na prvom maturalskom ispitu po priznanju javnosti Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu, održanu od 9. do 14. rujna 1918., fra Martin je učenike ispitivao filozofsku propedeutiku.⁴¹ Šk. 1918./19. godine fra Martin je predavao matematiku 7. i 8. razredu, propedeutiku istim razredima te latinski i grčki jezik 5. razredu – ukupno 19 sati tjedno.⁴² Bio je član povjerenstva i na maturi u svibnju 1920.⁴³

U akad. 1920./21. godini fra Martin je opet na studiju – ovaj put u Beogradu. Nije potpuno jasan razlog nastavka studija. Moguće je da fra Martin zbog kratkoće vremena nije uspio diplomirati po svršetku studija u Zagrebu 1917., a moguće je da je u Beograd pošao i radi polaganja državnoga ispita, što je bilo nužno nakon što je širokobriješka gimnazija 1918. dobila pravo javnosti. Prema popisu članova profesorskog zbora u šk. 1917./18. godini, uz fra Martinovo se ime navodi da je on »student filozofije i učitelj matematike, filozofijske propedeutike, latinskog i grčkog«⁴⁴ jezika, što bi značilo da još nije imao diplomu s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Svakako, nakon što je Provincijalat 23. rujna 1920. od Zemaljske vlade tražio da se dodijele stipendije petorici sveučilištaraca članova Provincije (fra Martin Sopta, fra Krsto Kraljević, fra

²⁹ Dopis provincijalu od 27. ožujka 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, ff. 61, 59).

³⁰ Osim njega na studij su poslani i fra Krešimir Pandžić u Graz i fra Nikola Ivanković u Budimpeštu (»Odlazak na sveučilište«, *Kršćanska obitelj*, br. 12/1915., str. 287.).

³¹ Arhiv Provincije: SP, sv. 40, ff. 284.

³² Dopis Okružne oblasti od 5. studenog 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, ff. 143-144).

³³ Arhiv Provincije: SP, sv. 45, ff. 100, 124, 129-132.

³⁴ Provincijalov dopis od 23. studenoga 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, f. 150).

³⁵ »Promjena osoblja u hercegovačkoj franj. provinciji«, *Kršćanska obitelj*, br. 5/1917., str. 104.

³⁶ Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 148.

³⁷ »Promjena osoblja u hercegovačkoj franj. provinciji«, *Kršćanska obitelj*, br. 5/1917., str. 104.

³⁸ Rasporedi osoblja (Tabule) – priredio fra Ante Tomas.

³⁹ R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 368.

⁴⁰ Arhiv Provincije: SP, sv. 50 (dokumenti nedostaju, ali za njih znamo iz Urudžbenog zapisnika).

⁴¹ »Prvi ispit zrelosti na franjevačkoj velikoj gimnaziji na Širokom Brijegu«, *Kršćanska obitelj*, br. 9-10/1918., str. 144.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, str. 444.

⁴² A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 15.

⁴³ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 31., 48.

⁴⁴ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 1, str. 438.

Fra Martinova rodna kuća

Marijan Zubac, fra Kažimir Barišić i fra Mladen Barbarić), Zemaljska je vlada 17. studenoga 1920. potvrdno odgovorila na tu zamolbu.⁴⁵ U Beograd je fra Martin otišao 4. studenoga 1920. U lipnju 1921. navodi se da je opet na Širokom Brijegu, ali tu se nalazio samo dva-tri tjedna na odmoru. Krajem lipnja opet je otišao u Beograd. Po svemu sudeći, ipak je šk. 1921./22. godinu predavao na širokobriješkoj gimnaziji jer se navodi kao član ispitnoga povjerenstva na Širokom Brijegu na maturi održanoj krajem svibnja 1922. Iz jednoga kasnijeg dokumenta vidljivo je da je fra Martin profesorski ispit položio u Beogradu 1921. I u šk. 1922./23. godini fra Martin je profesor na Širokom Brijegu.⁴⁶ S kraja 1922. potječe i zamolba ravnateljstva gimnazije upućena Provincijalatu da se nastav-

nicima fra Krešimiru Pandžiću, fra Martinu Soptiću, fra Krsti Kraljeviću i fra Arkandelu Nuiću nabave peći u sobama jer je u njihovim sobama zimi bilo veoma hladno.⁴⁷ Provincijal je kupio peći te tražio da ih gvardijan preveze iz Mostara na Široki Brijeg, ali je ujedno zatražio veliku štednju u grijanju jer novaca jednostavno nije bilo u izobilju.⁴⁸

U šk. 1925./26. godini fra Martin je predavao matematiku 7. i 8. razredu, a fiziku od 5. do 8. razreda, tjedno 19 sati. Ujedno je bio kustos fizikalne zbirke.⁴⁹ Povremeno je predavao i latinski i grčki jezik, vjerojatno zbog nedostatka nastavnoga osoblja. Zacijelo je dobro poznao oba navedena klasična jezika! Tako je u šk. 1926./27. godini predavao matematiku u 4. i 8. razredu, filozofiju u 8. razredu te latinski jezik u

2. i 3. razredu, a grčki u 5. razredu. Povremeno je predavao čak i njemački jezik.⁵⁰ Redovito je bio i član ispitnoga povjerenstva na maturaln timer ispitima, dakako za matematiku.⁵¹ Od 1927. do 1932. fra Martin više nije na Širokom Brijegu, nego je premješten u Mostar, gdje je predavao filozofiju na Franjevačkoj bogosloviji.⁵² Po povratku fra Martin u šk. 1932./33. godini predaje matematiku 2., 3. i 7. razredu, fiziku 7., filozofiju 8., vjeronauk 5. i zemljopis 6. razredu. Iste je godine bio i razredni starješina 7. razredu. Vodio je i fizikalnu zbirku, koju čini 17 mehaničkih čvrstih tijela, 19 tekućih, 7 zračnih, 7 kalorike, 57 magnetizma i elektriciteta, 9 akustike i 8 zidnih slika.⁵³ U šk. 1933./34. godini predavao je matematiku 1., 2. i 4. razredu, fiziku 7., njemački 5., zemljopis 6. i grčki jezik 5. razredu. U šk. 1934./35. godini predaje matematiku, fiziku, grčki jezik i zemljopis, u šk. 1935./36., 1936./37., 1937./38. i 1938./39. godini matematiku, fiziku i zemljopis, dok u šk. 1939./40. godini predaje samo matematiku, i to 1., 2., 3., 5. i 7. razredu, a u šk. 1940./41., 1941./42. i 1942./43. godini matematiku 2., 3. i 6. razredu te filozofiju (propedeutiku) 8. razredu.⁵⁴ Odlukom uprave Provincije od 3. srpnja 1943. fra Martin je ponovno premješten za profesora filozofije na Franjevačku bogosloviju u Mostar.⁵⁵

⁴⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 53, ff. 238, 243, 248, 253-257.

⁴⁶ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 56. – 58., 66., 77., 81.; dopis ravnatelja Gimnazije od 7. studenoga 1933. Prosvjetnom odjeljenju Banske uprave u Splitu (Arhiv Provincije: SP, sv. 101, f. 210).

⁴⁷ Dopis od 25. studenoga 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 219).

⁴⁸ Provincijalov dopis od 14. prosinca 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 253).

⁴⁹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 187.

⁵⁰ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 223., 239.

⁵¹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 189., 238., 623., 684., 685.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 192.

⁵² A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 362.

⁵³ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 563., 573., 587., 625.

⁵⁴ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 614., 656., 669., 671., 672.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 9., 51., 115., 155., 157., 221., 256., 268., 288., 329.

⁵⁵ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 363.

U školskom ljetopisu za šk. 1932./33. godinu zabilježeno je da je fra Martin 15. ožujka 1933. »vodio ekskurziju VII. r.« u »Ivan-Dragu (popodne)«. Fra Martin im je bio razrednik. Dana 13. svibnja 1933., na Majčin dan, fra Martin je držao predavanje o majci za sve razrede, a 4. veljače 1939. imao je predavanje svim učenicima o biskupu Josipu Jurju Strossmayeru.⁵⁶

Iz *Liber classificationum* saznajemo kako je fra Martin Sopta od akad. 1927./28. godine profesor na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Naslijedio je fra Antu Majića. Predavao je spekulativnu filozofiju (7 studenata), a usput i dogmatsku teologiju (2 studenta). Isto je bilo i u ljetnom semestru. U akad. 1928./29. godini predavao je samo filozofiju (8 studenata), a u ljetnom semestru i etiku (ukupno 7 studenata), kao i u ljetnom semestru 1929./30. (ukupno 12 studenata). Zanimljivo je da je u zimskom semestru 1929./30. kao profesor istih predmeta upisan fra Ante Majić, dok se fra Martinovo ime uopće ne navodi. On je kroz to vrijeme bio opet na Širokom Brijegu, gdje je zamjenjivao fra Radoslava Vukšića, koji se pripremao za profesorski ispit.⁵⁷ U oba semestra 1930./31. fra Martin predaje filozofiju i etiku (ukupno 13 studenata), kao i u 1931./32. (ukupno 16 studenata).⁵⁸

U jesen 1932. opet je u gimnaziji na Širokom Brijegu, a u Mostar se vraća nakon 11 godina, u jesen

1943.⁵⁹ To je bila i posljednja fra Martinova služba u životu. Predavanja su počela 19. rujna 1943. zazivom Duha Svetoga. U Mostaru je bilo 29 bogoslova, od kojih 17 svećenika (studenti 5. i 4. godine). Bilo je ratno vrijeme i Mostar je bio izložen zrakoplovnim bombardiranjima, a osobito je bilo teško 14. siječnja 1944. kada su »englesko-američki gangsteri teško bombardirali Mostar«. Učinjena je velika šteta.⁶⁰ U samostanu nitko nije stradao, ali je bilo dosta rušenja i oštećenja. Ipak su bogoslovi zbog opasnosti poslani izvan Mostara: po dva-tri bogoslova poslana su k raznim župnicima u okolne župe.⁶¹ Pitanje je bilo kako, ili bolje gdje, nastaviti predavanja. Na sjednici održanoj 2. veljače 1944., na koju je provincijal sazvao upravu Provincije i profesorski zbor, dogovoreno je da se ispiti za zimski semestar održe 15. veljače 1944. Bogoslovi-studenti došli su u Mostar dan prije i ispiti su uredno održani navedenoga dana. Istodobno se razmišljalo kako nastaviti s ljetnim semestrom. Profesori su na sjednici 12. ožujka 1944. predložili provincijalu razmjestaj profesora i studenata po župama. Između ostalog, predloženo je da na Čerin sa skupinom od osam bogoslova prvih dviju godina studija pošu fra Martin Sopta i fra Dionizije Lasić, ujedno i prefekt te skupine, a fra Rufin Šilić dolazio bi iz Mostara povremeno. Iako je župnika fra Živka Martića brinulo gdje će smjestiti tolike ljude, provincijal ga je ohrabrio da oni nisu

prezahtjevni te da će u ovoj nezgodi prihvatiti i najnužniji smještaj. Drugi dio bogoslova, starije godine studija, trebalo je smjestiti u Veljake.⁶²

Odmah po dolasku, provincijalu se 18. ožujka 1944. s Čerina javio fra Dionizije, koji mu piše da su se bogoslovi smjestili u jednu sobu (njih sedam), a fra Luka Sušac je na hodniku. »Fra Martin i ja nekako smo se namjestili, ali on malo nezadovoljan, koliko to smije biti kod "dovna" [duhovna] čovjeka. Naime, tamo nam nije rečeno, da ovamo za fra Martina nema kreveta, zato mu ga nismo ni ponili [iz Mostara]. Zato on spava sada na kalaveti, daskama i na tvrdoj kukuruzovini. Bojim se, da se ne uzkašlje, jer jutros veli, da se lepušina ne da sve do ponoći ugrijati. Što se tiče kora, matutin i hore zasad ne možemo držati, dok ne nabavimo nešto klupa.«⁶³ Pravi je krevet fra Martin ipak dobio tek puno kasnije: provincijal je, naime, tek 5. listopada 1944. poručio upravi rezidencije na Čerinu da za fra Martina Soptu priprave krevet i krevetninu.⁶⁴

Šk. 1943./44. godina ipak je – unatoč svim poteškoćama i razbacanosti bogoslova po različitim župama – uspješno dovršena. Tako su zaključili profesori na sjednici održanoj 6. srpnja 1944. u Mostaru. »Ustanovljeno je da je ipak sve potrebno gradivo pretjerano [obrađeno] /doduše bez takozvanih pomoćnih predmeta/, a da uspjeh djaka ne zaostaje ni malo za uspjehom prošlih godina.« Predlaže se i novi raspored bogoslo-

⁵⁶ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 595., 597.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 203., 247.

⁵⁷ Arhiv Provincije: SP, sv. 82, f. 34.

⁵⁸ *Liber classificationum*, sv. I (od 1895.), ff. 50-61; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 302., 308., 315., 324.

⁵⁹ »Promjene osoblja hercegovačke franjevačke provincije«, u: *Kršćanska obitelj*, br. 7/1943., str. 108.; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 453.

⁶⁰ »Englesko-američki gangsteri bombardirali su teško Mostar«, u: *Kršćanska obitelj*, br. 2/1944., str. 27.

⁶¹ P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 457. – 464.

⁶² P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 467. – 474.

⁶³ Arhiv Provincije: SP, sv. 148, f. 110; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 475. – 476.

⁶⁴ Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 440 (isti dopis i sv. 148, f. 440).

va, dakako opet po župama, jer u Mostar još nije bilo moguće vratiti mlade ljude zbog ratne opasnosti.⁶⁵ Predavanja su na Čerinu trebala započeti 2. listopada 1944., a vjerojatno je tako i bilo. Profesori su bili fra Martin Sopta i fra Pavo Dragičević te fra Dobroslav Šimović, ujedno i prefekt bogoslova. Bogoslovi III. godine studija premješteni su s Čerina u Čitluk. Provincijal fra Leo Petrović piše župniku na Čerinu fra Živku Martiću: »Mnogo preporučamo naše mlade bogoslove Vašoj otčinskoj brizi. Molite se, poštovani otče, da Božja Providnost bdije nad nama svima u ove sudbonosne dane za cjelokupno čovječanstvo.«⁶⁶ Provincijal nije mogao ni zamisliti koliko će mjeseci koji slijede biti sudbonosni: u veljači 1945. i u proljeće iste godine njegova je provincija bila gotovo izbrisana s lica zemlje! Predavanja su se na Čerinu održavala do kraja siječnja ili početka veljače 1945., kada su se bogoslovi s dijelom profesora povukli iz Čerina i Čitluka prema Mostaru. Brojne su komunisti uskoro brutalno ubili. Fra Martin je ostao na Čerinu i tu dočekao partizane.

Duhovnost, zdravlje i neke službe

Osim profesure fra Martin je bio i duhovnik: tako je, primjerice, od 25. do 28. ožujka 1923. na Širo-

kom Brijegu održao duhovne vježbe vanjskim đacima (eksternistima). U veljači 1925. imao je duhovne vježbe opet vanjskim đacima.⁶⁷ Nekoliko mjeseci tijekom 1926. bio je duhovnik Marijine kongregacije za interne đake (sjemeništare), od veljače do prosinca, a onda je tu službu preuzeo fra Mladen Barbarić. God. 1937. ponovno je imenovan duhovnikom Marijine kongregacije za učenike iz okolice.⁶⁸ U svibnju 1930. provincijal je javio fra Martinu da je određen za voditelja duhovnih vježbi kod časnihi sestara milosrdnica.⁶⁹ Jedno je vrijeme fra Martin bio upravitelj đачke muške kongregacije, od travnja 1930. do siječnja 1931. Tada je provincijal zamolio biskupa Mišića da bi se umjesto njega upraviteljem imenovao dr. fra Ante Jelavić, direktor Franjevačke bogoslovije u Mostaru.⁷⁰ Dana 14. lipnja 1931. fra Martin je dobio novi dekret od provincijala da vodi duhovne vježbe časnim sestrama u Mostaru.⁷¹ U travnju 1935. vodio je duhovne vježbe za konviktorce i vanjske đake iz okolice.⁷² U šk. 1937./38. godini fra Martin je imenovan prefektom učenika koji stanuju u roditeljskim ili seljačkim kućama u okolici gimnazije.⁷³

Iz godine 1926. potječe dopis ravnatelja Gimnazije fra Mate Čuturića u kojem se žali na fra Martinovo oblačenje: »(...) O. Martin Soptić ide

u školu sa zamazanim i nedoličnim habitom, što po mišljenju direkcije loše djeluje na odgoju mladeži. Soptić se istina brani, da ima habit, ali da ga mora čuvati za svečanijih zгода.« Traži od provincijala »da preko gvardijana nastoji tu stvar ispraviti, i ako vidi potrebnim rečenom providiti«, što bi značilo da mu se nabavi još jedan bolji habit.⁷⁴ Zanimljiv je dopis odvjetnika dr. Bože Nikolića od 12. lipnja 1931. da je u stvari fra Martina Sopte predao žalbu protiv presude Sreskog načelstva.⁷⁵ Nisam uspio pronaći zbog čega je Sresko načelstvo izreklo kaznu fra Martinu.

Početak 1930. provincijal traži da se fra Radoslav Vukšić oslobodi predavanja kako bi se mogao što brže i kvalitetnije pripremiti za profesorski ispit. Kroz to će ga vrijeme zamjenjivati fra Martin Sopta, profesor na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru, preuzimajući njegove predmete.⁷⁶ Fra Martin je privremeno zamjenjivao i fra Gaudencija Ivančića kao vjeroučitelj u III. osnovnoj školi u Mostaru. Fra Gaudencije je, naime, u travnju 1932. otišao na mjesec dana u Beč radi polaganja teološkoga ispita (doktorata).⁷⁷ Krajem srpnja 1937. fra Martin je dobio dopuštenje od provincijala da može zamjenjivati župnika kroz mjesec dana.⁷⁸ Riječ je o župniku župe Cerna kod Vinakovaca, kamo je fra Martin prispio

⁶⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 257.

⁶⁶ Arhiv Provincije, sv. 144, f. 410 (isti dopis i sv. 148, f. 127).

⁶⁷ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 103., 170.

⁶⁸ Dopis fra Mate Čuture provincijalu od 7. prosinca 1926. i provincijalov odgovor 14. prosinca 1926. (Arhiv Provincije, sv. 69, ff. 302, 303); A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 202., 207. – 208.; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 124.

⁶⁹ Dopis od 19. svibnja 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 155).

⁷⁰ Dopis od 21. siječnja 1931. (Arhiv Provincije: SP, sv. 89, f. 53).

⁷¹ Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 93.

⁷² A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 705.

⁷³ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 3, str. 98., 157.

⁷⁴ Dopis od 13. rujna 1926. (Arhiv Provincije: SP, sv. 69, f. 188).

⁷⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 87.

⁷⁶ Dopis od 10. siječnja 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 82, f. 34); A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 449., 465.

⁷⁷ Dopisi od 13. veljače i 6. travnja 1932. (Arhiv Provincije: SP, sv. 95, ff. 298, 363).

⁷⁸ Arhiv Provincije: SP, sv. 120 (dokument nedostaje, ali za njega znamo iz Urudžbenog zapisnika).

najkasnije 26. srpnja 1937., za što je dobio jurisdikciju đakovačkoga biskupa.⁷⁹ Početkom 1934. zamjenjivao je i fra Vojislava Mikulića, nakon što mu nije bila priznata kvalifikacija nastavnika, uz još dvojicu profesora koji su podijelili njegove sate između sebe.⁸⁰

Sigurno je da je fra Martin, kao i drugi profesori, ponekad, možda i redovito, pomagao ispovijedati župljane na Širokom Brijegu, kao i u okolnim župama, ali to nije bilježeno jer je bilo uobičajeno. Pronađen je ipak podatak kako su profesori 3. ožujka 1934., vjerojatno pred Uskrs, išli u Ljuti Dolac pomoći ispovijedati tamošnjem župniku fra Roku Sabljicu. Neki su pošli i autom ili lađom preko polja (Mostarskoga blata), a među njima i fra Martin.⁸¹ Nema previše vijesti o tome da bi fra Martin bio pozivan kao propovjednik na svečane mise bilo na Širokom Brijegu, bilo u okolici ili u Hercegovini. Na jednome mjestu piše ipak da je na sv. Josipa 1938. pozvan u Izbično, gdje je proslava župe »obavljena na vrlo svečan način. Sv. misu s prigodnom propovijedi držao je o. Fra Martin Sopta, profesor.« Istoga je dana na istome mjestu imendan slavio starina fra Jozo Bencun, dugogodišnji izbički župnik, uz veći broj okolnih župnika i profesora s gimnazije.⁸²

Po svršetku šk. 1929./30. godine fra Martin je preko ljeta u lječilištu, što znači da je imao stanovitih zdravstvenih poteškoća. Dopuštenje

da može poći u lječilište dobio je 6. srpnja 1930., a čini se da je bio na Palama. Tu ga je pronašao provincijalov dopis od 26. srpnja da od 1. kolovoza preuzme brigu o franjevačkim klericima koji će biti na odmoru u Konjicu.⁸³ Na svoje se zdravstveno stanje fra Martin žalio provincijalu još u dopisu od 1. kolovoza 1929. iz Nevesinja, gdje se nalazio na odmoru i učio engleski jezik. Piše da mu je temperatura svako jutro 37 ili više stupnjeva.⁸⁴ U ljeto 1931. fra Martin je stanovito vrijeme proveo u bolnici u Sarajevu. Odatle je 3. kolovoza, zajedno s fra Lovrom i fra Borislavom, čestitao provincijalu imendan.⁸⁵ U bolnicu je otišao na temelju nalaza i preporuke dr. Vjekoslava Glavadinovića koji je 17. lipnja 1931. preporučio provincijalu da se neki franjevci i đaci pošalju na liječenje. Iz tog dopisa saznajemo i koja je fra Martinova zdravstvena poteškoća »slabost crijeva« zbog čega predlaže četiri tjedna boravka u Kiseljaku, u bolnici ili lječilištu.⁸⁶ Iz lječilišta, ovoga puta s Ilidže, fra Martin se javio i 3. kolovoza 1932. čestitajući imendan provincijalu fra Dominiku Mandiću.⁸⁷

Fra Martin nije služio vojsku. To je jasno iz dopisa Provincijalata zapovjedniku Vojnoga okruga u Mostaru od 5. prosinca 1932. u kojem stoji da on »nije služio u Kadru niti uopće u vojsci, jer je bio oslobođen od vojne obveze kao svećenik.«⁸⁸

Od upravnih službi fra Martin nije nikada obnašao nikakvu, bilo

u upravi Provincije, bilo u profesorskom zboru ili pak u dušobrižništvu. Ipak je važno napomenuti da je na kapitulu Provincije održanu u ožujku 1934. bio izabran za definitora Provincije. No, već na završnoj kapitularnoj sjednici održanoj 22. ožujka 1934. pod predsjedanjem predsjednika kapitula fra Mihaila Trohe, fra Martin se zahvalio na definitorskoj službi. Ali nazočni članovi kapitula nisu prihvatili njegovu ostavku.⁸⁹ Kako se sljedeća sjednica uprave Provincije održavala tek sljedeće godine, to je provincijal fra Mate Čuturić 7. travnja 1935. na sjednicu pozvao i fra Martina. On je, međutim, uskoro (21. travnja) dao i »pismenu odreku« na mjesto definitora.⁹⁰ Na to su preostali članovi Uprave na sjednici od 22. travnja 1935. prihvatili njegovu ostavku te za novoga definitora izabrali fra Radoslava Vukšića, također gimnazijskoga profesora.⁹¹ Fra Martin nije nigdje, bar ne u pisanu obliku, izložio i razloge svoje ostavke.

Fra Martin kao čovjek enciklopedijskoga znanja, profesor i pedagog

Svi oni koji su poznavali fra Martina Soptu hvalili su njegovo enciklopedijsko znanje. Tako prof. fra Vojislav Mikulić kaže za njega da je bio »izvanredan matematički talent. Stalno je čitao matematičke knjige i teorije – čak i za vrijeme objeda. Izvanredan kao redovnik i sveće-

⁷⁹ Dopis Provincijalatu od 26. srpnja 1937. (Arhiv Provincije: SP, sv. 120, f. 68).

⁸⁰ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 663., bilj. 434.

⁸¹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 646.

⁸² »Proslava sv. Josipa, zaštitnika župe u Izbičnu«, u: *Kršćanska obitelj*, br. 4/1938., str. 124. – 125.

⁸³ Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 360; sv. 84, f. 164.

⁸⁴ Arhiv Provincije: SP, sv. 86, f. 200.

⁸⁵ Arhiv Provincije: SP, sv. 88, f. 275.

⁸⁶ Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 127.

⁸⁷ Arhiv Provincije: SP, sv. 98, f. 199b.

⁸⁸ Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 428.

⁸⁹ Arhiv Provincije: Acta capitularia, sv. III, str. 349.

⁹⁰ Arhiv Provincije: SP, sv. 107, ff. 433, 495.

⁹¹ Arhiv Provincije: Acta capitularia, sv. III, str. 363. – 364.

nik!⁹² Njegovi učenici o njemu su rekli: »Znalo se da je skoro jedini iz te plejade prvokategorik bez doktorata, a svi su mu doktori znanosti išli na savjetovanje kao "lumeni" filozofije i znanja uopće.« Slično govori i drugi učenik: »Fra Sopta jedini nije imao doktorat, no tomu filozofu, matematičaru i fizičaru dolazili bi svi ovi doktori savjetovati se kad nešto nisu znali.« Urednik izdanja k tome zaključuje: »Bio je vjerski revan, dobar ispovjednik i propovjednik duhovnih vježbi (konviktorci), te voditelj kongregacije vanjskih đaka.«⁹³ Dr. fra Častimir Majić hvali fra Martinovo izvanredno znanje: »Iako nije bio ovjenčan doktorskom diplomom, u tu se intelektualnu elitu ubraja i fra Martin Sopta koji je u duši posjedovao enciklopedijsko znanje i bio prava riznica povijesnih događaja koje je prenosio i na svoje učenike te svoja predavanja pretvarao u zabavne tečajeve. (...) Kroz trideset godina profesorske službe (1914. – 1945.) odgojio je više naraštaja studenata koji su bili zadivljeni njegovom učenošću i redovničkom jednostavnošću života. Siromaštvo je održavao u izvornom obliku franjevačkih redovničkih pravila. Naime, knjige su bile njegovo jedino bogatstvo kojim se opajao i nadahnjivao.«⁹⁴ Osobito je njegovo znanje hvalio dr. fra Kvirin Vasilj. On piše da je njegov profesor bio fra Martin Sopta, »osoba izvanredno visoke inteligencije i široka znanja, na kakva se nisam namjerio ni na jed-

nom od tri sveučilišta, koja sam po-
hađao.«⁹⁵ Nedjeljko Jelčić sjeća se da je fra Martin predavao matematiku, bio dobar čovjek i – motao duhan!⁹⁶

Čini se ipak da nije bio kakav veliki pedagog. I o tome postoji više zapisa. Jedan od prvih je službeno izvješće što ga je u travnju 1925. sastavio inspektor Jovan Vasić, koji je pratio profesore i bilježio njihov način rada s učenicima. O fra Martinu piše da je u 8. razredu uvježbavao zadatke »sa prilično rutiniranim đacima«, što bi se reklo izabranima. Nastavlja: »Samo bi se preporučilo nastavniku više mira i opservacija na đaka, kako bi samo na zgodnom mestu pristupio iz bliže đaku u pomoć, ukoliko mu se uopšte može pomoći. Nije umesno unapred đaka sugerirati rečima n. pr.: ti to ne ćeš znati...«⁹⁷ Povoljniju je ocjenu dobio od inspektora Dušana Tamindžića koji je školu inspici-
rao početkom 1927. Đaci su novu lekciju dobro shvatili, »što je najbolji dokaz da ju je profesor lepo i jasno protumačio.«⁹⁸ Potvrдно ga je ocijenio i ministarski izaslanik dr. Mirko Deanović u šk. 1934./35. godini koji piše za njega: »Svestrano učen pa zna zainteresirati đake za predmet i to na svoj originalan način. Dobio odobrenje da nastavlja, Sn br. 43852 od 14/XII 1933. g. Predaje 19 godina.«⁹⁹ Sami đaci nisu ga upamtili kao najboljeg pedagoga. Jedan ga uspoređuje s fra Radoslavom Vukšićem. Kaže da su bili veliki prijatelji »s time što je fra Rade izvrstan pedagog, a ovaj

drugi nije imao veze s pedagogijom i nikome nije ostao u lijepoj uspomeni s tog naslova. Skoro svaki bi kod nje-
ga kad-tad imao negativnu ocjenu.« Drugi ga opisuju kao šaljivu osobu, drugi opet da nije pretjeravao u utje-
rivanju znanja jer budućim svećeni-
cima nije bilo o glavu biti izvršni u matematici. Većina priznaje da su se »veselili kada je otišao na teologiju predavati filozofiju, no to je bila i ob-
veza sviju nas sada s matematikom ispočetka, pa sustići do fra Radine razine zahtjevnosti.«¹⁰⁰ Najporaznije se o njegovim odgojnim metodama izjasnio K. K., njegov bivši učenik: »Pokojni fra Martin Sopta je bio do-
bar, ali kao pedagog nije bio baš naj-
bolji. Imo je znanja, možda i previše, ali kao pedagog nekako... Kad bi on čovjeka izvodio na tablu, pa ako nešto ne znaš, on te zvizne šamarom da odlećiš pod tablu. Pa nekad i ono što bi znao, ne smiješ kazat.«¹⁰¹ Da-
kako, ne smije se smetnuti s uma da u to vrijeme uvođenje stege i znanja šibom i pljuskom nije bila nikakva iznimka!

Iako je bio iznimno inteligentan i načitan, na žalost, nije pisao. Tako iza njega, barem u tiskanom obli-
ku, nije ostalo gotovo ništa. Poznat je samo jedan njegov kratak rad o velikom filozofu Vladimiru Solovjevu. Tekst je napisan u prigodi objavljivanja hrvatskoga prijevoda Solovjevljeva životopisa kojega je na francuskom jeziku napisao belgijski isusovac Michel d'Herbigny, 1919.

⁹² Arhiv Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, na Širokom Brijegu (= Arhiv Vicepostulature): »Neke pojedinosti vezane za život i rad, djelovanje i osobna obilježja nastradalih članova Hercegovačke franjevačke provincije u prošlom ratu – prema sjećanju fra Vojislava Mikulića profesora širokobriješke gimnazije« (11. veljače 1986.), str. 6. I danas se u franjevačkoj knjižnici u Mostaru nerijetko naiđe na knjige s fra Martinovim potpisom, iz matematike, astronomije, filozofije i dr. – koje je on očito čitao i proučavao.

⁹³ J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997., str. 151. – 152.

⁹⁴ Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 220. – 221.

⁹⁵ K. VASILJ, *Kruh naš svagdašnji*, Chicago, 1990., str. 149.

⁹⁶ Arhiv Vicepostulature: Svjedočenje N. J. (27. ožujka 2011.), str. 21.

⁹⁷ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 147.

⁹⁸ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 231.

⁹⁹ A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, 2, str. 691.

¹⁰⁰ J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 151. – 152.

¹⁰¹ Arhiv Vicepostulature: Svjedočenje K. K. (19. ožujka 2009.), str. 3.

Sopta ukratko predstavlja odnos Katoličke i Pravoslavne crkve, opisuje Solovjeva kao mislioca koji je prihvatio sveopću (katoličku) Crkvu i koji nije traženje istine postavio kao svrhu ili cilj filozofskoga istraživanja, nego samo kao metodu do pronalaska sigurne istine – a ona se nalazi u Bogu, ona je zapravo sadržana u nauku Isusa Krista, točnije u njegovoj osobi. (On je rekao: - Ja sam Put, Istina i Život.)¹⁰²

Smrt

Nakon odlaska bogoslova s Čerina, gdje su se bili sklonili iz Mostara, a s kojima je bio i njihov profesor fra Martin, on je u veljači 1945. ostao na Čerinu sa župnikom fra Živkom Martićem i kapelanom fra Kamilom Milasom. Na temelju sačuvanih izvještaja i sjećanja moguće je u dobroj mjeri rekonstruirati njegovu smrt. U svojim sjećanjima fra Kamilo Milas zapisao je da su u jesen 1944. partizani osvojili Brotnjo, ali su ih krajem siječnja 1945. ustaše potjerali iz Brotnja, Čapljine i Ljubuške krajine. Na Sv. Blaža (3. veljače 1945.) svi su broćanski fratri otišli na misu i dernek u Gradnicu, a potom produžili u Mostar. »Iz Čerina su otišli bogoslovi i profesori, ostao je s nama samo fra Martin Sopta.« Već sutra se hrvatska vojska povukla, a partizani su ponovno i konačno osvojili Brotnjo. Uvečer 5. veljače partizani su ušli i u Čerin te došli u župnu kuću. Ispitivali su trojicu fratara s ponedjeljka na utorak (5./6. veljače), ali nisu nikoga ubili. Sutradan su ih povelili u Čitluk

na ispitivanje: »Idemo poljem preko Bakara. Iako je vrijeme lijepo, kroz polje je uvijek zimi blato. Bilo mi je žao fra Martina. On je među nama najstariji, težak i teško hoda. Jedan vojnik ide pred nama, a druga dvojica za nama.« Ispitivali su ih čitav dan, a oko pola noći dopustili im da mogu otići u franjevačku rezidenciju u Čitluk, da prespavaju kod župnika fra Jakova Križića. »Onako na голу podu s jednim gunjem smo se opustili. Tko bi još mogao i zaspati.« Te noći partizani su u Čitluku ubili dvojicu fratara koje su tu doveli iz Gradnice: fra Filipa Gašpara i fra Ćirila Ivankovića. U srijedu 7. veljače njih su trojicu pustili da se vrate kući na Čerin. Istoga su dana partizani osvojili Široki Brijeg i ubili 12 fratara u protuzrakoplovnom skloništu, a osmoricu odvezli kamionom i kasnije ubili u blizini Zagvozda. »Osvanuo je četvrtak 8. veljače. Imamo bolesnika u Velikom Donjem Ograđeniku. Fra Martin je htio ići. Odvraćali smo ga, jer smo znali da ne će s njim dobro završiti, ali nismo uspjeli. Rekao je na koncu: "Na Čitluku je Cvitan Spužević", a oni su bili veliki hababi u raspravljanju, "i hoću ga vidjeti". Otišao je i više se nije vratio. A Cvitan je bio pravnik i igrao je važnu ulogu u partizanskom pokretu.«¹⁰³

Fra Martinovo putovanje toga dana možemo pratiti na temelju iskaza M. Š. koji je bio 9-godišnji dječak kojega su poslali da bolesniku dovede svećenika. Trebalo je ispovjediti Iliju Miličevića i Stanu zv. Tunić. Išao je ispred svećenika s malim zvonom, kako je onda bilo uobičajeno,

upozoravajući prolaznike da svećenik nosi Presveti Sakrament i da treba ju kleknuti. Nakon što je opremio dvoje navedenih bolesnika, svećenik je zamolio maloga M. da mu pokaže put prema Čitluku. On ga je ispratio do Služnja, do kuće Nikole Turudića Kalabušića te ga uputio kako će doći na Čitluk. M. je potvrdio da se kasnije pričalo kako taj svećenik nikada nije dospio u Čitluk. Očito je da su ga uhitili partizani i odveli na drugu stranu, kako se kasnije saznalo u tamnicu u Ljubuški. Saznao je i da su neke žene ne dugo potom pronašle zvonce na jednome stablu lješnjaka između Služnja i Čitluka.¹⁰⁴ M. Š. je bio dječak i nije znao ime svećenika kojega je vodio. Naime, fra Martin nije bio kod njih na župi, nego je tu boravio kao profesor, a M. je bio dijete pa i nije znao imena fratara. Međutim, na temelju gore navedena zapisa fra Kamila Milasa nedvojbeno je da je riječ upravo o fra Martinu Sopti.

A da je fra Martin nakon uhićenja sproveden upravo u Ljubušku tamnicu, svjedoče dvojica fratara. Fra Kamilo Milas je na »dragovoljnom« narodnom zboru koji su partizani zakazali u Ljubuškom 18. veljače 1945. susreo staroga fra Vida Čuljka koji je jedini ostao u polusrušenoj humačkoj samostanu. »Tada mi je fra Vid rekao da je 9. veljače, u petak, vidio fra Martina Soptu na zatvorskom prozoru u Ljubuškomu koji mu je rekao: "Ich bin gefangen" (Ja sam uhićen). Iz toga zaključujem da je fra Martin ubijen u Ljubuškomu, a ne u Čitluku, kako se misli po

¹⁰² »Uvijek je bilo ljudi, kojima je više na srcu šport za istinom, "traženje" istine, nego sama istina. – Lessing je izrekao frazu, da posjed istine pripada samo Bogu, a nama je ljudima samo tražiti. Ovo je praznovjerje po različitim više-manje relativističkim filozofemima postalo upravo epidemijom izvanckrvenoga "naučnoga" svijeta. Ovomu poniženju ljudskoga duha bit će najviše krivo to, što se "kulturni" čovjek želi riješiti obveza, koje nastaju iz sigurnoga spoznanja sigurne istine. Ako se istina ne može sigurno da spozna, onda ne može ni potraga za njom biti previše obligatna. Služi na čast ljudskom rodu, što obični čovjek iz puka, koji nije učio "filozofskih" besmislica, ne može nikako da prihvati ovu jadnu neistinu. A da i veći talenti, koji su se bavili knjigom, ne moraju trajno podleći, utješljiv je dokaz veliki Rus Vladimir Solovjev.« (M. SOPTA, »Prigodom jedne prevedene knjige o V. Solovjevu«, Život, god. I, br. 10, Sarajevo, 1920., str. 240. – 242.).

¹⁰³ K. MILAS, *Od sjetve do žetve. Uspomenički zapisi*, Mostar – Zagreb, 2001., str. 40. – 43.

¹⁰⁴ Arhiv Vicepostulature: Svjedočenje M. Š., 26. srpnja 2011.

pričanju naroda. Ljudi su očito vidjeli fra Pilu i fra Ćirila, pa se to izmiješalo... Kako bilo da bilo, mrtva se glava ne da nositi.«¹⁰⁵ Fra Janko Bubalo ima još preciznija saznanja o fra Martinovoj smrti. On je, naime, i sam, zajedno s fra Stankom Vasiljem, 40 dana živio u neljudskim uvjetima partizanske tamnice u Ljubuškom. Piše kako su kroz »špijunku« (ključanicu) svoje tamničke prostorije (jame) gledali kako partizani oko ponoći 12. na 13. veljače odvođe na strijeljanje dvojicu fratara, fra Zdenka Zupca i fra Slobodana Lončara, te dodaje: »Držim gotovo sigurnim da je te noći, u grupi, strijeljan dugogodišnji, pa i moj, gimnazijski profesor fra Martin Sopta, iako je o partizanima, dok ih nije doživio, redovito, naivno, lijepo govorio.«¹⁰⁶

Ekshumacija grobišta žrtava partizanskoga terora u Ljubuškom konačno je potvrdila opravdane pretpostavke da je fra Martin ubijen upravo tu. Njegovo je tijelo pronađeno u masovnoj grobnici komunističkih žrtava na lokalitetu Tomića njiva. Iskapanja su izvršena u razdoblju od 19. do 28. srpnja 2010. Radovi su se odvijali pod stručnim vodstvom arheologa Tihomira Glavaša i patologinje dr. Marije Definis-Gojanović. Iskopano je ukupno 28 tijela. Očito je da su osuđenici na smrt prije ubojstva morali sami kopati mjesto gdje će biti ubijeni, jer su pronađeni i ostatci vatre na kojoj su se grijali stražari, moguće sami ubojice. Uz dva tijela pronađeni su ostatci krunicе i franjevačkoga habita.¹⁰⁷ Do sada je identificirano samo tijelo fra Martina Sopte, krajem siječnja 2013., ali je DNK analiza još u tijeku pa je moguće da će se saznati i tko je drugi

Dužice, vađenje uzoraka za DNK analizu iz obiteljske grobnice fra Martina Sopte

ubijeni fratar, ili možda još nekoliko njih, te tko su ostali ubijeni. Različiti su, naime, ljudi dolazili i kazivali da je tu, po svjedočenjima i dokumentima, ubijen i netko njihov. Nakana je da se tijela pok. fra Martina, kao i drugoga franjevca, odnosno franjevača, pokopaju u zajedničkoj grobnici pobijenih franjevaca u samostanskoj i župnoj crkvi na Širokom Brijegu.¹⁰⁸

Kako se već dijelom iz dosadašnjega teksta moglo zaključiti, sve donedavno postojale su različite inačice o mjestu fra Martinove smrti, kao i o izvršiteljima zločina. Ponajprije, postojala je predaja o tome da je on ubijen u Čitluku. Tako je I. G. posvjedočio da se pričalo kako je fra Martina ubio S. B., i to na putu iz Čitluka prema Vionici, na vrhu njive Ante Pehara Šakotušića. Narod je pričao da je S. »bio na Čitluku u čaršiji i dojašio na fra Martinu Sopti... Dojašio na njemu do mjesta gdje je bio grob. Tako su pričali, ja nisam vidio. Bile su to sve tajne priče. A ja

sam vidio njegovu sestru M. koja je nosila džemperklaj. Tako se zvao taj dugi džemper. Kažu da je S. ubio fra Martina Soptu, profesora sa Širokoga Briga i ona je uzela od njegova habeta i sašila.«¹⁰⁹ Taj je grob u međuvremenu potpuno zarastao u šibljе i stabla. Pa ipak je riječ o nesporazumu: fra Martin je ubijen u Ljubuškom, odveden iz tamnice, što potvrđuje identifikacija njegovih kostiju.

Zanimljivo je da ta inačica o fra Martinovu ubojstvu u Čitluku potječe iz puno starijega vremena. Zabilježio ju je fra Oton Knezović i objavio još 1960. Ipak, prema njegovoj inačici ubojica je drugi: narodni heroj Stevo Gaćeša. Evo što piše Knezović: »Srbokomunisti su strahovito mučili ove franjevce, kako to znadu samo oni i đavli. "Narodni heroj" Stevo Gaćeša iz Obrovca u Dalmaciji ubio je u Brotnju (niže Mostara) tri franjevca župnika iz zasjede. Profesora teologije fra Martina Soptu dočekao je na cesti, kad se vraćao od bolesni-

¹⁰⁵ K. MILAS, *Od sjetve do žetve*, str. 44.

¹⁰⁶ J. BUBALO, *Apokaliptični dani. U sjeni zablude*, Zagreb, 1992., str. 149.

¹⁰⁷ M. STOJČIĆ, »Tragom komunističkih zločina na području općine Ljubuški. Ljubuški – Tomića njiva, 19. – 28. srpnja 2010. Dnevnik«, *Stopama pobijenih*, br. 6 (2011.), str. 16. – 26.; A. Čuvalo, »Malo se tko spasio iz tamnice u Ljubuškom: Povijest koja (još) traje«, u: *Stopama pobijenih*, br. 6 (2011.), str. 13. – 15.

¹⁰⁸ »U masovnoj grobnici u Ljubuškom pomoću DNK analize pronađeno tijelo fra Martina Sopte«, www.pobijeni.info/naslovnica/clanak/494 (pristup ostvaren 11. svibnja 2013.).

¹⁰⁹ Arhiv Vicepostulature: Svjedočanstvo I. G., 28. ožujka 2012.

ka. Povalio ga je na cesti, kleknuo mu na prsa pa mu oštrim kamenom smrskao veliku i filozofsku glavu na stotine komadića! Taj fra Martin bio je enciklopedija znanja i velik filozof, bavio se samo svojim svećeničkim i profesorskim poslom pa su ga Srbokomunisti ipak tako strašno izmrcvarili i ubili na cesti kao psa! Poslije toga "slavnoga djela" postao je "nacionalni heroj" Stevo Gaćeša zapovjednikom logora u Sarajevu, gdje je opet tukao i mučio hercegovačke franjevce i ostale svećenike Hrvate!¹¹⁰ Knezovićeve podatke o Gaćeši kao ubojici fra Martina Sopte preuzima i dr. fra Bazilije Pandžić, uz ogradu da te vijesti »nisu potvrđene«.¹¹¹ Uistinu je moguće da je Gaćeša ubio i fra Martina i neke druge franjevce (o čemu nema nikakvih egzaktnih svjedočanstava), ali je sada jasno da fra Martin nije ubijen u Čitluku, nego u Ljubuškom. A ona su trojica »župnika« koje je Gaćeša ubio u Brotnju fra Jakov Križić, fra Filip Gašpar (oboje rodom iz Roška Polja) i starac fra Ćiril Ivanković, koji su uistinu ubijeni u Čitluku, ali je ime njihova stvarnoga ubojice do danas ostalo nepoznato.

Novo je pitanje, tko je ubio fra Martina? Poznati i još živući partizan iz Hercegovine Jure Galić donosi veoma zanimljive vijesti o njemu. Opisuje ga kao partizanskoga simpatizera (o čemu svjedoči i fra Janko Bubalo u *Apokaliptičnim danima*) te

donosi vijesti o vremenu kada su partizani osvojili Brotnjo i susreli fratre u Čerinu: »Nas dvojica, Marko Šoljić i ja, prenočili smo drugu noć u selu Čerinu (...) kod tamošnjeg župnika fra Martina Sopte (on nije bio župnik, nego je tu samo boravio kao profesor; župnik je bio fra Živko Martić, op. R. J.), inače poznatog profesora matematike na Gimnaziji na Širokom Brijegu. Pri dolasku naših boraca fra Martin se nije nigdje micao, već ih je sačekivao u svome stanu. U ovoj župi, kako nam je rekao, službovao je privremeno. Dobro je i nas primio i ugostio, bilo je svega i za jelo i za piće. Sjedili smo do kasno u noć i o mnogo čemu razgovarali. Fra Martin je bio čovjek demokratski raspoložen i antifašističke orijentacije kako se deklariralo više svećenika na ovom terenu, a među njima fra Vojislav Mikulić, fra Zlatko Sivrić i fra Domijan [Damjan!] Rozić (kasnije, nakon izvjesnog vremena čuli smo da je, nažalost, neko nama nepoznat ubio fra Martina Soptu. Možda ga je njegov antifašizam koštao glave?).«¹¹² Na drugome, pak, mjestu Galić već zna tko je ubio fra Martina. Opisujući navedeni razgovor u župnom stanu na Čerinu, on završava: »Tu noć prespavali smo u njegovom stanu, da bi ustaški odmetnici, križari, na neki način saznali za taj naš sastanak, pa su ga, vjerovatno, zbog toga u roku

nekoliko dana ubili.«¹¹³ Hoće li tomu uistinu biti tako? Jesu li fra Martina stvarno ubili križari?

Više je nego zanimljivo da Galić, pišući svoje radove, uopće nije konzultirao partizansku literaturu, koja mu je lako mogla biti dostupna, a u kojoj izrijeком piše da su fra Martina ubili upravo oni – partizani. Tako poznati Viktor Novak još 1948. piše da mu je »jedan odličan poznavalac hercegovačkih prilika« rekao kako će »po zlu pamtiti preostali narod dugo vremena ustaške i njemačke suradnike« među kojima se navodi i »fra Martin Softa«, ali i brojni svećenici koji uopće nisu iz Hercegovine niti su ikada djelovali u Hercegovini.¹¹⁴ Tako su svjedočili komunistički »odlični poznavaoци hercegovačkih prilika«! Da nije taj »odlični poznavalac« bio upravo Jure Galić, samo je nakon 50 godina zaboravio kakve je informacije davao Novaku? Svakako, neshvatljivo je da komunistički izvori fra Martina navode i kao zloglasnoga »ustaškog i njemačkog suradnika« (Novak) i kao »čovjeka demokratski raspoložena i antifašističke orijentacije« (Galić). Ali da ne bi bilo nikakve dvojbe o tome tko ga je ubio, pobrinuo se Milan Mihaljević, »šef Opunomoćstva« za Lištički srez Uprave državne bezbednosti (UDB-e) Državnoga sekretarijata za unutrašnje poslove Narodne republike Bosne i Hercegovine koji je (vjerojatno uz pomoć suradnika)

¹¹⁰ O. KNEZOVIĆ, *Pokolj hrvatske vojske 1945 (dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)*, Chicago, 1960., str. 35. Knezović je pretjeranost i slabo sjećanje pokazivao i u ovome i u nekim drugim svojim djelima. Tako, primjerice, na jednom mjestu piše kako su njemu krajem 1944. drugi fratri profesori na Širokom Brijegu savjetovali da bježi jer će ga partizani zacijelo ubiti zbog njegova javnoga pisanja protiv partizanskoga komunističkog pokreta i njihovih zločina. Za svoje se živote nisu plašili jer se ničim nikome nisu zamjerili. Vikar samostana fra Mariofil Sivrić rekao mu je da mu savjetuje da bježi »jer bi nas (partizani) mogli poubijati sve radi tebe!«, a fra Martin Sopta, filozof, mu je rekao: »E, pa sad put pod noge, sokole moj.« (O. KNEZOVIĆ, *Široki Brijeg i druge pripovijesti*, Valencia, 1967., str. 104. – 105.). Vrlo je moguće da se razgovor odvijao upravo tako, ali je teško da je u njemu sudjelovao i fra Martin Sopta jer se on već od jeseni 1943. nalazio u Mostaru, a kasnije je bio na Čerinu te već godinu i pol nije bio profesor na Širokome Brijegu.

¹¹¹ B. PANDŽIĆ, »Širokobriježski mučenici«, *Danica* (Chicago), 21. prosinca 1990., str. 9.

¹¹² J. GALIĆ, *Vrijeme i ljudi (Svjedočenje)*, Sarajevo, 2005., str. 375. – 376.

¹¹³ J. GALIĆ, *Blajburg iz hercegovačkog ugla*, str. 10. – 11. (tekst je objavljen na portalu SABNOR-a – Saveza antifašista i boraca NOR-a Bosne i Hercegovine, Kantonalni savez Tuzla, 12. travnja 2009.; <http://sabnortk.com/exponent/index.php?action=view&id=15&module=newsmodule&src=%40random41940a897e943>).

¹¹⁴ V. NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 679.

1953. sastavio opširan elaborat pod naslovom *Istorijat klera sreza Lištica* (na 15 stranica). U njemu stoji i ovo: »Dr. Sopta fra Martin, profesor matematike i fizike. Politički se isticao kao protivnik NOP-a, a kao suradnik ustaško-njemačko-talijanskog pokreta i pokazao se u svojoj neprijateljskoj djelatnosti kao istaknuti organizator i propovjednik ustaškog pokreta. Po dolasku JA [Jugoslavenske armije] na Š. Brijeg kao takav ubijen je.«¹¹⁵ Koliko laži u samo tri rečenice! Vjerujem da bi se zgrozio i sam partizan Jure Galić! Fra Martin nije bio doktor znanosti, nikad nije bio suradnik ustaša, Nijemaca i Talijana, nije bio nikakav organizator niti propovjednik, a pogotovo ustaškoga pokreta, a nije uopće ubijen na Širokome Brijegu, nego u Ljubuškom. Jedino što je točno jest da je bio protivnik NOP-a (iako se u tome zacijelo ni po čemu nije isticao!), točnije komunističke bezbožne ideologije i zločina koje je činio komunistički pokret. Točno je i to da su ga ubili pripadnici Jugoslavenske armije, dakle partizani. Ali kao da je i to bilo malo, autor istoga dopisa nastavlja: »Prilikom oslobodjenja Š. Brijega od ustaških i okupatorskih jedinica 8 Februara 1945 godine, kao ustaški

i njemački saradnici u borbi protiv NOV-e sa oružjem u ruci izginulo je viši broj fratarara, odnosno na položaju oko samostana Š. Brijeg. Kao što smo naveli da su oni pretvorili crkvu i crkvene prostorije u bedem iza koga su se tukli protiv NOV-e i dole navedeni su izginuli na istom položaju.« Slijede imena 31 franjevca, od kojih neki uopće nisu poginuli, drugima su imena i prezimena navedena pogriješno, a većina uopće nije poginula na Širokom Brijegu (tu su partizani ubili dvanaestoricu!). Među njima se na 29. mjestu navodi i »Dr. Sopta fra Martin« kao jedini s naslovom doktora znanosti, iako upravo on nije imao taj naslov, dok se brojnim drugima koji su ga imali taj naslov ne navodi. Potom: »Gore navedeni su izginuli od strane NOV-e prilikom oslobodjenja Širokog Brijega, a koji su se nalazili na terenu – župama ovoga sreza.«¹¹⁶ Franjevci se nikada nisu borili s oružjem u rukama, dapače nikada nisu niti uzeli oružje u ruke, a što je najtragičnije i najžalosnije u čitavoj ovoj priči – većina širokobrijeških profesora bila je protivna fašizmu i nacizmu i s ogorčenjem su primali vijesti o ustaškim zločinima nad srpskim pučanstvom u Hercegovini i općenito u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Izvanredan rad upravo o toj temi napisao je još krajem 1951. fra Tugomir Soldo odgovarajući na ogavne klevete Viktora Novaka, jer njegova velika knjiga o Katoličkoj crkvi nije imala za cilj ništa drugo nego opravdati nezapamćene zločine komunista nad svećenicima i biskupima tijekom rata i poraća. Ovdje donosim Soldin sud upravo o fra Martinu Sopti jer će on pojasniti ne samo tko je bio i kako je stradao fra Martin Sopta nego i stav komunističke historiografije općenito o hercegovačkim franjevcima, pa i o drugim svećenicima Katoličke crkve.¹¹⁷

»Novak spominje, da će se svijet dugo sjećati po zlu i fra Martina Sopte. Martinov stav je potrebno malo osvijetliti. Martin je jednako mrzio Hitlera i hitlerizam kao i Staljina i komunizam. Pa i ako je bio veliki Hrvat i antijugoslaven, nije se tako radovao NDH, jer dolazi sa pomoću bezbožnog Hitlera i diktatora Mussolinija. On je tada sumnjivo klimao glavom i govorio: Timeo Danaos dona ferentes! Fra Martin nije nikada imao dlake na jeziku i on bi to otvoreno rekao ustašama. I odmah im je na fra Martina bilo u početku krivo.¹¹⁸ Za vrijeme Jugoslavije fra Martin je znao otvoreno i o hrvat-

¹¹⁵ Dokumentacija u posjedu Vicepostulature: *Istorijat klera sreza Lištica* (UDB-a, Opunomoćstvo Sreza Lištičkoga), str. 9.

¹¹⁶ *Istorijat klera sreza Lištica* (UDB-a, Opunomoćstvo Sreza Lištičkoga), str. 11. I nadalje slijede tako apsurdni i potpuno pogriješni podatci o nekim fratrima koji su pobjegli u inozemstvo, iako su neke od njih ubili komunisti (fra Bruno Adamčik), a za fra Dominika Mandića se navodi da je »pobjegao 1938 godine, a danas se nalazi u Rimu, kao kardinal, a ujedno je komesar hrvatske franjevačke provincije u USAD« (str. 11. – 12.), dok se već prije za njega navodi: »profesor teologije, još 1937 godine otišao je u Vatikan-Rim. Danas je kardinal i prvi Papin doglavnik« (str. 3.). Upravo je fantastična doza gluposti, ali i nepoznavanja osnovnih termina i službi u Katoličkoj crkvi i o pojedinim osobama. A izvješće je sastavila tajna služba komunističke Jugoslavije, za koju se redovito mislilo da je znala »sve i sja«!

¹¹⁷ T. SOLDI, »Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugoga svjetskog rata«, u: *Hercegovina franciscana*, br. 7 (2011.), str. 410. – 411. (tekst je Soldo napisao na traženje dr. Krunoslava Draganovića i dovršio ga u San Remu 27. prosinca 1951.).

¹¹⁸ U potvrdu tome navodimo izvadak iz pisma ondašnjega humačkog gvardijana fra Bernardina Smoljana upućeno u Rim dr. fra Dominiku Mandiću, generalnom definatoru i ekonomu franjevačkoga reda, pisano 5. srpnja 1941., dakle neposredno nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Mandić je prethodno u svome pismu upućenom fra Pavi Dragičeviću opominjao mlade franjevce da se ne bi »istrčavali«, točnije da se klone politike i sudjelovanja u bilo kakvim stranačkim prijemima. Fra Bernardin piše kako je fra Pavo javno čitao to pismo pred mladim franjevcima i da oni nisu s oduševljenjem primili Mandićeve savjete jer kod njih »ne postoji ni trunke sumnje u trajnost« nove hrvatske države. Nastavlja: »Ali kakva istrčavanja nema i sve je sada mirno i svatko obavlja svoj posao. Ako bi se moglo govoriti o istrčavanju, to je slučaj kod opozicije, ako se tako može nazvati.« »Opozicija« bi ovdje označavala one koji dvoje u opstanak NDH. Kao primjer takva ponašanja navodi upravo fra Martina Soptu: »Pred tri dana malo da nije izgubio glavu fra Martin u samome Mostaru, ne vodeći računa o postojećim zakonima i vladajućim prilikama. Svaka usmeno ili pismeno izražena misao o nestalnosti postojećega ili vjera u preokret spada kao predmet pred pri-

skome pitanju raspravljati sa svakim Srbinom inspektorom i zastupao bi Samostalnu Hrvatsku. A da bocne inspektora, znao bi reći slabu daku: "Pa kako to ne znaš, ta nisi iz Devdelije?!" Mostarskim Srbima intelektualcima znao bi reći za vrijeme diktature: "Samo da mi je dočekati, da vas mogu žaliti!"¹¹⁹ A kada su u Mostaru počeli Srbe zatvarati, onda ih je fra Martin iskreno žalio. I provukao se kroz žicu u logor, saučešće im izražavao i tješio ih. I ustaše su ga tu uhvatili i zatvorili. I javili su u samostan Mostar, da su ga našli u žici sa Srbima i da su ga zatvorili. Onda je otišao fra Emil Stipić k njemu u zatvor i pustili su ga na slobodu. I fra Martin je javno svagdje svako ustaško zlodjelo osudio. I ustaše su bili jako ljuti na fra Martina, jer previše pred svijetom govori protiv ustaša i ustaških zlodjela. I prijetili su mu na otvoreno. Čak ga je jedamput osobno tražio Boban na Brijegu da ga zatvori. I ustaše po svoj Hercegovini čuli su za fra Martinove kritike i držanje, pa su ga primitivci bili proglasili neprijateljem NDH. (...)

Prof. Žanko je fra Martinov učenik. I fra Martin je najvećma djelovao na njegovu duhovnu i duševnu kulturu. I čitavo vrijeme su se dopisivali, a sve u tome pravcu. I za vrijeme rata, veli nam fra Martin: "I Žanko je popustio. Mislio sam, da je čvrstih principa." I stvarno su se bili za NDH malo razišli. Ali ga Žanko jednako poštuje i obećao je, da će o njemu napisati esej. Poznato je, da je fra Martin silno volio Isusovce, jer ih je smatrao pravovjernim i crkvenim. Sa fratriba na Brijegu uvijek se je šalio i fratri s njime. Kada bi govorio o fratriba, onda bi uvijek rekao:

"vaši", a kada bi govorio o isusovcima, onda bi rekao "naši". Fratre bi pred fratriba zvao "vaši", a isusovce "naši". I kada se je za vrijeme rata jedamput vratio iz Sarajeva, pitali su ga fratri, kako se drže i kakav su stav zauzeli Isusovci i Franjevci u Sarajevu u pitanju Židova i progonu Srba. I fra Martin odgovara: "Ovaj put žvaši" su pravovjerniji. ŽNaši" mi se ovaj put nisu svidjeli. Previše raztežu i natežu stvari jasne. Eto, ovaj su put žvaši" pravovjerniji!" Eto, toliko je fra Martin išao daleko, da nije mogao dozvoliti, da se ikakvo hrvatsko zlo pokuša razumjeti ili na neki način opravdati.

Razumije se, da je fra Martin takav stav zauzeo i prema partizanima, pa su mu za to i glavu kao zmiji stukli. Znao je on dobro tko su i što su partizani. I kada su partizani prvih dana počeli govoriti u Ljubuškom protiv Crkve, onda se je Sopta zaputio sa Čerina u Ljubuški preko brda (18 km), ušao u njihovu komandu i održao im lekciju i zabranio im govoriti protiv Boga, Crkve i vjere. Partizani su se smijali, ali fra Martin je olakšao svoju savjest. To je tipično fra Martinovo. Ja ne znam, čime će Novak opravdati ubojstvo fra Martina Sopte.«

Fra Martinovo ubojstvo uistinu se ne može ničim opravdati. Tomu u prilog ide i tekst partizana Jure Galića koji je fra Martina poznavao kao »antifašistu« i 60 godina nakon njegove smrti ubojstvo pripisao ustašama, točnije križarima! Držimo samo da se fra Martin nije uputio iz Čerina u Ljubuški nego u Čitluk, ali su ga partizani presreli i odveli sa sobom u tamnicu u Ljubuški. Tu je i ubijen.

Zaključak

Fra Martin Sopta, hercegovački franjevac, čitavi je svoj djelatni svećenički život proveo kao profesor, najduže u širokobriježskoj gimnaziji, a u manjoj mjeri u mostarskoj bogosloviji. Bio je iznimno inteligentna i načitana osoba čijem su se znanju svi divili iako se, čini se, teško spuštao na razinu učenika i teško im prenosio znanje. Posljednju je godinu života proveo u župi Čerin kamo je bila premještena mostarska Franjevačka bogoslovija zbog ratne opasnosti i bombardiranja Mostara. Nakon što su bogoslovi i dio profesora pobjegli pred partizanima početkom veljače 1945., fra Martin je sa župnikom fra Živkom Martićem i kapelanom fra Kamilom Milasom ostao u župnom stanu u Čerinu. Nakon što je 9. veljače 1945. otišao iz župnoga stana ispovjediti i opremiti dvoje bolesnika u Velikom Donjem Ograđeniku, kući se više nije vratio. Nikada. Prema rekonstrukciji događaja, partizani su ga uhitili na putu od Služnja u Čitluk, odveli u tamnicu u Ljubuškom te tamo nakon nekoliko dana ubili. Pokopan je u blizini tamnice, na lokalitetu zvanom Tomića njiva, s brojnim drugim uhićenima koje su komunisti bez ikakva suda i presude ubili u noćnim satima. Nakon što su njihova tijela 2010. ekshumirana, fra Martinovo je tijelo nedavno identificirano DNK analizom. Povijesni je apsurd da fra Martina nisu ubili ustaše, čijim se nasilnim metodom javno suprotstavljao, nego komunisti, prema kojima je gajio simpatije. Njegova naivnost u pogledu komunista (o kojoj je pisao fra Janko Bubalo) na kraju ga je stajala glave. ✍

jeki sud...« (Arhiv samostana Š. Brijeg: Ostavština fra D. Mandića, kutija 1, mapa 3, f. 141). Fra Martin je, dakle, pred ustašama ili predstavnicima vlasti NDH govorio kako će ta država propasti, zbog toga što su na vlast došli uz pomoć Nijemaca i Talijana. Povijesni je apsurd da ga nisu ubili oni koje je javno kritizirao kada je to bilo opasno po život (ustaše), nego oni o kojima je »redovito, naivno, lijepo govorio«, kako je zapisao fra Janko Bubalo (komunisti).

¹¹⁹ Te fra Martinove izjave sjeća se i dr. fra Ivo Sivrić koji piše: »Izvanredno nadaren i načitan prof. fra Martin Sopta znao je reći prije travnja 1941.: "Bože dragi, hoću li ikada dočekati da ću morati žaliti ove napuhane i bahate Srbe?" Zaista je to i došlo, po fra Martinovu vlastitom priznanju, 1941. On je promatrao Srbe godinama i vidio je sve što su radili Hrvatima.« (I. SIVRIĆ, *Krvave godine. Odbljesci uspomena jednoga od preživjelih*, Chicago – Mostar, 1996., str. 121.).

Počinjemo objavljivati radove s nagradnog natječaja na temu o ubijenim hercegovačkim franjevcima koji se raspisuje u sklopu Dana pobijenih hercegovačkih franjevaca 4. – 7. veljače. Radove predstavljamo po uzrastima kako su i napisani. One koje zbog oblika ili dužine ne mogemo objaviti, naznačit ćemo gdje se mogu pronaći na internetu.

NATJEČAJ 2012.

Uzrast: djeca

1. nagrada

NAŠ FRA IVO

► Piše: **Petar Slišković**, IV. r. OŠ Mokro

Sjećam se priča koje mi je pričao moj djed o Širokobriškim mučenicima. Među njima bio je i njegov stric fra Ivo. Taj dan došao je vidjeti majku koja ga je savjetovala da ostane u kući znajući da ako se vrati u samostan, može lako stradati. Na te riječi fra Ivo je ljutito rekao: »Kako bude mojoj braći, neka bude i meni!« Uzeo je torbu i vratio se u samostan. Sljedećeg dana fratre su ubili, a neke su odveli u nepoznatu smjeru. Tako je i naš fra Ivo postao Širokobriškim mučnikom i našim zagovornikom kod Boga. ✍

2. nagrada

Anica i Marija Čužić napravile su kratak film **KRV ZA VJEČNOST**. Možete ga pronaći na portalu Vicepostulature *pobijeni.info* + Odjek u puku + Natječaj. ✍

3. nagrada

ŠIROKOBRIŠKI MUČENICI

► Piše: **Anđela Spajić**, VII. b, 1. OŠ Široki Brijeg

Širokobriški mučenici stradali su u 20. stoljeću, točnije između 1942. i 1945. Pobijeno je njih 66, a da ne spominjemo one koji su kasnije zaglavili u tamnici. Bili su žrtve komunističkog terora, bili su žrtve onih ljudi koji nisu vjerovali ni u što osim u svoju Partiju. Stradali su samo zato što nisu htjeli pogaziti svoju vjeru, vjeru u Isusa Krista. Kasnije su izlazili različiti članci o tome kako su fratri skrivali ustaše i njihove snajperiste. Time su komunisti htjeli uvjeriti narod da je njihov čin bio pravedan i za dobrobit svima. Ali, narod je znao pravu istinu. Među poginulim fratrima bio je fra Leo Petrović, provincijal i dugogodišnji predsjednik Napretka. Fra Melhior Prlić, fra Tadija Kožul i fra Jozo Bencun samo su neki od pobijenih fratara na Širokom Brijegu. Tim okrutnim činom komunisti su nanijeli veliku štetu Širokome Brijegu i širenju pismenosti. Mi što živimo danas, možemo se samo sjećati naših fratara, diviti se njihovoj hrabrosti i biti čvrsti u odluci da se nikada, baš nikada ne ponovi ovakav događaj. ✍

Uzrast: mladež

1. nagrada

Lucija Hrstić napisala je tekst i glazbu za pjesmu SVETI PASTIRI. Pjesmu možete pronaći na portalu Vicepostulature *pobijeni.info* + Odjek u puku + Natječaj. ✍

2. nagrada

SJEĆANJE

► Piše: **Sofija Naletilić**, III. d, Gimnazija fra Dominika Mandića, Široki Brijeg

Važni životni nadnevc preminulih osoba oduvijek su bili i uvijek će biti bitni u životima njihovih najbližih i najmilijih. Ali ta sjećanja i uspomene za svakog su pojedinca posebna i jedinstvena priča. Način na koji su nas naši bližnji napustili i onaj trag koji ostave, oblikuje našu misao, sjećanje na njih. A svojih dragih pokojnih sjetimo se posebno na njihove obljetnice smrti, ali za neke osobe ta jednostavna i rijetka sjećanja nikad nisu bila moguća. Ne zato što ih više nema s nama ili da ne prihvaćaju činjenicu da njihovih najmilijih nema, nego zbog činjenice da ne mogu otići na grob i zapaliti svijeću za njih i da ne mogu vidjeti i čuti istinu; bili su osuđeni na neprestan nemir i razne misli. Govorim o roditeljima i prijateljima koji su do posljednjeg daha čekali bilo kakvu informaciju nakon počinjena krvoprolića koje je počelo 1942., što i nije tako davno... Ali čovjek ustane i skine okove, skine gustu mrežu koja se zaplela otežavajući mogućnost da se prebrodi tadašnja sadašnjost i očekivana budućnost, otrgne tugu i žalost te ih pretvori u milost i zahvalu. A i gdje se to više ukazala Božja veličina i moć nego za tih godina nezamisliva zločina?

Za vrijeme svog djetinjstva nisam shvaćala pouke priča koje su mi moji roditelji prenosili, bilo mi je nezanimljivo slušati o nekom čovjeku kojega uopće nisam upoznala i koji tada uopće nije ni postojao. E, postojao je, i te kako je postojao... U sobama u kojima sam boravila, na slikama koje sam po policama premještala, knjige koje sam nemarno razbacivala i skrivala, nalazila se duhovna prisutnost čovjeka koji je neizmjereno bitan i za upravo onu 1942., a posebno za moju obitelj. Pričali su mi pokazivajući slike: »Vidiš, ovo je fra Stjepan Naletilić, on je tvoj blagoslov i mir, on ti treba biti molitva i utjeha zbog onoga što je i zbog onoga što će zauvijek ostati!« Rekli bi mi da je on, uz onog anđela čuvara kojem se obraćam na kraju dana, onaj koji je dao svoj život predajući se u potpunosti u ruke Gospodinu. Ja bih na kraju zapamtila samo to da se on prezivao kao i ja, Naletilić, i da ima nekakvog značenja s prošlim događajima koji su bili žalosni, ali koji su ipak bili vrijedni pamćenja i spomena.

Nerijetko sam znala boraviti u radionici babe Penavuše te bih išla od skulpture do skulpture promatrajući ih po tko zna koji put. Prilikom jednog takvog promatranja ugledala sam skulpturu koja prikazuje fratre kako gore u plamenu. Dozivala sam tatu ushićeno pitajući ga što to zapravo znači. Tata je počeo pričati, ali je oduljio s opisima pa sam mislim počela lutati i razmišljala o hrpi pitanja koja su me mučila vezana za te fratre, a posebno fra Stjepana koji se često spominjao u obitelji. I onda bih kao rekla: »Ah, da! Za njih idemo na posebnu misu svake godine!« I tako bi priča završila...

Sada, nakon nekoliko godina osjećam potrebu iskazati poštovanje svim fratriba koji su bez ikakve krivnje bili mučeni i ubijeni. Kada sam nedavno čula da se raspisuje natječaj za sastav o ubijenim fratriba, kroz mene su prošli trnci, bljesnule su mi slike i glasovi koji su mi pripovijedali o fra Stjepanu. Znala sam da ću sjediti i pisati ovo, jednostavno sam znala i nisam prestajala razmišljati o svemu tome, znala sam da svu tu prošlost mogu shvatiti uz svoju obitelj, koja je jako dobro poznavala prenošene događaje i sve okolnosti koje su se zbivale za vrijeme tog doba. Počela sam tražiti informacije i saznah puno toga. Pronašla sam sve zabilježene podatke o fratriba, a posebno o fra Stjepanu... On je bio prvi, prvi ubijeni hercegovački franjevac koji je bio mučen, spaljen, ponižen, zgažen i bačen. Kažu da je najgore bilo slušati lažne iskaze ljudi koji su dolazili da bi smišljenom laži još više poticali tugu koja ih je već tada bila zarobila. Govorili su da su ubijeni, pa da nisu, da su ostali raditi tamo, da su pobjegli preko granice! Nakon toliko toga ružnoga, njima je na kraju bilo samo bitno da ih dostojno pokopaju i zapale im svijeću. Tada se govorilo o fratriba na razne načine, a nije bilo ni toliko poštovanja da dobiju svoju osmrtnicu, da ih se dostojno pokopa.

Fascinira me snaga tih fratara jer su s toliko spokoja dali svoj život, kako je jedan svjedok rekao da su u miru, moleći zaklopljenih očiju, čekali. Potrebno je da sav naš narod, a posebno mladi, znaju o njima jer oni su najbolji primjer

i uzor svima. Svojim svjedočanstvom najbliži su Kristu. Oni su dali svoj život da bi svjedočili o vječnim vrijednostima te vječnoj i nepobjedivoj snazi, ali i da bi dokazali veličinu ljubavi, mira i Božjega spasenja.

Dan-danas za mnoge se od njih pitamo hoće li ikada biti pronađeni posmrtni ostatci ili će provalije i druga mjesta ostati njihov zajednički grob. To je istina koja boli, ali koja je mnoge ljude potakla na molitvu i vjeru u nadu da će svi mučenici jednoga dana biti dostojno pokopani. Budimo snažni u vjeri i ne posustajmo u životnim strahovima koji nas gaze i pokušavaju uništiti. Sjetimo se žrtve naših franjevaca i sve će biti jasnije.

U svemu tome stalno sam se zapitkiivala kako je to moguće, kako je moguće živjeti u takvoj boli i neznanju pitajući do zadnjega trenutka što se zapravo dogodilo!? To je prikaz Božje snage i milosti prenesene na čovjeka jer se ljudski to ne čini moguće. Što nas danas muči? Je li blisko s našim franjevcima i njihovom žrtvom?

Mislim da se svi danas trebamo poistovjetiti s njima, u svojoj boli moliti za njih uz njih misleći na ono što su prošli jer je njihova tjelesna bol bila jednaka onoj duševnoj za obitelj. Zato sjetimo se njih, barem pogledajmo prema njihovim slikama u crkvi, pogledajmo zapaljenu svijeću koja osvjetljava njihova nekadašnja lica: bili su sretni, zadovoljni, bili bi i sada ako izmolimo štogod za njih jer oni se već za nas na dobru mjestu mole.

Svake godine gledam velik broj ljudi koji dolaze na sv. misu, svake godine 7. veljače molitvama se prisjetimo nevino ubijenih fratara i svih drugih nevinih žrtava našega naroda. Oni nam trebaju biti poticaj. Svaki je od njih na jedinstven način i ustrajno u molitvi nastojao očitovati Kristovu ljubav predano služeći svome narodu. Ostavili su za sobom neizbrisiv trag poštenog i mirnog, dobrotom i ljubavi ispunjenog, Bogu posvećenog života.

»Kada vam sve oduzmu, ostat će vam dvije ruke, sklopite ih na molitvu i tada ćete biti najjači.« (Blaženi Alojzije Stepinac) ✍

3. nagrada

ANDRIJA

► Piše: **Anđela Marušić**, III. b, Gimnazija fra Dominika Mandića, Široki Brijeg

U širokobriješkoj crkvi toga zimskoga jutra bilo je neopisivo tiho. Malo kad bi takva teška tišina boravila u kamenoj ljepotici, no odjednom ju je prekinuo zvonki hod malog djeteta. Osmogodišnji Andrija trčao je središnjim prolazom prema sakristiji. Sav zapuhan otvorio je vrata i u istom trenutku počeo: »Faljen Isus! Da vidite fra Ivo, jučer u nas...« Tada je maleni zastao. U čudu je gledao praznu sakristiju, gdje bi inače nalazio više fratara. Često bi tamo dolazio s vijestima iz svoga zaseoka, a svim je fratriba bio ljubimac. Oni su ga često poučavali o vjeri, a on je njih razveseljavao brzim usvajanjem, jako naprednim za svoje godine. Vidjevši taj neobičan prizor, nekoliko je puta viknuo ime svakog fratra kojeg bi se sjetio. Praznim samostanom čuli su se dječji povici: »Fra Ivo? Fra Marko? Fra Stanko? Fra Krsto? Fra Tadija?...« No, tog jutra nije bilo odgovora. Andrija se vrati u crkvu gdje su sada bile četiri bake. One su izgledale tužne, a njegov dječji um shvatio je da nešto nije u redu. Kad su ga ugledale, bake su pred sobom prekrizile ruke zaklanjajući lice i krišom brišući suze, da dječak ne vidi. Andrija je tada izašao iz crkve te krenuo kući. Putem se ogledavao ne bi li ugledao kojeg fratra u dvorištu, no vani je bilo kao i unutra – nigdje nikoga. Osjetio je nemir u zraku koji je dao naslutiti da ovaj Brijeg više nikad ne će biti kao prije...

Jednog zimskog jutra, godine Gospodnje 1955., iz Gelbaja u blizini crkve, čula se lagana pjesma. Nije to bio pjev ptica, već to pjevaše mlado momče. Prvijenac očevo, ponos svoga sela i svoga Brijega, hitio je na molitvu da s Bogom započne svoj dan. Svaki put je tako pjevušio, no ovoga jutra nešto ga je usred pjesme stegnulo u srcu. Najednom se sjeti onog dana prije deset godina, a kao da je bilo jučer. Tada uminuše njegovi prijatelji, Kristovi učenici i službenici naroda svoga. Misli mu se nizaše: »Malen bijah, no već sam tada osjetio veličinu toga okrutnog čina što se zbilo na rodnome mi Brijegu. Želim da svi ljudi znaju tko su bili moji prijatelji koji život svoj položise za Boga jedinoga...« U tim mislima ode mladi Andrija do svoga vječnog skrovišta. Ušavši u crkvu, pogledao je u ona vrata kroz koja je nekad prolazio, dolazio k braći franjevcima koje je tako nevino i djetinje iskreno volio, kao da su mu braća po krvi. Niz obraze su mu potekle dvije suze koje nije zaustavljao. Pustio je da isteku do kraja, a tada su mu iz srca izašle riječi molbe Bogu: »Gospodine i Bože moj, koga su gorljivo tražila moja pobijena braća, daj snage našem narodu da uvijek molimo za svoga neprijatelja, kako Ti to želiš. Daj da jednog dana cijeli kršćanski narod prepozna život u predanosti Kristu i kod naših mučenički ubijenih fratara te ih uzdigni na čast oltara. Neka oni ostanu naš vječni uzor kako živjeti za Boga.« Rekavši te svečane riječi, ustade ohrabren i obogaćen Duhom Svetim, spreman za sva buduća životna iskušenja. ✍

Svjetski književnik Michael D. O'Brien o nama, o Međugorju, o Širokom Brijegu...

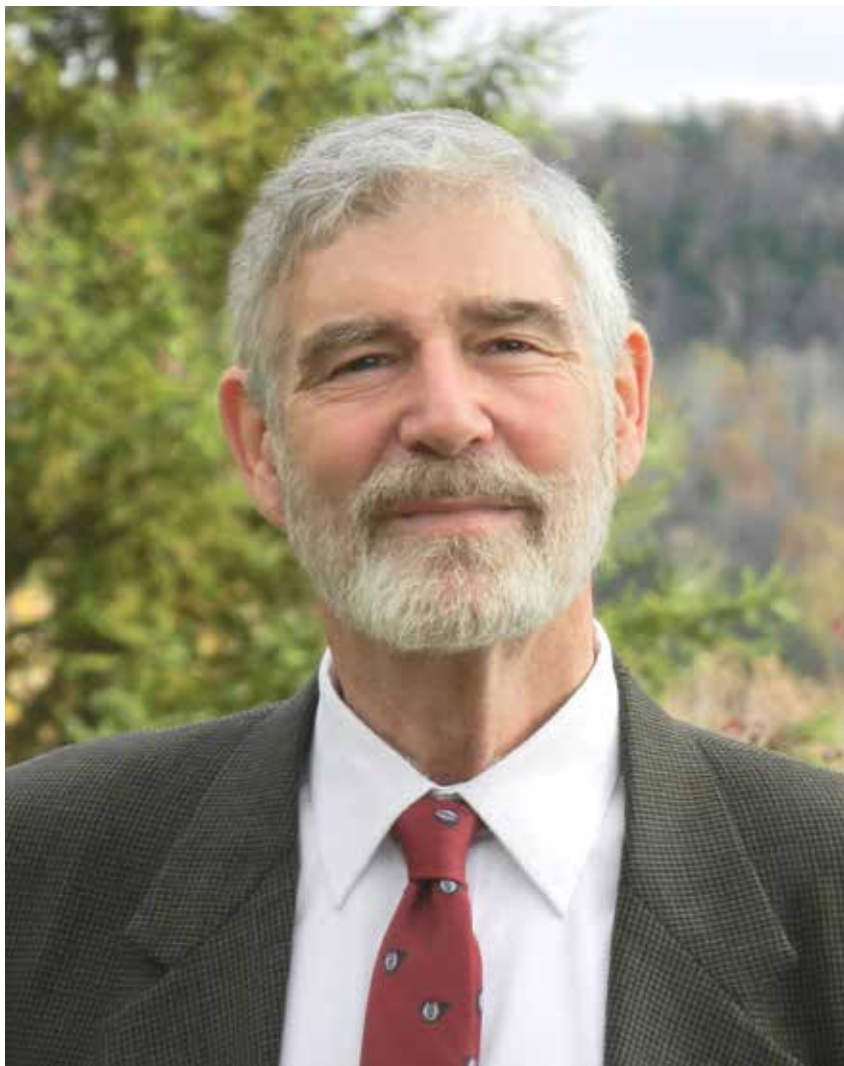
MUČENIČKA KRV RAĐA VELIKIM PLODOVIMA

► Piše: : Krešimir Šego

Michael D. O'Brien glasoviti je kanadski književnik i slikar čija su djela objavljena i na hrvatskom jeziku. Više puta posjetio je Hrvatsku i BiH, a njegov prošlogodišnji posjet Mostaru, Međugorju, Širokom Brijegu i Posušju te Sarajevu bio je prigoda da čujemo promišljanja katoličkog književnika čija su djela odreda uspješnice.

Poštovani gospodine O'Brien, molim Vas predstavite se čitateljima našeg glasila *Stopama pobijenih*: kad ste i gdje rođeni, u kakvu ste okružju odrastali i kako to da u Vašem djelu – književnom i slikarskom – prevladava kršćanska tematika?

Rođen sam 1948. u Ottawi u Kanadi. Moj je otac bio pilot te se zbog toga moja obitelj selila nekoliko puta, poglavito za vrijeme moga odrastanja kada sam živio u primitivnom eskimskom selu na Arktiku. Moja majka bila je pobožna katolkinja, a otac nije bio vjernik. Mi djeca odgojeni smo u katoličkom duhu, no kako sam odrastao, u razdoblju kasnog puberteta nisam više vjerovao. Smatrao sam se agnostikom, a ponekad bezbošcem. Međutim, kada sam navršio 21 godinu, Gospodin mi je u svom velikom milosrđu udijelio neobičnu milost. U najtežem razdoblju života zavapio sam mu, Njemu kojemu se nisam molio, niti mislio na Njega u proteklih pet godina sljepila svoga života. Gospodin je odgovorio odmah: mirom, spasenjem i nadnaravnim znanjem. To je znanje bilo odraz stanja moje duše, moje potre-

be da se odmah vratim Katoličkoj crkvi. Od tog trenutka moj se život promijenio, a kao plod redovitog sakramenta ispovijedi i euharistije započeo je put ozdravljenja. Istaknuo bih da sam tijekom ove milosti »otkrivenja« imao neku vrstu unutarnje spoznaje o prirodi našega vremena, velikoga rata koji je stupao na pozornicu velikom silinom. Razumio sam, ne znajući kako, da živimo u vreme-

nu povijesti koja izgleda slično onim vremenima prereknutima u *Knjizi Otkrivenja*.

U Europi danas nema puno pisaca koje bismo mogli nazvati kršćanskim piscima, a takvo je stanje i u hrvatskoj književnosti. Kao da je ta tematika izvan zanimanja i pisaca i čitatelja, a, s druge strane, Vaša su djela uspješnice- i kritika i čitatelji ocjenjuju ih vrhunskima.

Praznina u srcima mnoštva ljudi u suvremenim vremenima čežnja je za istinom i ljubavlju. To je ono mjesto gdje vjerodostojna kultura može pomoći u spasenju čovječanstva. Ako je stvarateljski rad u isto vrijeme i velika priča i velika umjetnost, tada on može dodirnuti ranjena srca ljudi na način na koji, primjerice, teologija ne može.

Dio problema je da daroviti pisci nisu spremni prihvatiti rizik pisati otvoreno kršćanska djela o velikoj dramati postojanja. Strah može zapriječiti putove za ovu vrstu poziva. To je također nedostatak povjerenja u božansku providnost koja može otvoriti sva zaključana vrata i pokazati nam putove kroz tamu vremena u kojemu živimo. Stvarnost je sljedeća: Isus je gospodar nemogućega. On može donijeti neku vrstu katoličke renesanse kulture u novoj evangelizaciji. Naš je zadatak odgovoriti na tu milost. Moje su knjige postale uspješnicama na mnogim jezicima i to je znak da Bog može učiniti nemoguće. Ali mi moramo moliti da se to dogodi mnogim kreativnim ljudima koji će imati hrabrosti iskoračiti u vjeri, koji su spremni žrtvovati se i rasti u povjerenju. Krist će donijeti dobre plodove ako napravimo svoj dio.

Kakvo je stanje glede kršćanskih pisaca i kršćanske tematike u Kanadi i SAD?

I dalje je teško. Iako postoje određene mogućnosti za kršćansko izdavaštvo u SAD-u, one su manje u Kanadi. Čak i sada, kada je nakladništvo mnogo jeftinije nego u prošlim vremenima, činjenica je da je katoličko izdavaštvo (mislim na pravo katoličko, beskompromisno na svaki način) samo djelić onoga što je postojalo prije šezdeset godina. Mi smo bili uronjeni u iznimno snažnu društvenu revoluciju, u »diktaturu čudorednog relativizma« koja je više od jednog naraštaja priječila kršćanski glas u kulturnom »mainstreamu«. To se i dalje nastavlja, politički

i kulturno ide na gore. Međutim, razvijamo nove strategije i novu hrabrost. Mladi naraštaji katolika iznimni su ljudi, puni života, puni velikodušnosti, puni nade. Oni su budućnost.

Već u romanu *Posljednja vremena* nalazimo i hrvatske teme, pogotovo iz razdoblja velikosrpske agresije početkom devedesetih godine prošloga stoljeća. Kad ste počeli upoznavati povijest i suvremenost hrvatskoga naroda i kako se to događalo?

Tijekom 1991. pa do 1995. pratio sam vijesti o ratu na prostoru bivše Jugoslavije kada su republike objavile samostalnost i pretrpjele srpsku invaziju. Kasnije, kada su se pojavile priče o genocidnim zločinima u našim medijima, bio sam duboko protresen. Patnje Hrvata katolika i muslimana Bošnjaka u Bosni i Hercegovini i stradanje Hrvata u područjima Hrvatske gdje su Srbi napali... sve je to podsjetnik na ono što se može dogoditi kada se ljudska stvorenja odvrte od Boga. Njeguje li se mržnja u srcu, dijabolični duhovi imaju više utjecaja te se onda mogu pojaviti najstrašnija zla. Nevine žrtve najviše trpe. U mom prvom objavljenom romanu *Otac Ilija* (1996.) namjeravao sam razgovarati s njim o tomu pa tako izmišljeni lik fra Jakov, koji je preživio zločine, predstavlja patnje mojih kolega katolika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Potom ste svoj opsežan roman *Otok svijeta* napisali o jednom duljem razdoblju hrvatske žrtve i trpnje. Dolazite iz književnosti koja ima potencijalno ogroman broj čitatelja. Zanima me kako su prvi čitatelji, urednici i nakladnici *Otoka svijeta* reagirali na temu o kojoj je riječ. Jesu li se, a i Vas pitali, tko će knjigu čitati?

I dok sam pisao roman *Otok Svijeta*, želio sam »govoriti« za one koji imaju jako malo ili nimalo glasa na

Zapadu, gdje je hrvatsko iskustvo ili nepoznato ili neshvaćeno. S druge strane, osjetio sam da je priča utjelovljenje onoga što se može proširiti na cijelo čovječanstvo ako se ne pokaje za grijeh i propuste. Od početka, kada sam prvi put predao rukopis, moj engleski izdavač i glavni urednik veoma su zavoljeli knjigu. Dobar dio povijesti u njoj za njih je bio novost, ali su razumjeli da temeljna ljudskost glavnoga lika Josipa Laste ima opće značenje. Moj je izdavač rekao: »Ova priča treba biti ispričana, sve da i ne prodamo mnogo primjeraka.« Govorili su o knjizi s mnogo uvažavanja, a sad je izdana (ili će uskoro biti izdana) na pet jezika.

Jeste li na trenutke možda i sami razmišljali što vam je ovo sve trebalo, ta tko u bijelome svijetu znade za zločine iz Drugoga svjetskog rata i poraća u BiH i Hrvatskoj, za Goli otok...?

Osoba sam koja voli »nemoguće« zadatke, kada je »poslanje« dano kao poziv, kao konkretna Božja milost. Mnogo sam puta u molitvi prije sveće pričesti začuo unutarnji glas koji govori: »Budi uvijek spreman izgubiti sve radi istine«. Ja sam spreman, i u tome je mir jer jedina stvar koje se bojim jest da ne padnem u sljepilo i gluhoću prema volji Božjoj. Živio sam gotovo četrdeset godina kao katolički umjetnik i pisac odgajajući šestoro djece s vrlo malim dohotkom. Živjeli smo u siromaštvu većinu vremena. Čak ni sada nije lako preživjeti, ako možete u to vjerovati! No, tu je mir i radost da budem ono što Gospodin želi. Moja žena potpuno je ujedinjena sa mnom u ovome, ona je uvijek ta koja me ohrabruje kada sam pred kušnjom i dvojboj. Čak i u neizbježnim kušnjama obeshrabrenja za nas je krajnje važno pitanje želi li Gospodin da se ova priča ispriča i čuje. Kroz razdoblje uvodnoga istraživanja i jedne godine pisanja zbile su se mnoge nevjerojatne duhovne potvrde da moram nastaviti raditi na *Otoku svijeta* dok se ne objavi.

I kako su čitatelji reagirali na roman?

Primam neprestano pisma od čitatelja *Otoka svijeta*, iz cijelog svijeta. Neka su od Hrvata koji mi zahvaljuju za roman. Ali najviše ih je od nehrvata koji govore kako ih je priča duboko dodirnula, čak i promijenila život! Napisao sam i objavio devet romana, a uskoro će ih biti deset, ali čitatelji i kritičari ponajvećma govore da je *Otok svijeta* uistinu najbolji. Bile su i jako pozitivne ocjene u novinama i časopisima na engleskom jeziku.

Vratimo se nastanku, zapravo nadahnućima za pisanje *Otoka svijeta*. Čitajući roman, čitatelj se stalno mora pitati odakle Vam toliko informacija o svemu što se događalo u kraju u kojemu se radnja odvija: o međunacionalnoj nesnošljivosti, o ideološkim borbama, o zlosilju svake vrste, o vašem besprijekornom poznavanju zemljopisa, o naravi komunizma koji je pobijedio i koji je desetlje-

ćima vladao, o borbama, najčešće samozatajnima, za slobodu riječi i življenja... Koliko Vam je trebalo vremena da prikupite toliko znanje i zaokružite sliku povijesnoga stanja?

Više od dvije godine potpuno sam se usredotočio na čitanje svakog izvora povijesnih, društvenih i geopolitičkih članaka koje sam mogao naći o Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te svim područjima bivše Jugoslavije. I dok sam počinjao istraživati, bio sam iznenađen pronalaskom koliko je tu bilo protuhrvatskoga materijala, nekoliko krivih povijesnih revizija i mnogo propagande. Pronašao sam mnogo dezinformacija iz Beograda, naravno, ali također i nekoliko izvora koje su napisali antikatolici u Americi, Britaniji i drugdje. Zapadnjačka slijepa zaljubljenost u Tita, u kome su vidjeli »dobroga komunistu« ili »socijalizam s ljudskim licem«, bio mi je dokaz kako lagano možemo biti zavedeni propagandom i, naravno, sebičnim političkim mitovima – skupa

Istok i Zapad, demokrati i socijalisti. Tijekom istraživanja krajnje sam pozorno, iznova i iznova provjeravao svaku podrobnost, uspoređivao s raznim izvorima surađujući s uglednim znanstvenicima u Hrvatskoj i drugim dijelovima Europe. Osobno sam diskutirao s ljudima koji su preživjeli ta vremena, napose tijekom dva putovanja u Bosnu i Hercegovinu i tri putovanja u Hrvatsku.

Ovdje u Kanadi poznajem šest hrvatskih i slovenskih obitelji u progonstvu čiji su članovi bili žrtve pokolja Titovih partizana, bilo na Bleiburgu, bilo kod Maribora, bilo nakon što su poslani nazad u Jugoslaviju savezničkim vlakovima. Sve te obitelji izgubile su ujake, djedove, braću, sestre... Svi oni pričaju istinite priče koje je u Hrvatskoj do 1991. bilo jako opasno objelodaniti. U Sjevernoj Americi oni su svjedočili o svojim iskustvima, ali naši ljudi nisu htjeli slušati, nisu mogli povjerovati. Obje situacije pokazuju stanje naših ljudi.

U našoj domaćoj, hrvatskoj književnosti, te su teme uglavnom fragmentarno obrađene. Do raspada bivše države i propasti komunizma zbog takvih su djela zaštićivani časopisi i knjige, a pisci osuđivani na tamnicu, no ostali su trajni prijemori u razumijevanju događaja. Hoću reći, naime, da još nisam pročitao knjigu pisanu s toliko ljubavi spram podneblja o kojemu se govori kao što je to u *Otoku svijeta*. Kako se radala ta Vaša ljubav, što ju je snažilo?

- Vjerujem da je to moja ljubav dijelom prema mjestu, zemlji zaprepasavajuće ljepote, ljepote s mnogo lica, ali, još važnije, to je ljubav prema hrvatskim ljudima. Vi imate dugu povijest junačkih žrtava, mnoge uzvišene vrijednote, preživjeli ste grozna iskustva. Mislim pritom na vrijeme Turaka, a onda i na talijanske i njemačke okupatore pa na komunističko razdoblje... Broj mučenika vjerojatno nikad ne će biti poznat na ovome svijetu. Vaša Crkva je živa i vjerna. Ima neke teške probleme, kao i sve takve Crkve u svim narodima. Međutim, vi imate posebnu narav, snagu, milost koja je iskovana samo u vatrama patnje. To je obuzelo moje srce i dušu. Vjerujem da ste vi znak Crkvama u drugim dijelovima svijeta gdje mi nismo bili predani kušnjama, kao što ste vi bili predani. No, tu je i duhovna protega prema toj ljubavi. Riječ je o snažnom nutarnjem poticaju koji mi je dolazio u molitvi kada sam napisao prvu skicu romana. On je rastao i rastao. Dok sam pisao, svakodnevno sam molio, posebno sam se molio franjevačkim Širokobriškim mučenicima, bl. kardinalu Stepincu i svim hrvatskim mučenicima, poznatima i nepoznatima. Molio sam ih da posreduju za mene da mogu napisati istinitu priču i da Duh Sveti može uzeti ovu knjigu kao sredstvo liječenja za duše koje su veoma snažno pogođene svim zlim događanjima.

Što ste osobno naučili i shvatili pišući *Otok svijeta*, a što je važno i za sve čitatelje Vašega djela diljem svijeta?

Naučio sam da nas velika kriza, čak i ona najstrašnija, može dovesti u dublje zajedništvo s našim raspetim Gospodinom, napose ako ne očajavamo, ako ne gubimo vjeru. Pozove li nas Bog u zajedništvo s raspetim Isusom, također će nas dovesti preko križa do Uskrsnuća. U ova vremena Crkva diljem svijeta može biti pozvana na trpljenje najstrašnjega progonstva, posljednjega progonstva koje je Krist prorekaio u evanđelju, a također i proroci i sveti. Dogodi li se to u naše vrijeme, možemo mnogo naučiti od tih partikularnih Crkava i njihovih mučenika koji su sve to već iskusili.

Spominjete u *Otoku svijeta* i hercegovačke franjevce, njihovu muku i njihovu žrtvu za svoj narod i za svoju vjeru. Kako ste saznali o svemu tome?

Tijekom mojih putovanja kroz Bosnu i Hercegovinu susreo sam nekoliko franjevaca te također upoznao povijest franjevaca koji su služili među hrvatskim narodom kroz stoljeća. Kasnije sam čitao više o tome u knjigama i novinama u kojima su otvoreno govorili o stradanjima franjevačkih mučenika, o povijesti koju su potiskivale komunističke vlasti. Tijekom svog prvog dolaska na Široki Brijeg obasut sam iskazima njihovog mučeništva, što do tada nisam čuo. Bio sam tužan da su bili gotovo nepoznati većini katolika na Zapadu.

Ovaj razgovor bit će objavljen u časopisu *Stopama pobijenih* koji uređuje vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, i sam književnik, fra Miljenko Stojić. Bili ste na Širokom Brijegu, vidjeli ste grob u crkvi u kojoj počivaju zemni ostatci franjevaca mučenika – onih koji su pronađeni. Također ste imali pri-

liku vidjeti i protuzračno sklonište – mjesto na kojemu su ubijeni i spaljeni neki od njih. Koja to silina mržnje mora biti da ubije nevine svećenike, naravno i brojne civile, njih na tisuće?

Što tjera osobu, čak i osobu koja se doima običnom u svakom pogledu, da postane sposobnom raditi zlo takvih razmjera? Čini mi se da je proces sljedeći. Počinje osjećajem srdžbe, kada osoba osjeća da se netko drugi prema njoj nepravedno odnosio. Također može početi zavišću ili ljubomorom, osjećajem da se prema njoj nepravedno odnosio život ili Bog, ili ljudi druge nacije. Tako se na toj srdžbi hrani i hrani sve dok ne postane konstantna ljutnja. Tada hrani ljutnju kao da dodaje drva na vatru. Što više unosi vatre, ljutnja sve više postaje mržnja, čežnja da se nanese osveta drugoj osobi. Mržnja raste sve dok se srce ne otvori utjecaju zlih duhova. Tada, u trenutku kad je čovjek pun mržnje i pod prisilnim ili privremenim utjecajem zlih duhova, radi djela nevjerojatnih zlodjela i grozota. Kasnije, reći će: »Ne znam kako sam ili zašto sam to učinio.«

Pouka za sve nas jest da u svojim srcima prepoznamo svaki mali korov ljutnje koji raste. Vježbom možemo naučiti vidjeti dar u okolnostima kada smo uvrijeđeni jer to može biti prilika da naučimo kako zlo pobijediti dobrim, kako vježbati milosrđe, opraštanje. Kraljevstvo je Božje ljubavi i mi moramo naučiti rasti u ljubavi. Savršena ljubav tjera strah.

O žrtvama se desetljećima nije smjelo govoriti, ali se sjećanje na njih čuvalo u srcima. Danas, kad možemo slobodno govoriti, kažite što je bio cilj zatirača kršćanstva, franjevaca i svećenika, civila koji su živjeli i svjedočili svoju vjeru?

U svojoj mržnji i ideološkoj zasljepljenosti neprijatelji vjere pošli su iskorijeniti Kristovu nazočnost u svijetu. Činili su to ili ubijanjem ili ušutkavanjem kršćana. No, to ne će

nikada uspjeti iako može zasjeniti svjetlo u raznim mjestima. Ali gdje god mučenička krv natapa tlo, ono će s vremenom uroditi velikim plodom.

Nisu redovnici i svećenici, časne sestre ubijani samo u Hercegovini, Bosni, Hrvatskoj, nego svugdje gdje je komunizam pobijedio – u zemljama srednje Europe, Rusiji... Novi vladari velikog dijela svijeta htjeli su stvoriti svijet bez Boga. Kakav je to svijet?

To bi bio đavolski svijet. Ako bi otkupljujuće Kristovo svjetlo bilo potpuno izbačeno iz svijeta, čovječanstvo bi brzo propalo u tamu, i u toj tami došla bi do izražaja puna Sotonina zloća. Sveto nas pismo upozorava da će doći vrijeme kada će se činiti da je đavao sve preuzeo i da sve nadzire. Ipak, njegovo će vrijeme biti kratko i pobijedit će ga Krist, čija će potpuna slava biti otkrivena na kraju.

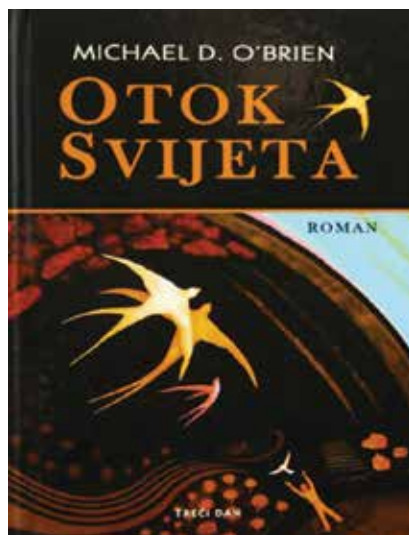
Više ste puta bili u Međugorju u kojemu se već 32 godine ukazuje Kraljica Mira. Kad ste upoznali Gospine poruke i što su Vam one značile?

Prvi sam puta čuo za Međugorje kasnih 80-ih. Činilo mi se da je bit poruka potpuno točna i kontinuirano Marijino ukazanje, koje nam je nebo podarilo kroz prošlo stoljeće i pol, poseban je blagoslov i ohrabrenje dok vremena postaju sve tamnija. Poticanje na molitvu i post, pojačana vjernost sakramentalnom životu bili su čisto zlato. Upoznao sam mnoge hodočasnike u svojoj zemlji koji su se vratili iz Međugorja s promijenjenim životima. Moja žena i ja već smo živjeli tim načinom kroz naš brak, dnevnim ružarjem i sv. misom pa nam poruke nisu donijele ništa radikalno novoga. Ipak, bile su nam znak da se vremena suda približavaju i da je stanje čovječanstva u ozbiljnoj potrebi za molitvom i obraćenjem.

Godine 2005. prvi smo put otputovali u Međugorje. Bilo je puno posebnih blagoslova za nas.

Na koji su način poruke Kraljice Mira utjecale na Vaš život, na Vašu obitelj?

Postali smo više svjesni potrebe zalaganja za druge duše, posebno za obraćenja. I također postali smo svjesni da takva molitva treba post i druge oblike žrtve jer na taj način i mi sudjelujemo s Isusom u djelu spasenja.

Što su Gospina ukazanja, po Vama, promijenila u našem globalnom svijetu? Naime, u Međugorje dolaze hodočasnici iz svih krajeva svijeta.

Mislim da se svijet mijenja polako: osobu po osobu, dušu po dušu. Milijuni hodočasnika po povratku svojim domovima donose samo dobre plodove svojim nacijama i crkvenim zajednicama. To mijenja ravnovjesje u svijetu. Koliko je točno promijenjeno, samo Bog može znati.

Hvala Vam na ovom razgovoru. Ima li još nešto što biste željeli poručiti čitateljima, a nismo do sada to dotakli?

Molim vas, molite za nas u zapadnim zemljama. Molite za nas koji smo katolici, ali smo uronjeni u bogato društvo koje se odmaknu-

lo od Boga i prožima naše umove i srca iskvaranim kulturalnim utjecajima. Mi smo čudoredno i duhovno nespremni prepoznati i sami odoljeti ubrzanu sumraku negdašnje kršćanske civilizacije. Ne pričam o prijetnjama koje nam upućuju radikalni islamisti ili veoma realnoj opasnosti od ekspanzionističke komunističke Kine ili drugih svjetskih događanja. Ja upućujem na demokratsko nutarnje samouništenje i slabost na duh antikrista. U velikom dijelu Europe i Sjeverne Amerike retorika slobode i demokracije povećava se dok se prava demokracija negira. Naša sposobnost da vježbamo civiliziranu suodgovornost, da živimo slobodno i odgovorno, lagano je narušena sve od kasnih 60-ih i ova je društvena revolucija došla do dna nametanjem radikalno nečudorednih zakona. Mi ne smijemo pretpostaviti da je demokracija imuna na degradaciju u totalitarizam. Također je vrijedno razmisliti da totalitarizam s »demokratskim« licem može dovesti do sveobuhvatnog i dugoročnog propadanja onoga što je dobro u ljudskoj zajednici jer uvijek može tvrditi da nije ono što u stvari jest.

Moja je nada da moje knjige prenose istinu da je čovjek rođen u ratnoj zoni, u zoni rata koji će trajati sve do kraja vremena. Jednako tako vjerujem da je svijet nepojmljiv i prekrasan te pun neprestanih čuda. Među svim ljudskim bićima, bez obzira koliko bila »mala« ili »izgubljeni«, mogu se pronaći čestitosti karaktera i duše. Kroz otkrivanje božanske providnosti u *Otoku svijeta* pokušavam pokazati da čovjek nije zaključen u mehanički svemir, da on nije broj ili stroj, nego čudo stvoreno za ljubav, za život u zajednici s ljudima. Pokušavam pokazati kroz glavni lik da nikad ne smijemo gubiti nadu. Isus Krist je s nama. On i njegovi sveti mučenici obećavaju nam da je rat već dobiven iako će glavne bitke tek doći. ✍

NAŠA IZDANJA

- Plakat *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (48 x 33 cm), 2008. (3 KM)
- Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2009. (0,3 KM)
- Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2008. – 2010.* (20 KM)
- Sličica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (10 x 7 cm), 2011. (0,3 KM)
- Naljepnica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (12 x 9 cm), 2011. (0,3 KM)
- Obilježivač za knjigu *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (20 x 7,5 cm), 2011. (0,3 KM)
- dr. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- Suvenir *Plakat* (17,5 x 12,5 cm), s mogućnošću vješanja o zid ili samostalnog stajanja, 2011. (10 KM)
- fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012. (20 KM)
- *Kosti smiraj traže*, Povjerenstvo za istraživanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća – Vicepostulatura, Široki Brijeg, 2012. (10 KM)

PREPORUČUJEMO

- Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Gral, Široki Brijeg, 2002. (www.gral.ba)
- Plakat *Hercegovački franjevci žrtve komunističkog zločina 1942. – 1945.* (98 x 68 cm), Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2006. (www.franjevci.info)
- fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007. (www.franjevci.info)
- don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatie, Zagreb, 2007. (Petrova 47)
- fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008. (www.franjevci.info)
- Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008. (www.kigen.hr)
- Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2008. (Zagreb, Vojnovićeva 15)
- *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., 2009., (udrugamacelj1945@gmail.com)

DAROVATELJI

Za DNK analizu posmrtnih ostataka pobijenih u Knešpolju (Široki Brijeg) i na Tomića njivi (Ljubuški):

- Stanko Dugandžić, + Marijana, D. M. Ograđenik 100,00 KM
- Slavko Ljubić, Široki Brijeg 100,00 KM
- Slavka Vukoja, Mokro 98,00 KM

Za ostale potfivate i potrebe Vicepostulature:

- N. N., Široki Brijeg 50,00 KM
- Broćanska zajednica, Zagreb 1.000 kn
- Zoran Dodig, Zagreb 200 kn
- Župske sestre u Istri, Cerovlje 50 EUR
- fra Stanko Banožić, Luzern 350 CHF
- Vladimir Begić, Donaueschingen 100 EUR
- fra Ante Medić, Graubünden 150 CHF

- fra Ivan Prusina, Zürich 350 CHF
- Slavka Čolak, Edmonton 300 CAD
- fra Josip Nenad Galić, Chicago 100 USD
- Alois First, Mississauga 300 CAD
- Andrija Marić, Cleveland 1.000 kn

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

- poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid)
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; IB: 4227318660009; žiro-račun (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, dobrovoljnim prilozima i radom podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu govorimo sv. misu za vas. Neka vas blagoslovi dobri svemogući Bog!